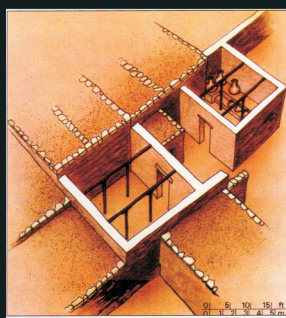

ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Τ.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

Σπουδαστής : ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΚΑΡΥΔΗΣ
Αρ. Μητρώου: 30331
Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: ΕΛΕΝΗ ΚΑΝΕΤΑΚΗ

ΑΘΗΝΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2012

**ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ
ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ**

**ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΚΑΡΥΔΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΙΩΑΝΝΑ ΚΑΝΕΤΑΚΗ
ΑΘΗΝΑ 2011**

**ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ
ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ**

**ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΚΑΡΥΔΗΣ
ΑΜ 30331**

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: ΕΛΕΝΗ ΚΑΝΕΤΑΚΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
2. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ	7
3. ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ – ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ.....	23
4. Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΟΜΗΡΟ	27
5. ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ.....	29
6. ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	35
7. ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	44
8. ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ.....	52
9. ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	56
10. Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΑΔΑ.....	66
11. ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	79
12. ΠΕΡΙΛΗΨΗ	81

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην εξέλιξη της αρχιτεκτονικής και ιδιαίτερα στον τομέα της κατοικίας καθοριστικό ρόλο παίζει η αρχαία ελληνική κατοικία ως προς τη μορφή αλλά και ως προς τη δομή αλλά και τη λειτουργία της.

Από τη Νεολιθική εποχή μέχρι σήμερα η αρχαία ελληνική κατοικία εξελίσσεται σταδιακά από το μικρό κτίσμα με ένα ή δύο δωμάτια σε περισσότερο σύνθετη κατασκευή με κύρια δωμάτια και βοηθητικούς χώρους. Σε κάθε πολιτιστική φάση μέσω της αρχιτεκτονικής προβάλλονται και οι κοινωνικές δομές, η πολιτιστική στάθμη αλλά και η νοοτροπία των κατοίκων στο συγκεκριμένο τόπο και χρόνο.

Εντυπωσιάζει ο πλούτος των ανακτόρων, των επαύλεων και των πολυτελών κατοικιών της μινωϊκής και μυκηναϊκής εποχής, που μαρτυρούν υψηλής στάθμης πολιτισμό αλλά και ευημερία των κατοίκων λόγω των εμπορικών συναλλαγών και της εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγών πηγών κάθε περιοχής. Περισσότερο όμως εντυπωσιάζει η απλότητα των κατοικιών της Κλασσικής Αθήνας του 5^{ου} αι.π.Χ., όταν οι κατοικίες του Μιλτιάδη, του Αριστεΐδη και των μεγάλων ανδρών της εποχής δεν ξεχώριζαν από τις κατοικίες των γειτόνων τους, σύμφωνα με αναφορά του Δημοσθένη.

Όταν οι πόλεις αυξάνονται πληθυσμιακά αναπτύσσονται σε μεγάλες πολεοδομικές ενότητες και αποκτούν πολεοδομικό σχέδιο για την καλύτερη κατανομή του χώρου και την εξυπηρέτηση των κατοικιών. Το πολεοδομικό αυτό σχέδιο αποδίδεται από τον Αριστοτέλη στον Ιππόδαμο το Μιλήσιο, με κύρια παραδείγματα τα πολεοδομικά σχέδια της Μιλήτου και του Πειραιά. Το Ιπποδάμιο πολεοδομικό σχέδιο ακολουθείται σε όλη την πορεία της πολεοδομικής εξέλιξης των πόλεων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Από την Κλασσική Εποχή μέχρι τους μετέπειτα χρόνους, κατά την Ελληνιστική εποχή αλλά και τη Ρωμαϊκή περίοδο, οι κατοικίες διατηρούν τα βασικά στοιχεία της κατοικίας της Κλασσικής εποχής, το αίθριο στο κέντρο δηλ. την υπαίθρια εσωτερική

αυλή με το περιστύλιο, τον ανδρώνα, το γυναικωνίτη και τους λοιπούς βοηθητικούς χώρους. Υπάρχει όμως μία εξέλιξη από την απλότητα των κλασικών κατοικιών στην πολυτέλεια της ελληνιστικής και της Ρωμαϊκής κατοικίας. Η εξέλιξη αυτή έδωσε πολλά στοιχεία τα οποία ακολουθεί η σύγχρονη αρχιτεκτονική στην Ελλάδα και σε όλο τον κόσμο. Τα αίθρια, τα ψηφιδωτά δάπεδα, οι διακοσμήσεις των οροφών των αρχαίων κατοικιών, καθώς και τα αρχιτεκτονικά ανάγλυφα με τα ελληνικά μυθολογικά θέματα εξακολουθούν να κοσμούν τις ιδιωτικές κατοικίες και τα δημόσια κτήρια στα οποία τα στοιχεία αυτά δίνουν αρχαιοελληνικό χαρακτήρα και ιδιαίτερη λαμπρότητα.

Η μελέτη αυτή της αρχαίας ελληνικής κατοικίας στοχεύει στο να αποδώσει την εικόνα της αλλά και την επιβίωση της δομής και της λειτουργίας της στη σύγχρονη αρχιτεκτονική πραγματικότητα, για την ανάδειξη της ιστορίας της και της συμβολής της στο σύγχρονο πολιτισμό.

Για την πραγματοποίηση της έρευνας αυτής οφείλω ευχαριστίες στην καθηγήτρια της Σχολής Πολιτικών Δομικών Έργων κυρία Ελένη Κανετάκη, για την επιλογή του θέματος και την καθοδήγησή της κατά την εξέλιξη της εργασίας.

ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΟΥΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Το ανθρώπινο επίτευγμα της μετάβασης από τη ζωή του κυνηγού στην απόκτηση μόνιμης κατοικίας και η ανάπτυξη της γεωργίας και της κτηνοτροφίας αποτέλεσε τον πρώτο μεγάλο σταθμό στην ιστορία του πολιτισμού. Η κοσμογονική αυτή αλλαγή σηματοδοτεί το τέλος της Παλαιολιθικής και την έναρξη της Νεολιθικής εποχής, που χρονολογείται στην Ελλάδα στις αρχές της 6^{ης} χιλιετίας π.Χ.

Σ' αυτή τη φάση ο άνθρωπος πέρασε από το συλλεκτικό στάδιο του κατοίκου των σπηλαίων και περιπλανώμενου κυνηγού στο παραγωγικό στάδιο της αγροτικής ζωής. Η απόκτηση μόνιμης κατοικίας αποτέλεσε τον σημαντικότερο παράγοντα για την ανθρώπινη επιβίωση, την αύξηση του πληθυσμού και τη δημιουργία πολιτισμού.

Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα τα σπίτια της Αρχαιότερης Νεολιθικής εποχής (7000-3000 π.Χ.) ήταν φτιαγμένα από ωμές πλίνθους, και ήσαν κυκλικά και θολωτά όπως εκείνα του οικισμού της Χοιροκοιτίας της Κύπρου (εικ. 1).

*εικόνα 1: Νεολιθικός οικισμός Χοιροκοιτίας Κύπρου
(Ιστορία Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, 1971)*

Στη Μέση και στη Νεώτερη Νεολιθική εποχή στους οικισμούς του Σέσκλου και του Διμηνίου κοντά στο Βόλο, τα σπίτια είναι ορθογώνια, μονόχωρα ή δίχωρα και αποτελούνται από λίθινη βάση από ακατέργαστους λίθους, πάνω στην οποία οι τοίχοι κτίζονται από ωμές πλίνθους (εικ. 2).

*εικόνα 2: Τοίχος κατοικίας νεολιθικού οικισμού Διμηνίου
(Θεογάρης Δημ. Η Νεολιθική Ελλάδα, 1973)*

Ο οικισμός του Διμηνίου αναπτύσσεται πάνω σε μια ακρόπολη σε έξι επάλληλους περιβόλους (εικ. 3) ενώ το κεντρικό κτίσμα είναι μεγαλύτερο και περισσότερο επι-

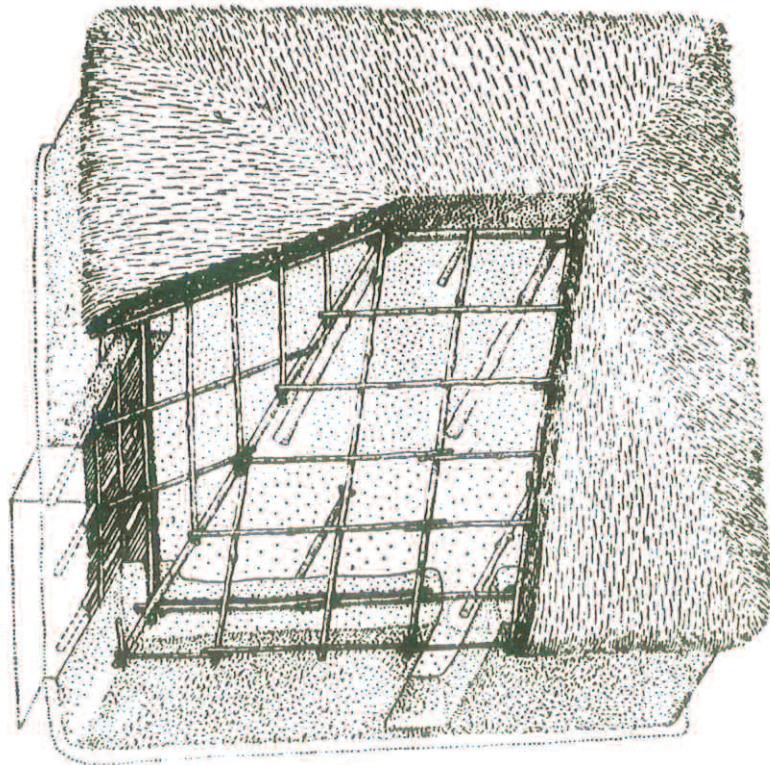
*εικόνα 3: Νεολιθικός οικισμός Διμηνίου
(Ιστορία Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, 1971)*

μελημένο και έχει θεωρηθεί ότι αποτελούσε ένα είδος μεγάρου για τη στέγαση του ηγεμόνα (εικ.4).

*εικόνα 4: Σχεδιαστική αναπαράσταση στέγης νεολιθικής οικίας
(Θεοχάρης Δημ. Η Νεολιθική Ελλάς, 1973)*

Οι στέγες ήσαν καλυμμένες από καλάμια πάνω στα οποία είχε στρωθεί παχύ στρώμα πηλού (εικ. 5).

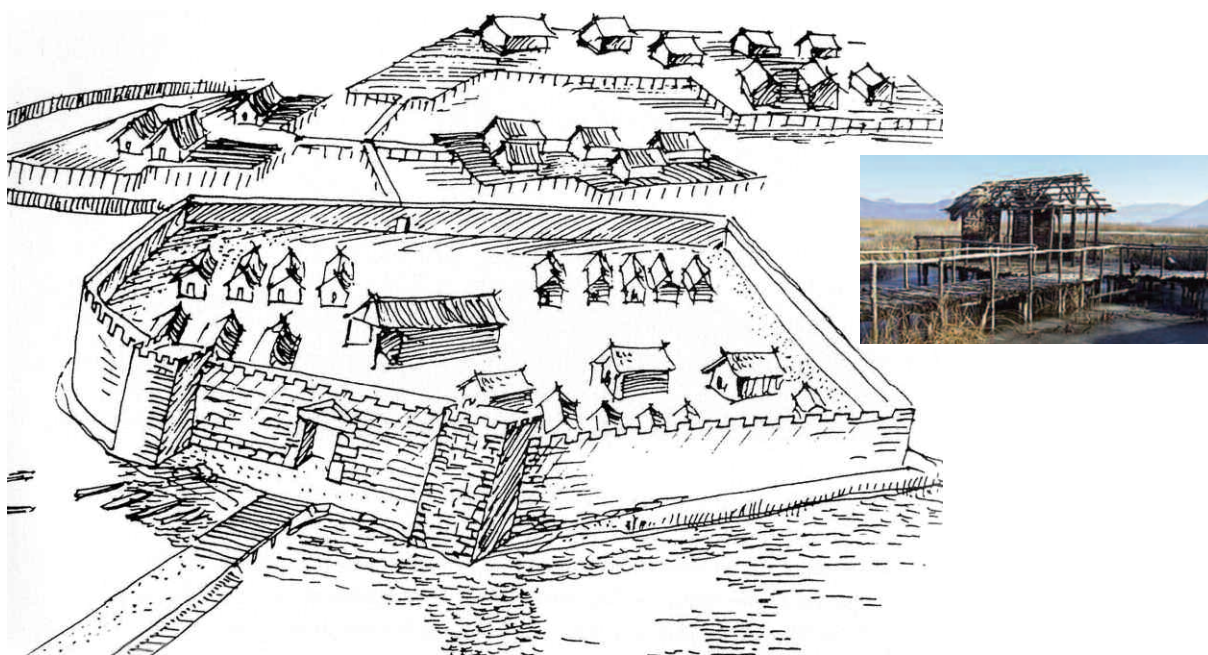
εικόνα 5: Σχεδιαστική αναπαράσταση στέγης νεολιθικής οικίας (Θεοχάρης Δημ. Η Νεολιθική Ελλάδα, 1973)

Μικρά νεολιθικά πήλινα ομοιώματα οικίσκων (εικ.6), που έχουν βρεθεί σε ανασκαφές,

εικόνα 6 : Πήλινο ομοίωμα νεολιθικής οικίας από την Κραννώνα (Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τόμος Α, Εκδοτική Αθηνών, 1971)

σώζουν την εικόνα των νεολιθικών σπιτιών, τα οποία ήσαν ορθογώνια, με κυκλικό άνοιγμα στη στέγη για την έξοδο του καπνού «οπαίο» και ήσαν διακοσμημένα εξωτερικά με γραμμικά θέματα σε έντονους χρωματισμούς. Στη Νεολιθική εποχή υπήρχαν στην Ελλάδα και λιμναίες κατοικίες σύμφωνα με υπολείμματα πασσάλων, που βρέθηκαν στο Δισπηλιό στη λίμνη της Καστοριάς, που βοήθησαν στην αναπαράστασή τους (εικ.7).

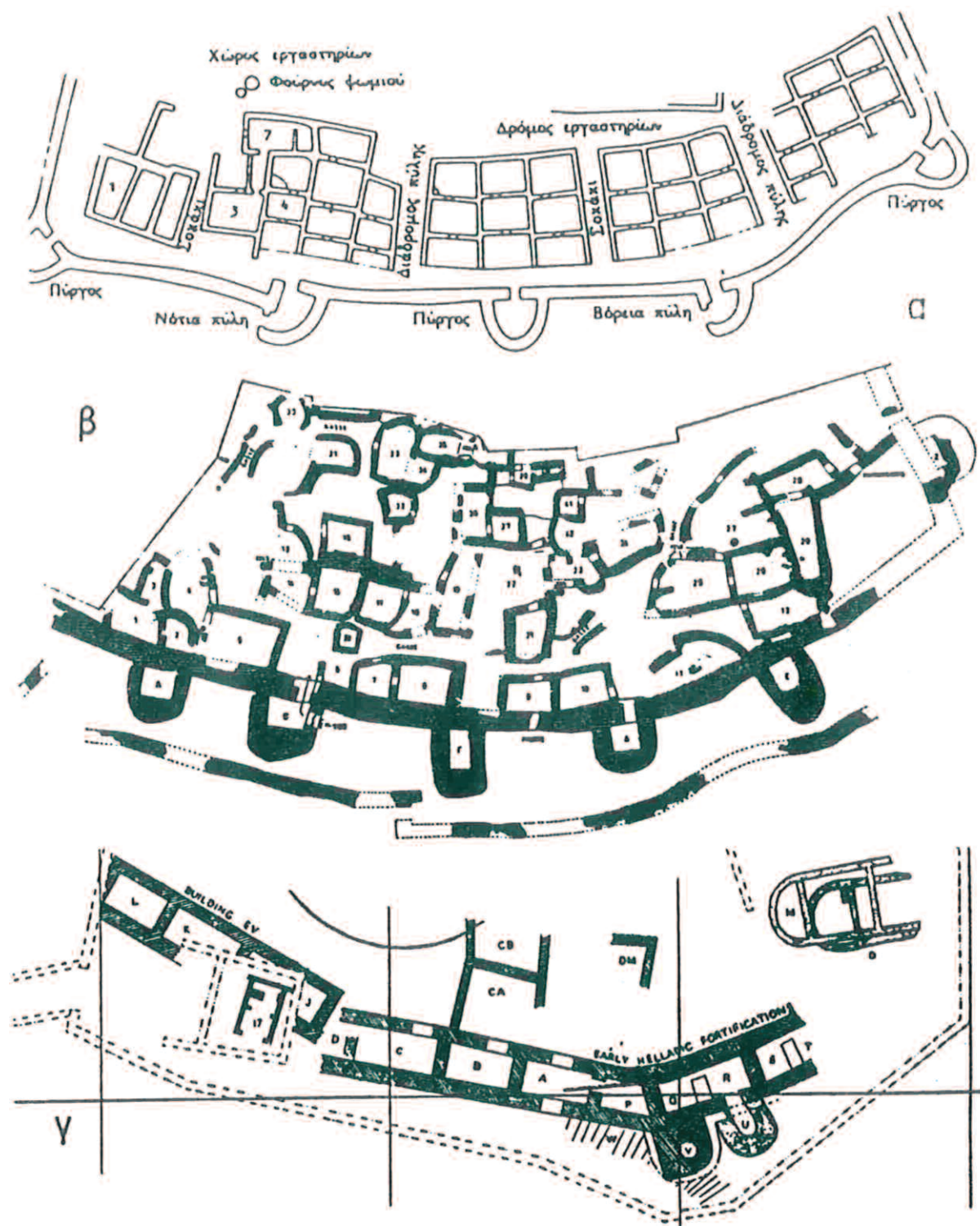

εικόνα 7: Σχεδιαστική αναπαράσταση του λιμναίου οικισμού στην λίμνη Καστοριάς
(Χαρ. Μπούρα, Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής 1999)

Μετά τη Νεολιθική εποχή ακολουθεί η περίοδος του Χαλκού (3000-1100π.Χ.), με κύριο χαρακτηριστικό της τη χρήση του χαλκού στην κατασκευή όπλων σκευών και εργαλείων. Κατά την περίοδο αυτή αναπτύσσονται τρεις μεγάλοι πολιτισμοί στην Ελλάδα, ο Κυκλαδικός, ο Μινωικός και ο Μυκηναϊκός.

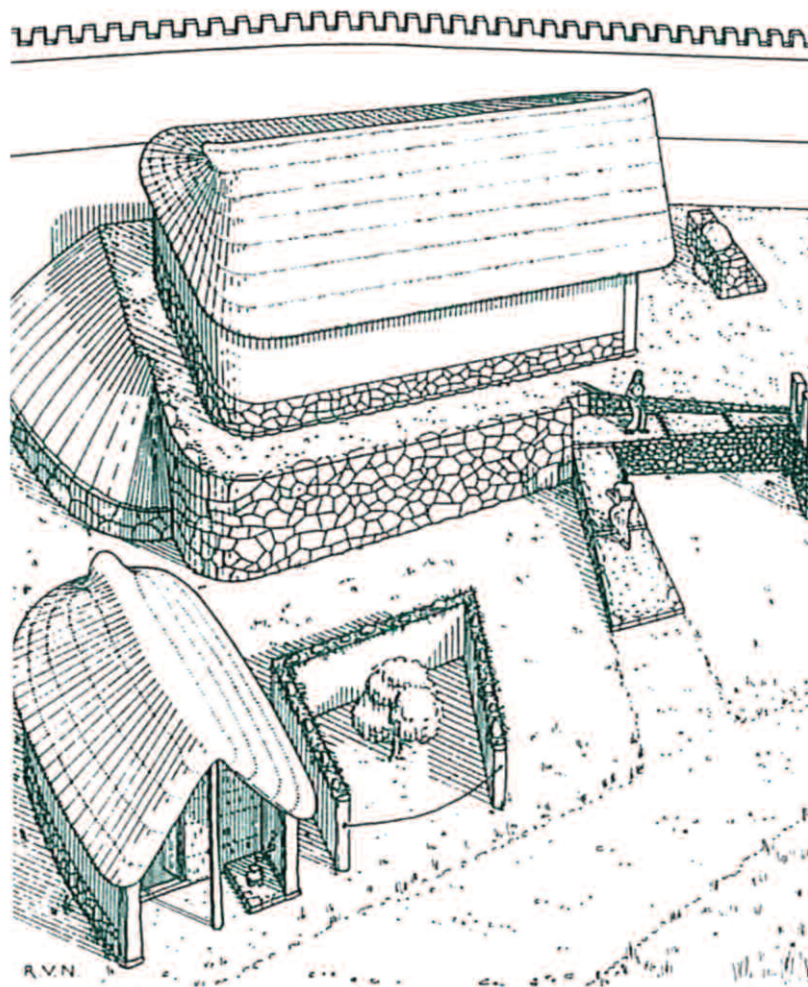
Ο Κυκλαδικός πολιτισμός αναπτύσσεται στα νησιά του Αιγαίου και ιδιαίτερα στις Κυκλάδες και με βεβαιωμένες επαφές και συνεχή επικοινωνία με την Κρήτη και την ηπειρωτική Ελλάδα. Ο πολιτισμός αυτός άφησε θαυμαστά έργα, που επηρέασαν καθοριστικά την εξέλιξη της ελληνικής τέχνης. Οι περισσότεροι κυκλαδικοί οικισμοί της 3ης χιλιετίας π.Χ. ήσαν εγκατεστημένοι σε παραθαλάσσιες τοποθεσίες, στις πλαγιές χαμηλών λόφων, για να προστατεύονται από τα στοιχεία της φύσεως, τις πλημμύρες και τους εξωτερικούς επιδρομείς.

Οι κατοικίες χτίζονται πολύ κοντά η μία με την άλλη όπως και στα σημερινά κυκλαδίτικα νησιά και επικοινωνούν μεταξύ τους με πολύ στενούς δρόμους (εικ.8).

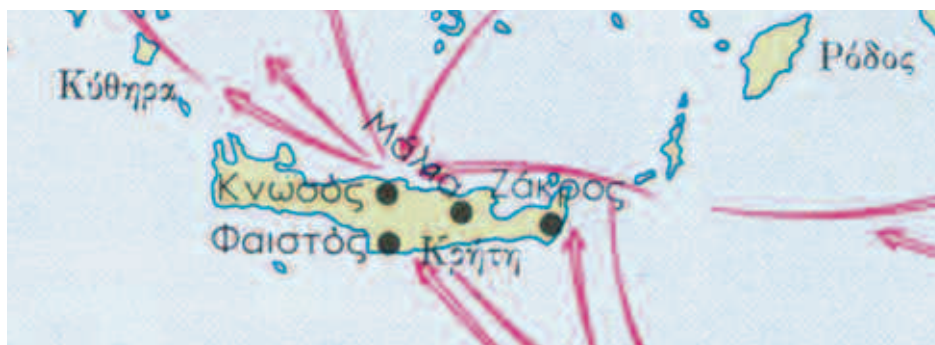
εικόνα 8: Οχρωμένοι οικισμοί στην Ελλάδα της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ.
(Γεώργιος, Σαρηγιάννης, Αρχαία πόλη, 2002)

Τέτοιους οικισμούς έφερε στο φως η αρχαιολογική σκαπάνη στη Σύρο, στη Νάξο και στη Δήλο. Τα σπίτια είχαν ένα απλό σχέδιο, ευθύγραμμο ή καμπυλόγραμμα, με ένα ή δύο δωμάτια (εικ.9), ανάλογα με το διαθέσιμο χώρο μέσα στον περιτοιχισμένο οικισμό. Πιο κανονικά στο σχέδιο ευθύγραμμο ήσαν τα κυκλαδικά σπίτια της 2ης χιλιετίας π.Χ. της περιόδου Φυλακωπής. Τα υλικά που χρησιμοποιούνται για το χτίσιμο των κατοικιών είναι ακατέργαστες πλακοειδείς πέτρες και λάσπη. Το μικρό πάχος των τοίχων ποτέ δεν ξεπερνά τα 0,50 μ., γεγονός που αποδεικνύει ότι η στέγη είτε επίπεδη είτε επικλινή ήταν ελαφράς κατασκευής. Υπολείμματα από πηλό της στέγης των σπιτιών μαρτυρούν ότι ήταν κατασκευασμένη από ξύλα, κλαδιά ή καλάμια καλυμμένα από μια στρώση πηλού, όπως συνέβαινε και στις στέγες των νεολιθικών σπιτιών. Όπως προκύπτει από το αρχαιολογικό υλικό τα σπίτια ήσαν επιχρισμένα εσωτερικά από κονίαμα, ενώ το δάπεδο ήταν στρωμένο με πατημένο χώμα ή με μικρές πλάκες.

εικόνα 9: Σμύρνη, καμπυλόγραμμες και ευθύγραμμες κατοικίες της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ.
(Η κατοικία στην Αρχαιότητα, Περιοδικό Αρχαιολογία, τεύχ. 112, 2009)

Στη 2η χιλιετία π.Χ. κυριαρχούν δύο κυρίως πολιτισμοί στην Ελλάδα, στο πρώτο μισό της 2ης χιλιετίας π.Χ. ο Μινωικός πολιτισμός και στο 2ο μισό της 2ης χιλιετίας π.Χ. ο Μυκηναϊκός πολιτισμός. Ο Μινωικός πολιτισμός δημιούργησε μεγάλα έργα στον τομέα της τέχνης και ιδιαίτερα στην αρχιτεκτονική. Μεγάλα ανακτορικά συγκροτήματα στην Κνωσό, τη Φαιστό, τα Μάλια, τη Ζάκρο (εικ.10), επαύλεις και ιερά μαρτυρούν τον πλούτο, τη δύναμη αλλά και την διοικητική οργάνωση των ανακτόρων. Η ανάπτυξη αυτή ήταν αποτέλεσμα της θαλασσοκρατίας των Μινωϊτών και των εμπορικών επαφών τους με όλα τα κέντρα της Μεσογείου και τους πολιτισμούς της Ανατολής. Στις αιγυπτιακές τοιχογραφίες εικονίζονται Κρήτες (με την ονομασία Κεφτιού) να μεταφέρουν τα προϊόντα τους στα πλαίσια εμπορικών αποστολών, ή σαν δώρα προς τους Φαραώ της Αιγύπτου.

εικόνα 10: Σ

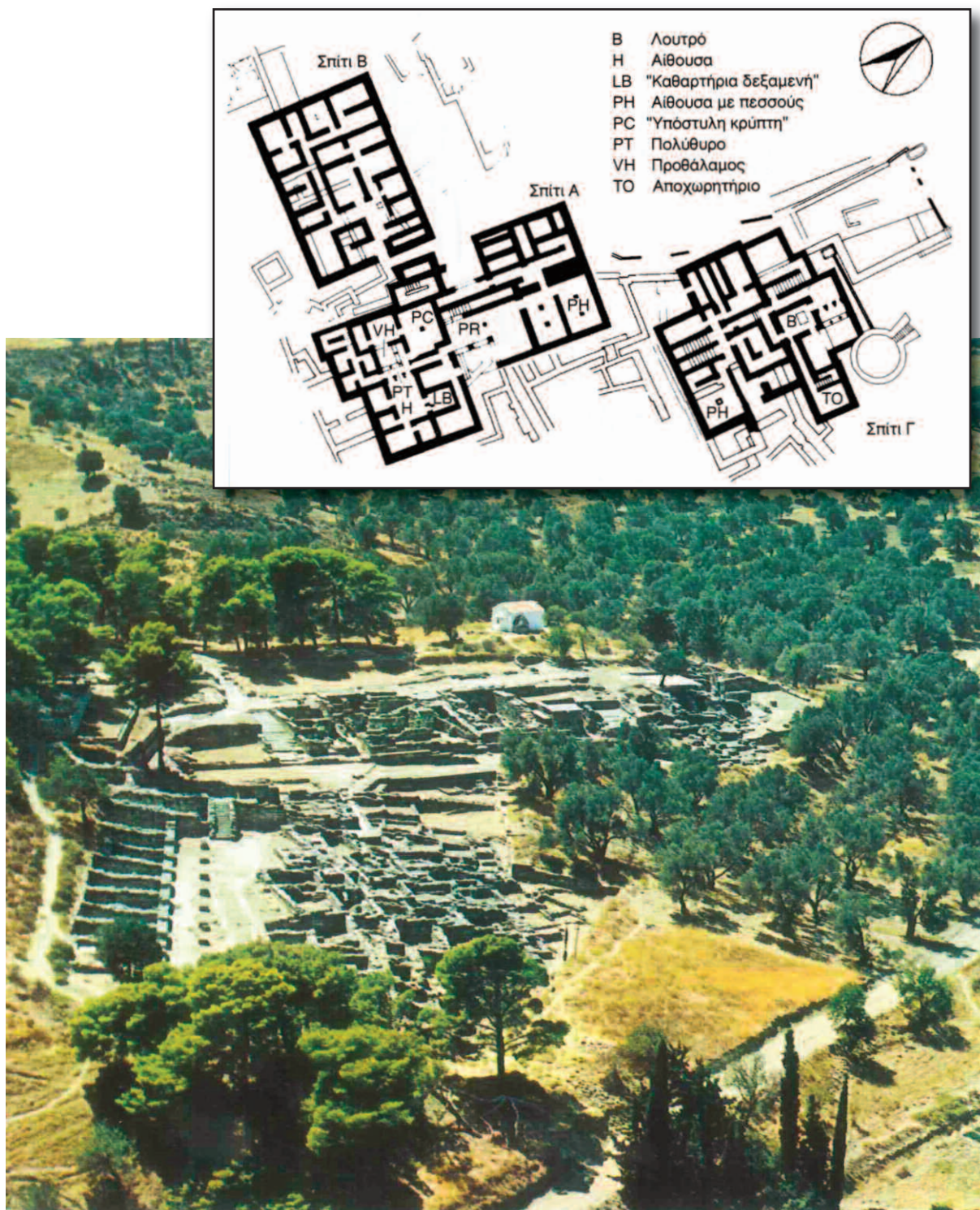
Ο μεγαλύτερος από τους σωζόμενους οικισμούς της μινωικής Κρήτης είναι εκείνος της Κνωσού¹ (περίπου 75 εκτάρια με 12000 κατοίκους) (εικ.11), ο οποίος

εικόνα 11: Οικισμός Κνωσού με το ανακτορικό μινωϊκό συγκρότημα στο κέντρο (Ιστορία Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, 1971)

¹ W. Hoepfner, Ιστορία της Κατοικίας, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2005, 113

αποτελούσε πόλο έλξης, δεδομένου ότι η Κνωσός πρέπει να αποτελούσε και το μεγαλύτερο διοικητικό κέντρο της μινωικής Κρήτης. Το σχέδιό του δεν έχει γίνει ακόμη σαφές. Εντύπωση προκαλούν οι μεμονωμένες μεγάλες κατοικίες, οι λεγόμενες επαύλεις, οι οποίες υιοθετούν στη διαρρύθμισή τους στοιχεία από την ανακτορική αρχιτεκτονική [τοιχογραφίες στους τοίχους, αποθηκευτικούς χώρους, νωπογραφίες, φωτογωγούς, πολύθυρα, δεξαμενές (εικ. 12)].

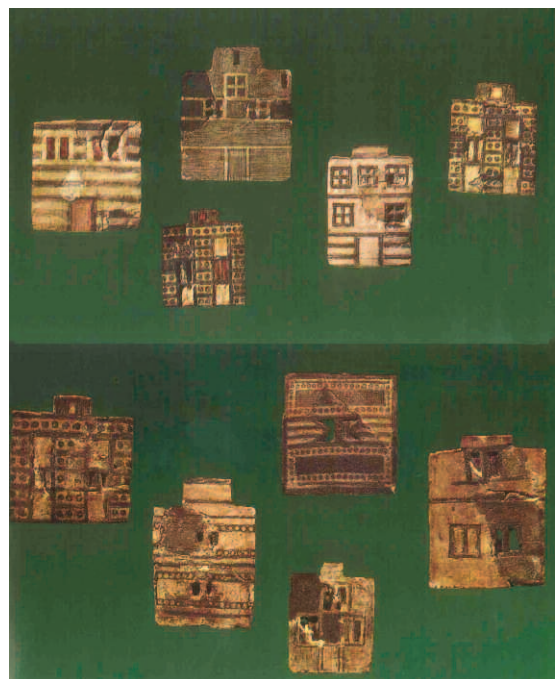

εικόνα 12: Οικισμός Φαιστού με το ανακτορικό μινωϊκό συγκρότημα στο κέντρο
(Ιστορία Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, 1971)

Αλλά και τα ευρήματα δηλ. έργα τέχνης, σκεύη, σφραγίδες αλλά και πινακίδες με τη μινωική γραφή Γραμμική Α μαρτυρούν ποιότητα ζωής ανάλογη του ανακτόρου. Αλλά και στα Μάλια υπάρχει σημαντικός οικισμός με αξιόλογες επαύλεις, όπως στην Κνωσό. Διαφορετικό χαρακτήρα έχει ο οικισμός της Ζάκρου, που δεν φαίνεται να αποτελεί ανακτορικό οικισμό αλλά μάλλον οικισμό αστών, τεχνιτών και εμπόρων. Τα σπίτια του οικισμού αυτού είναι εφοδιασμένα με αποθηκευτικούς χώρους, εργαστήρια, μύλους, πιεστήρια κρασιού και λαδιού. Οι μινωικοί οικισμοί χαρακτηρίζονται γενικά από άναρχο οικιστικό σχέδιο με ακανόνιστους δρόμους εν μέρει λιθόστρωτους. Τα σπίτια διέθεταν πολλούς χώρους, ισόγειο, αποθήκες, εργαστήρια και εστίες, ενώ τα κλιμακοστάσια αποδεικνύουν ότι ήσαν τουλάχιστον διώροφα. Από τοιχογραφίες, ομοιώματα σπιτιών, πήλινες πινακίδες και πλακίδια από φαγεντιανή, που απεικονίζουν σπίτια, γνωρίζουμε ότι οι οικίες διέθεταν παράθυρα, επίπεδες στέγες και κάποιες ήσαν πολυώροφες (εικ. 13). Η κλιμάκωση και η διαφοροποίηση των αρχιτεκτονικών μορφών στο σχέδιο και στη διαρρύθμιση των κτισμάτων μαρτυρεί μια ιεραρχικά οργανωμένη κοινωνία.

εικόνα 13α: Πήλινο ομοίωμα μινωϊκής οικίας από τις Αρχάνες (Γιάννης & Έφη Σακελλαράκη, Αρχάνες, τομ. Β, 1997)

εικόνα 13β: Πλακίδια φαγεντιανής από τη Φαιστό με απεικόνιση προσόψεων μινωϊκών κατοικιών (Γιάννης Σακελλαράκης, Μουσείο Ηρακλείου, Εκδοτική Αθηνών 1978)

Η καλύτερα διατηρημένη πόλη της εποχής του Χαλκού σώζεται στο Ακρωτήρι της Θήρας, που διατηρήθηκε κάτω από την ηφαιστειακή τέφρα, που κάλυψε τη Θήρα κατά την έκρηξη του ηφαιστείου κατά το 16ο αι. π.Χ. ο οικισμός, που καταπλακώθηκε από τη λάβα αποκαλύφθηκε το 1960 από τον καθηγητή Σ. Μαρινάτο. Φαίνεται ότι οι κάτοικοι είχαν προλάβει να εγκαταλείψουν τον οικισμό προειδοποιημένοι προφανώς από τις σεισμικές δονήσεις και την ανάδυση καπνού, που προηγούνται από την έκρηξη. Το σχέδιο του οικισμού και η κάτοψη των κτισμάτων μοιάζουν με εκείνα των μινωικών σπιτιών (εικ. 14).

*εικόνα 13: Κατοικίες στο Ακρωτήρι Θήρας
(Χρήστος Ντούμας, Σαντορίνη, Εκδοτική Αθηνών 1985)*

Άλλωστε βάσει των ευρημάτων, που αποκαλύφθηκαν στη θέση αυτή και της ομοιότητάς τους με τα μινωικά φαίνεται ότι το νησί βρισκόταν κάτω από την άμεση επίδραση της Κρήτης και αποτελούσε ίσως αποικία της. Τα σπίτια άλλα σε συστοιχία και άλλα μεμονωμένα βρίσκονται κατά μήκος ακανόνιστων δρόμων. Δίπλα στην είσοδο υπήρχε παράθυρο. Μερικά παράθυρα στο ισόγειο, που ήσαν πολύ μεγάλα θεωρήθηκαν ότι αποτελούσαν προθήκες καταστημάτων, δεδομένου, ότι στο ισόγειο υπήρχαν αποθήκες και εργαστήρια (εικ. 15). Τα πλαίσια των παραθύρων και των θυρών είχαν ενισχυθεί με ξύλινα δοκάρια. Στο ανώγειο βρίσκονταν οι χώροι διαμονής. Το διαφορετικό μέγεθος των δωματίων μαρτυρεί ότι εξυπηρετούσαν διαφορετικές ανάγκες και δραστηριότητες. Το υψηλό επίπεδο ζωής προκύπτει από τους χώρους υγιεινής, λουτρά, αποχωρητήρια και αποχετεύσεις, που ανασκάφηκαν σε μικρά δωμάτια των κτηρίων. Εντυπωσιάζουν η άριστη κατάσταση των ευρημάτων και ιδιαίτερα των λαμπρών τοιχογραφιών των κατοικιών, που διατηρήθηκαν χάρη στο στρώμα της ηφαιστειακής τέφρας, που τις κάλυπτε για χιλιετίες.

εικόνα 15: Κατοικίες στο Ακρωτήρι Θήρας (Χρήστος Ντούμας, Σαντορίνη, Εκδοτική Αθηνών 1985)

Κατά το τέλος του 15ου αι. π.Χ. παρατηρούνται καταστροφές σε μερικά από τα μινωικά ανάκτορα και ο Μινωικός πολιτισμός παρακμάζει, ενώ ένας άλλος πολιτισμός

ο Μυκηναϊκός, που ακολουθεί τη μινωική πολιτιστική παράδοση σε όλα τα επίπεδα, κυριαρχεί στην Κρήτη και στην ηπειρωτική Ελλάδα αλλά και σημαντικές θέσεις στα παράλια της Μεσογείου, μέχρι την Ιταλία, την Ισπανία και τα Βαλκάνια. Το γεγονός αυτό δεν σήμανε το τέλος της ζωής στην Κρήτη, όπως δείχνουν μερικοί οικισμοί, που διατηρήθηκαν (π.χ. Αμνισός, Κομμός, Τύλισσος), ενώ παρατηρείται μια τάση για τη δημιουργία οικισμών στο εσωτερικό του νησιού για μεγαλύτερη ασφάλεια.

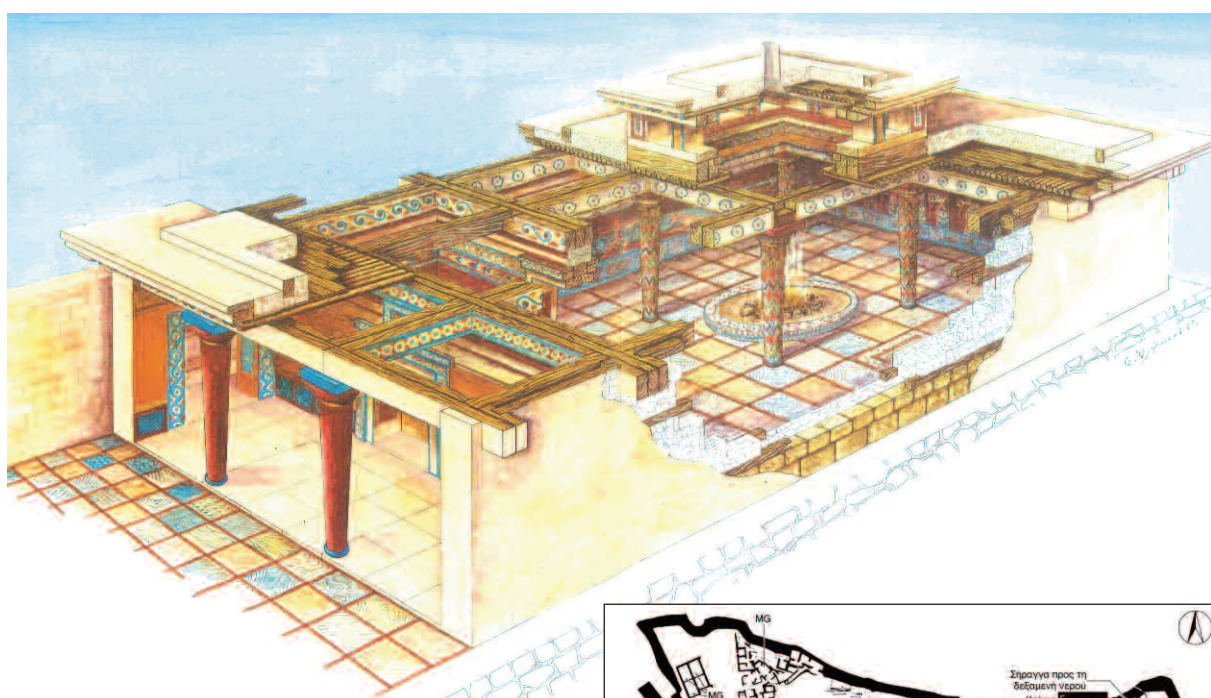
Βάσει των αρχαιολογικών δεδομένων υπάρχει μεγάλη ομοιότητα στη θεματογραφία και στον τύπο των ευρημάτων μεταξύ του Μινωικού και Μυκηναϊκού πολιτισμού. Το γεγονός αυτό μαρτυρεί την άμεση σχέση των δυο αυτών πολιτισμών. Ιδιαίτερες ομοιότητες με τη μινωική γραφή δηλ. τη Γραμμική Α παρουσιάζει η μυκηναϊκή Γραφή, δηλ. η Γραμμική Β', που αποδίδει την ελληνική γλώσσα, σύμφωνα με την από την αποκρυπτογράφησή της από τον Μ. Ventris.

Ο όρος «Μυκηναϊκός» προέρχεται από το σπουδαιότερο κέντρο του πολιτισμού αυτού, τις Μυκήνες, που κυριάρχησε από το 1600 μέχρι το 1100 π.Χ. σε όλη την ηπειρωτική Ελλάδα. Οι Μυκηναίοι χτίζουν ανάκτορα πάνω σε ακροπόλεις που περιβάλλονται από ισχυρά τείχη και δεν ενσωματώνονται σε οικισμούς (εικ. 16), όπως συνέβαινε στα μινωικά ανακτορικά συγκροτήματα. Τα σπουδαιότερα σωζόμενα μυκηναϊκά ανάκτορα είναι των Μυκηνών, της Πύλου και της Τίρυνθας.

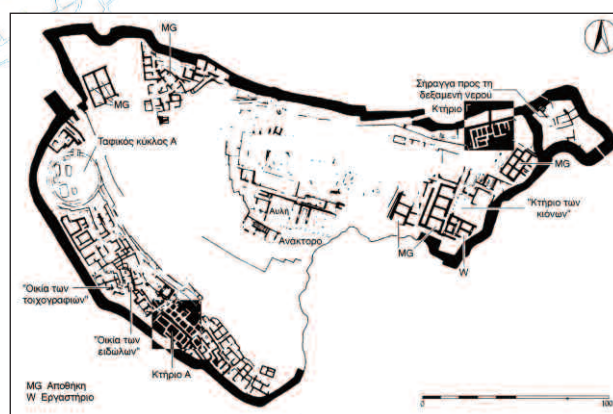

εικόνα 16: Ακρόπολη Μυκηνών, αεροφωτογραφία (Γ. Μυλωνάς, Πολύχρσοι Μυκήναι Εκδοτική Αθηνών 1983)

Πυρήνα του Μυκηναϊκού ανακτόρου αποτελεί ένα κτήριο το μέγαρο, το οποίο φαίνεται ότι αποτελούσε την κατοικία ή την έδρα του μονάρχη. Το σχέδιο του κτηρίου αυτού ανάγεται σε παλαιότερη εποχή αλλά η δομή και η λειτουργία του επιβιώνει σε όλη την πορεία της ελληνικής αρχιτεκτονικής, στους ναούς αλλά και στις κατοικίες. Το μέγαρο είναι ορθογώνιο κτίσμα και αποτελείται από μια σειρά από τρεις ανισομεγέθεις χώρους (εικ. 17). Στην είσοδο, στη μια στενή πλευρά, υπάρχει ένας προθάλαμος (πρόδομος) με πρόπυλο με δύο κίονες, που στηρίζουν τη στέγη. Ακολουθεί η μεγάλη κύρια αίθουσα (ο σηκός) και πίσω από αυτήν υπάρχει συνήθως ένα μικρό δωμάτιο ο οπισθόδομος.

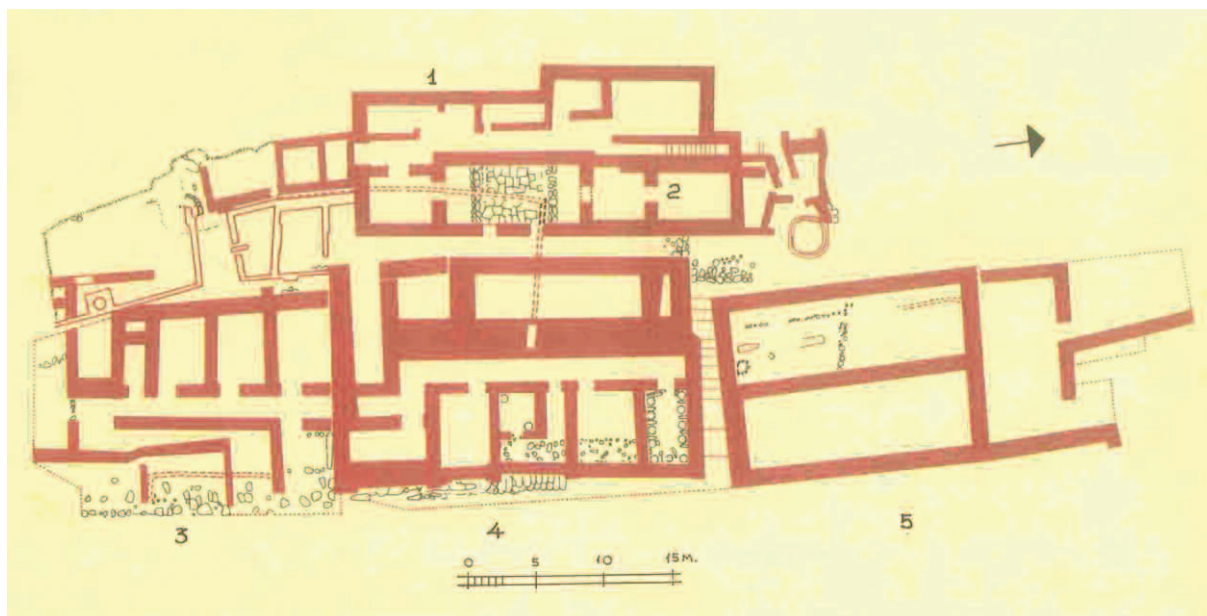
εικόνα 17: Σχεδιαστική αναπαράσταση του Μεγάρου του ανακτόρου των Μυκηνών (Γ.Μουλωνάς, Πολύχρυσαι Μυκήναι Εκδοτική Αθηνών 1983)

Σπίτια υπήρχαν μέσα και έξω από τα τείχη των μυκηναϊκών ακροπόλεων. Προφανώς τα σπίτια μέσα στην ακρόπολη θα ανήκαν σε αξιωματούχους ή στη φρουρά του ηγεμόνα. Έξω από τις ακροπόλεις τα σπίτια ήσαν οργανωμένα σε οικισμούς και οι κάτοικοί τους πρέπει να κατέφευγαν μέσα στην Ακρόπολη σε περίπτωση εχθρικής επιδρομής και πολιορκίας.

Οι μυκηναϊκοί τύποι σπιτιών παρουσιάζουν πολύ μεγαλύτερη ποικιλία από τους κρητικούς και τους κυκλαδικούς. Μπορούμε να διακρίνουμε δύο κατηγορίες δηλ. τις απλές μορφές σπιτιών και τις περισσότερο σύνθετες².

Υπάρχουν σπίτια απλά με ένα ενιαίο χώρο. Ένας σύνθετος τύπος κατοικίας είναι εκείνος με μακρύ διάδρομο, στις δύο πλευρές του οποίου διατάσσονται τα δωμάτια. Ο τύπος αυτός της κατοικίας επειδή συνήθως εμφανίζεται μεμονωμένος εκτός οικισμού θεωρείται ότι αποτελεί ένα τύπο κατοικίας ανάλογο με τις μινωικές επαύλεις (εικ.18).

εικόνα 18: Οικία λαδεμπόρου Μυκηνών (Γ. Μυλωνάς, Πολύχρυσαι Μυκήναι Εκδοτική Αθηνών 1983)

Στις αρχές του 12ου αι. π.Χ. τα περισσότερα μυκηναϊκά ανάκτορα και πολλοί οικισμοί όχι μόνο στην ηπειρωτική Ελλάδα αλλά και στην Κρήτη εγκαταλείφθηκαν ή καταστράφηκαν και ανάμεσά τους οι Μυκήνες και η Τίρυνθα. Τα αίτια της καταστροφής δεν είναι γνωστά. Κατά γενική ομολογία των επιστημόνων οι καταστροφές δεν προκλήθηκαν από εισβολή φυλής από το βορρά (γνωστή σαν την κάθοδο των Δωριέων). Ίσως σεισμοί ή κλιματολογικές αλλαγές μπορεί να ευθύνονται για τις καταστροφές, χωρίς να αποκλείεται η πολιτική αποσταθεροποίηση λόγω εμφυλίων συγκρούσεων ή ανταγωνισμού μεταξύ των ανακτόρων.

Η καταστροφή των μυκηναϊκών ανακτόρων αποτελεί βαθιά τομή στην ιστορία της αρχαίας Ελλάδας. Σηματοδοτεί το τέλος της προϊστορικής εποχής και την αρχή μιας μεταβατικής περιόδου της Υπομυκηναϊκής και Πρωτογεωμετρικής, που χαρα-

² G. Hiesel, Späthelladische Hausarchitektur, Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 1990, 119-121, εικ. 92

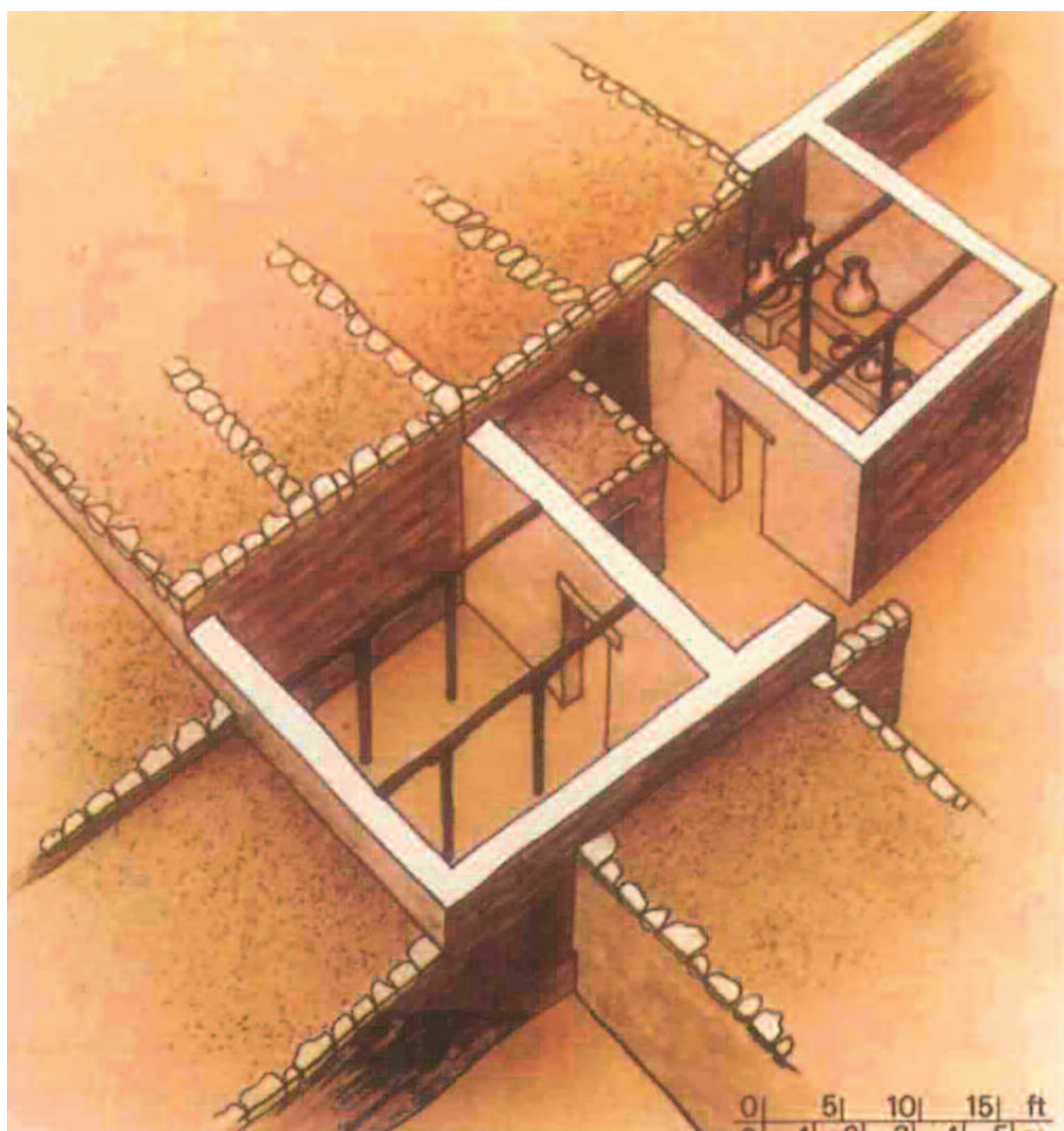
κτηρίστηκαν σαν σκοτεινοί αιώνες σε αντίθεση με τη λάμψη του Μυκηναϊκού πολιτισμού, που είχε προηγηθεί. Στην ουσία όμως η μεταβατική περίοδος, που ακολούθησε δεν ήταν σκοτεινή, αλλά μια περίοδος προετοιμασίας κατά την οποία επιβιώνουν οι μυκηναϊκοί τύποι σε όλους τους τομείς της ζωής και της τέχνης και προετοιμάζεται η μετάβαση στους ιστορικούς χρόνους, που θα οδηγήσουν σταδιακά στο θαύμα της Κλασικής εποχής.

ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

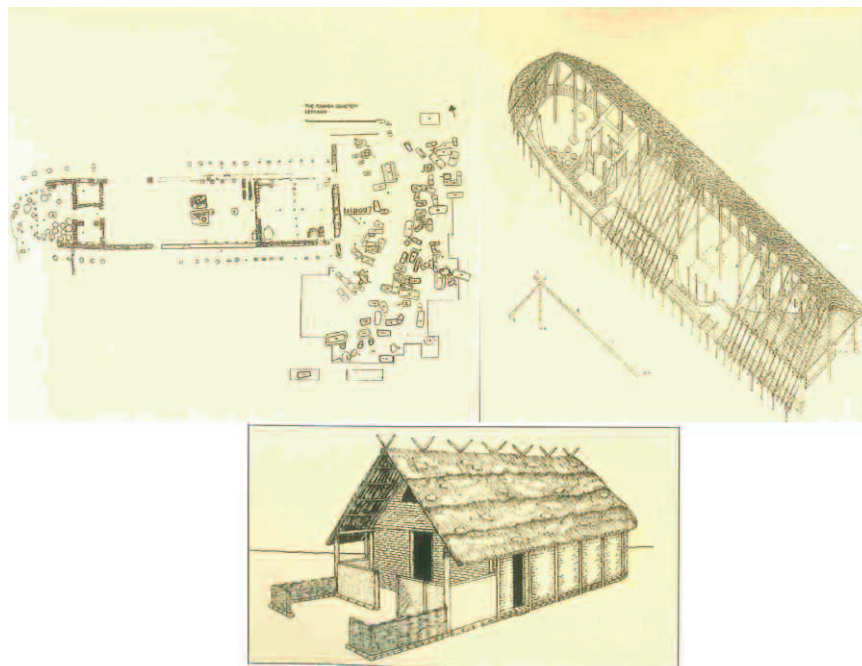
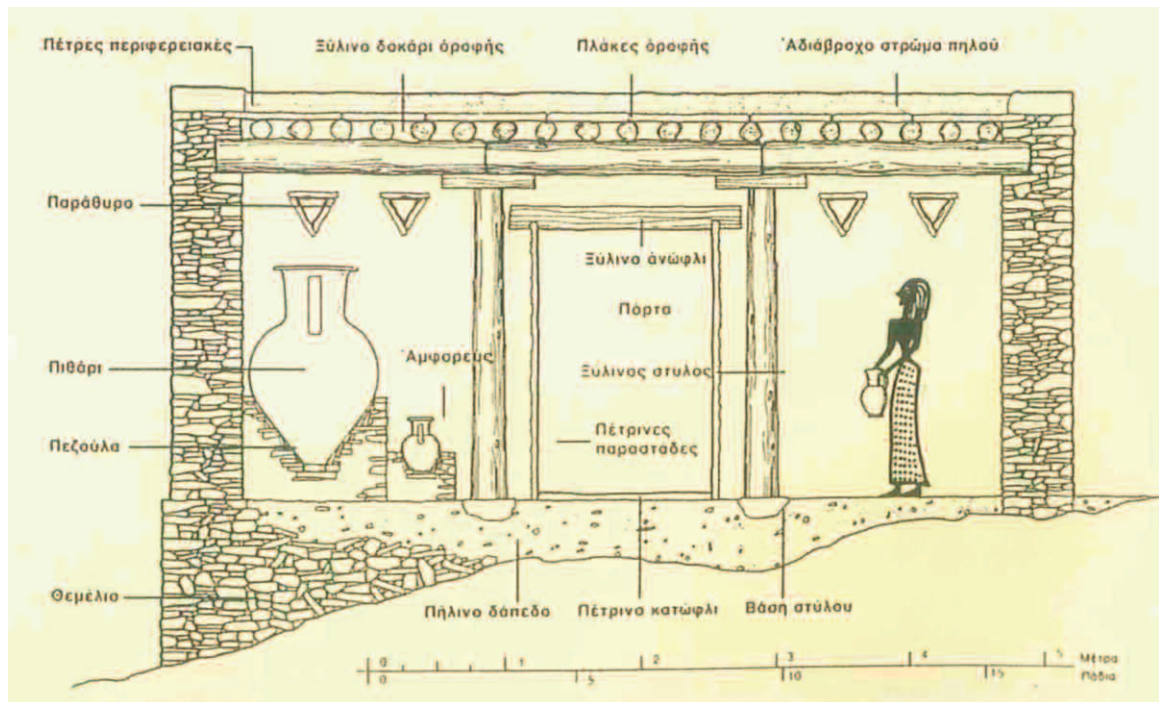
Οι Ιστορικοί χρόνοι οφείλουν την ονομασία τους στα πρώτα κείμενα σε ελληνικό αλφάβητο για τη σύνθεση της γραπτής ελληνικής ιστορίας. Στην πρώτη φάση των ιστορικών χρόνων ανήκει η Γεωμετρική εποχή (900-700 π.Χ.), που ονομάζεται και εποχή του Σιδήρου, λόγω της επικράτησης του σιδήρου αντί του χαλκού για την κατασκευή όπλων εργαλείων και σκευών.

Στον τομέα της κατοικίας κατά τη γεωμετρική εποχή κυριαρχούν τα απλά κτίσματα με ένα ή δύο χώρους, που συνδέονταν με διαδρόμους ή φωταγωγούς (εικ.19).

*Εικόνα 19: Αξονομετρική αναπαράσταση οικίας Ζαγοράς Άνδρον 8^{ος} αι. π.Χ.
(Αλέξανδρος Μαζαράκης-Αινιάν, Αρχιτεκτονική και κοινωνία στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους,
Περιοδικό Αρχαιολογία, τεύχος 112, 2009*

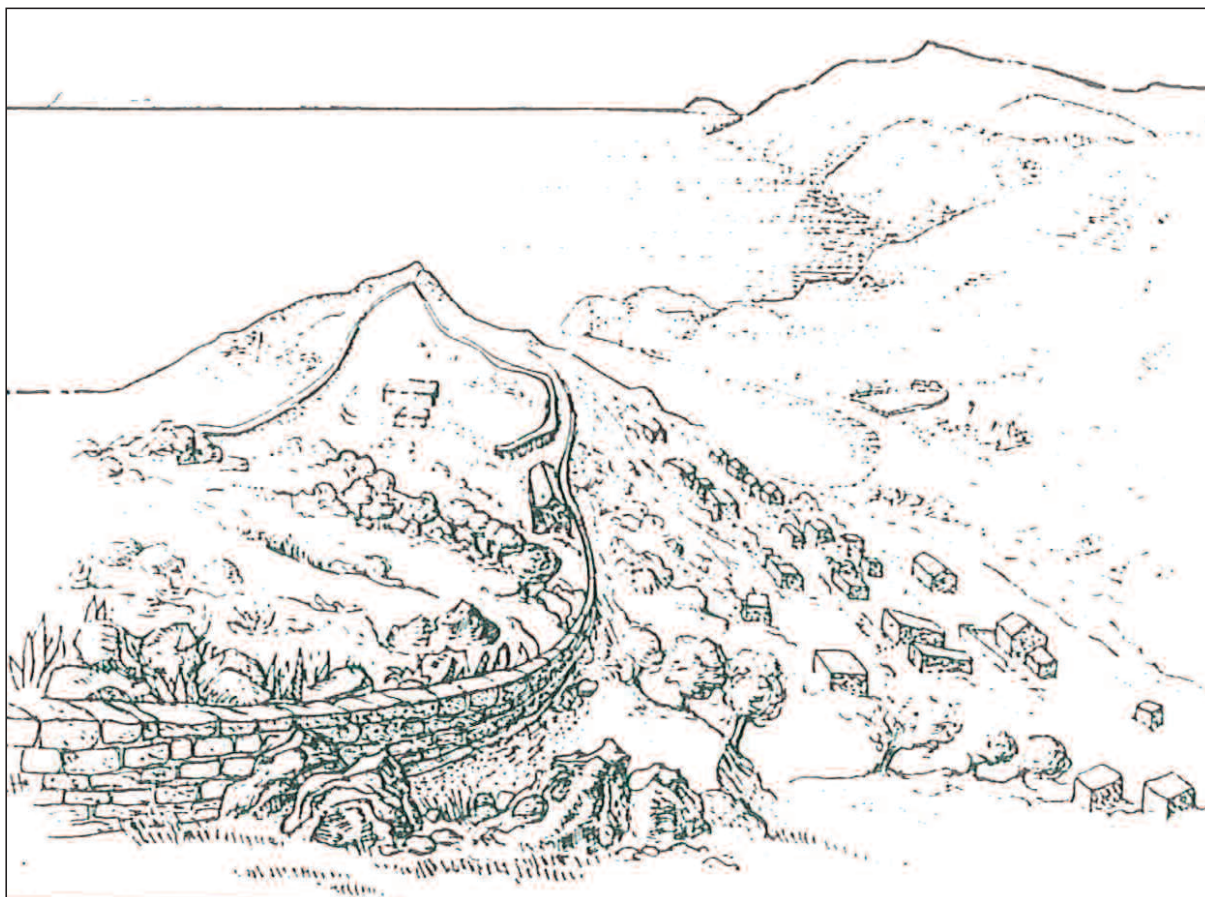
Οι τοίχοι ήσαν λιθόκτιστοι χωρίς διακόσμηση. Δυο τύποι κατοίψεων επιβίωσαν. Το σπίτι με προθάλαμο (πρόδομο) και το αψιδωτό σπίτι, του οποίου η μια στενή πλευρά είναι επίπεδη και η απέναντί της πλευρά είναι καμπύλη (τοξοειδής) (εικ.20). Το εμβαδόν τους ποικίλει από 40 έως 90 τ.μ. Χαρακτηριστικά δείγματα τέτοιων σπιτιών, που ανήκουν στον 8ο αι. π.Χ. υπάρχουν στην Ερέτρια γύρω από το ναό του Απόλλωνα³. Τα σπίτια της Γεωμετρικής εποχής είναι μεμονωμένα ή σε συστάδες.

εικόνα 20: α) σχεδιαστική αναπαράσταση τομής οικίας από τη Ζαγορά Άνδρου, β) κάτοψη αψιδωτού κτηρίου από το Λευκαντί Ευβοίας, γ) αναπαράσταση κτηρίου από τα Νιχώρια Μεσσηνίας (Αλέξανδρος Μαζαράκης-Αινιάν, Αρχιτεκτονική και κοινωνία στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους, Περιοδικό Αρχαιολογία, τεύχος 112, 2009)

³ K. Schefold, Antike Kunst 17, Francke, Bern 1974, 58

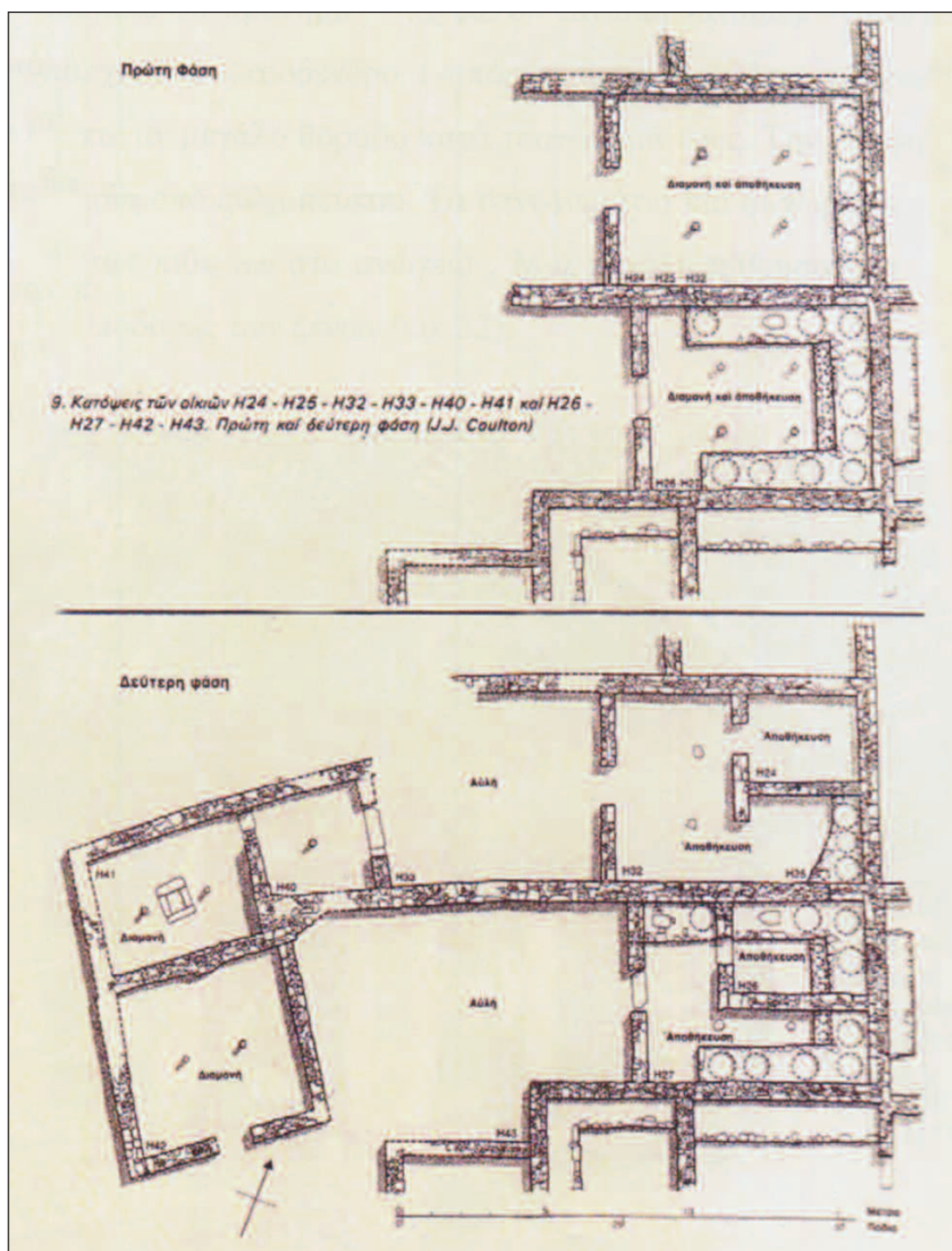
Οι οικισμοί μερικές φορές περιβάλλονται από ένα αμυντικό τείχος (εικ.21). Σε αντίθεση με τα σπίτια της 2ης χιλιετίας π.Χ., που είχαν πολλά δωμάτια, τα σπίτια της Γεωμετρικής εποχής είναι μικρότερα με ένα έως δύο δωμάτια, γεγονός, που έρχεται σε αντίθεση με την ευμάρεια, που αντικατοπτρίζουν οι μεγαλύτερες κατοικίες με τα πολλά δωμάτια του κρητομυκηναϊκού πολιτισμού.

εικόνα 21: Εμποριό Χίου Οχυρωμένος Οικισμός, 9^{ος} αι. π.Χ. (Αλέξανδρος Μαζαράκης-Αινιάν, Αρχιτεκτονική και κοινωνία στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους, Περιοδικό Αρχαιολογία, τεύχος 112, 2009)

Στο τέλος της Γεωμετρικής εποχής κατά τον 8ο αι. π.Χ. όμως παρατηρούνται μεταβολές και οι μεγαλύτερες κατοικίες μαρτυρούν μια εικόνα ανάπτυξης, που προοιωνίζει την άνθηση της Αρχαϊκής και της Κλασικής εποχής, που θα ακολουθήσουν. Ο 8ος αιώνας π.Χ. αποτελεί σταθμό για τη μετέπειτα πορεία του ελληνικού πολιτισμού. Κατά την περίοδο αυτή δημιουργήθηκαν τα μεγάλα ιερά της Ολυμπίας και των Δελφών, διοργανώθηκαν για πρώτη φορά οι Ολυμπιακοί αγώνες και για τη γραφή της ελληνικής γλώσσας χρησιμοποιήθηκε το ελληνικό αλφάβητο, ενώ κατά την προηγούμενη εποχή τη Μυκηναϊκή για τη γραφή της ελληνικής γλώσσας οι Μυκηναίοι χρησιμοποιούσαν τη Γραμμική Β γραφή.

Στον 8ο αι. π.Χ. τα σπίτια με ένα ή δύο δωμάτια αντικαθίστανται σταδιακά από σπίτια με πολλά δωμάτια (εικ.22) (π.χ. Οικισμός Ζαγοράς), γεγονός που μαρτυρεί μια μεγαλύτερη ευημερία με την εγκατάλειψη του σπιτιού με το ένα δωμάτιο για όλες τις χρήσεις. Το τέλος του 8ου αι. συμπίπτει με το τέλος της Γεωμετρικής εποχής και ακολουθεί η Αρχαϊκή εποχή κατά την οποία δημιουργούνται καινούργιες πολιτικές δομές και νέοι τύποι οικισμών.

εικόνα 22: Κατόψεις κατοικιών Ζαγοράς Άνδρου (Αλ. Μαζαράκης-Αιγιάν, Αρχιτεκτονική και κοινωνία στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους, Περιοδικό Αρχαιολογία, τεύχος 112, 2009)

Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟΝ ΟΜΗΡΟ

Επειδή θεωρείται ότι ο Όμηρος έζησε στον 8ο αι. π.Χ., οι περισσότεροι ερευνητές πιστεύουν ότι με τη λαμπρή ποιητική του αφήγηση ο μεγάλος ποιητής αποδίδει τον τρόπο ζωής αλλά και τον πολιτισμό της εποχής του. Όμως πολλά στοιχεία του Μυκηναϊκού πολιτισμού σώζουν τα ομηρικά έπη και αυτό έχει επιβεβαιωθεί από τα ανασκαφικά δεδομένα. Ο Όμηρος περιγράφει μεγάλες κατοικίες ευγενών, που αποτελούν ένα οικοδομικό συγκρότημα με πολλά δωμάτια οργανωμένα γύρω από μια αυλή, στην οποία υπάρχει ένα ελαιόδενδρο. Οι πόρτες ήσαν δίφυλλες, ανοιγόκλειναν με μεντεσέδες, που έκαναν μεγάλο θόρυβο κατά το άνοιγμά τους. Την οροφή αποτελούσαν σειρές από δοκάρια από ξύλο πεύκου. Τα υπνοδωμάτια και οι χώροι εργασίας των γυναικών βρισκόνταν πιθανώς στο ανώγειο. Μια μεγάλη αίθουσα στο ισόγειο αποτελούσε το χώρο υποδοχής των ξένων (εικ.23).

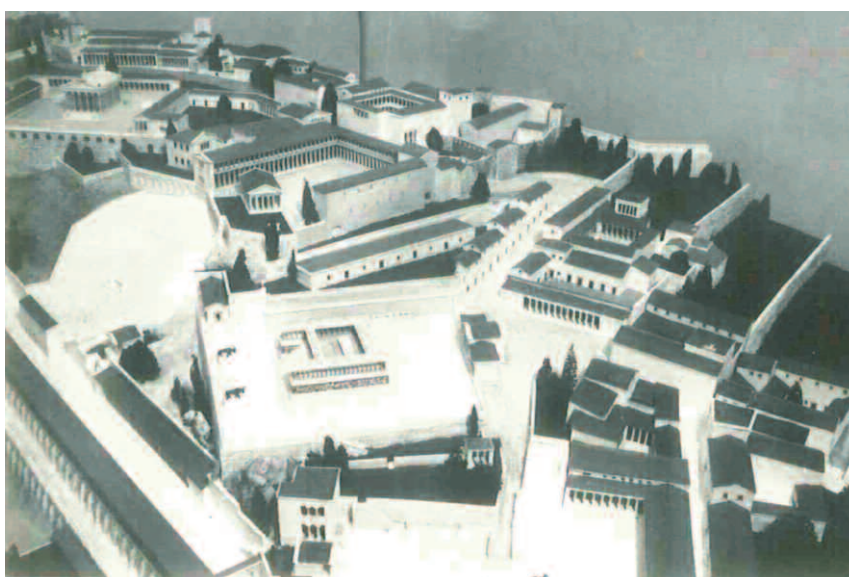

εικόνα 23: Σχεδιαστική αναπαράσταση της αίθουσας του θρόνου του Ανακτόρου της Πύλου από τον Piet de Jong (Ιστορία Ελληνικού Έθνους, τόμος Α, Εκδοτική Αθηνών, 1971)

Εκεί γίνονταν τα συμπόσια με τη συμμετοχή των ποιητών (αιιδών), που ερμήνευαν τα τραγούδια τους με τη συνοδεία της λύρας. Όλοι οι καλεσμένοι κάθονταν σε καθίσματα και θρόνους μπροστά σε τραπέζια με εδέσματα. Πολλά στοιχεία της ομηρικής κατοικίας αλλά και σκεύη που περιγράφονται από τον έχουν βρεθεί σε ανασκαφές μυκηναϊκών θέσεων, γεγονός που μαρτυρεί ότι ο μεγάλος ποιητής αναφέρεται στη ζωή της Μυκηναϊκής εποχής και όχι στη δική του καθημερινή πραγματικότητα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η λέξη ανδρών, που στην κλασσική εποχή ήταν το δωμάτιο των ανδρών, δεν αναφέρεται στα Ομηρικά έπη, αλλά και πολλές πόλεις, που αναφέρονται στα Ομηρικά έπη, δεν υπήρχαν στον 8ο αι. π.Χ., κατά τον οποίο λέγεται ότι γράφτηκαν τα Ομηρικά έπη. Όλα αυτά μαρτυρούν ότι ο Όμηρος αναφέρεται στη ζωή της Μυκηναϊκής κοινωνίας.

ΑΡΧΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

Στην Αρχαϊκή εποχή (7ος-6ος αι. π.Χ.) χρονολογείται στην Ελλάδα η δημιουργία της πόλης- κράτους, με πολιτική και διοικητική οργάνωση. Στην πόλη αυτή υπάρχει το διοικητικό κέντρο, που χτίζεται συνήθως στο ψηλότερο σημείο της περιοχής, περιβάλλεται από τείχος και ονομάζεται «άστυ» (εικ.24). Εκεί βρισκόταν η κατοικία του ηγεμόνα, τα σημαντικότερα ιερά, τα δημόσια κτήρια και η αγορά, στην οποία μπορούσε να πραγματοποιηθεί η συνέλευση των πολιτών. Ο λαός κατοικούσε εκτός των τειχών αλλά και στην ύπαιθρο.

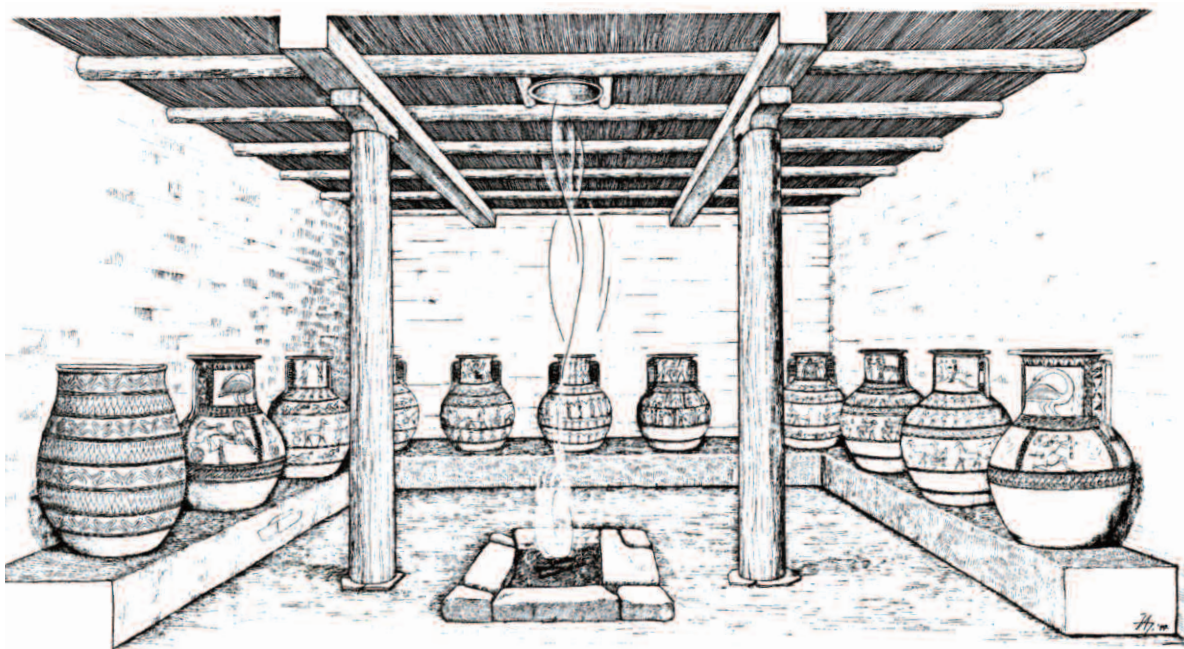

εικόνα 24: Ακρόπολη Περγάμου (W.B. Dinsmoor, *The Architecture of Ancient Greece*, London 1975)

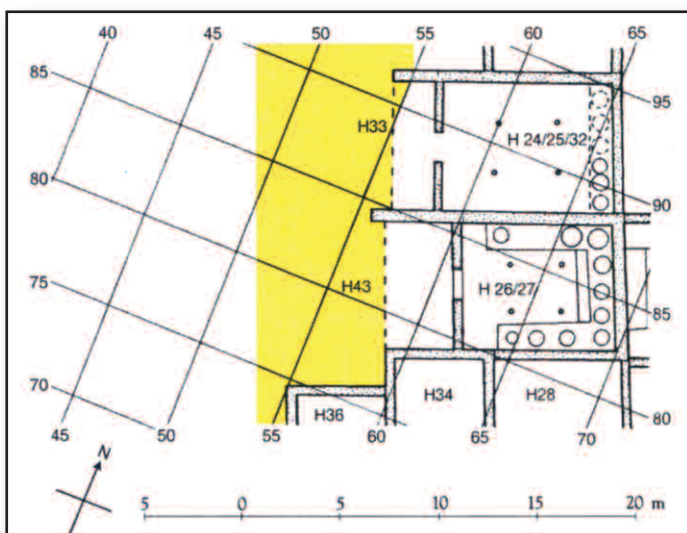
Οι πόλεις κράτη όπως η Αθήνα, η Κόρινθος, το Αργος, η Μίλητος, απέκτησαν κατά τον 6ο αιώνα αποφασιστική οικονομική σπουδαιότητα και προς το τέλος του αιώνα αυτού η Αθήνα με μεγάλη ναυτική, εμπορική δύναμη και πλούσια ενδοχώρα απέκτησε ηγετικό ρόλο. Μικρότερες πόλεις κράτη δημιουργήθηκαν σε όλη την Ελλάδα, στα νησιά του Αιγαίου, στην Εγγύς Ανατολή, στην Ιωνία, την Κάτω Ιταλία και τον Πόντο, όπου με αλληπάλληλους αποικισμούς δημιουργήθηκαν σημαντικές πόλεις-κράτη, κέντρα του ελληνικού πολιτισμού. Η επιλογή της τοποθεσίας μερικών πόλεων ήταν τόσο πετυχημένη ώστε οι πόλεις αυτές διατηρήθηκαν για πολλές χιλιετίες μέχρι τις μέρες μας

Ανάλογα με τη δόμηση οι οικισμοί της Αρχαϊκής εποχής χαρακτηρίζονται ως μεμονωμένοι οικισμοί, όταν τα σπίτια βρίσκονται σε απόσταση μεταξύ τους ή σύμμεικτοι οικισμοί, όταν τα σπίτια χτίζονται με πυκνή δόμηση. Οι μεγάλες πόλεις Αθήνα, Κόρινθος κ.λπ. δημιουργήθηκαν κατ' αρχήν σαν μεμονωμένοι οικισμοί. Οι σύμμεικτοι οικισμοί, δηλαδή με πυκνή δόμηση ήταν οι οικισμοί συνήθως στα νησιά του Αιγαίου, στην Κρήτη και ιδιαίτερα στις Κυκλάδες. Ο φόβος των εχθρών και των πειρατών οδήγησαν τους κατοίκους στη δημιουργία αυτού του τύπου δόμησης.

Στους πρώιμους αρχαϊκούς οικισμούς τα σπίτια με ένα δωμάτιο αποτελούσαν την πλειονότητα. Ο εξοπλισμός των εσωτερικών χώρων ήταν φτωχικός. Στο κέντρο του δωματίου υπήρχε η ιερή εστία, γύρω από την οποία συγκεντρωνόταν η οικογένεια για φαγητό (εικ. 25).

εικόνα 25: Σχεδιαστική αναπαράσταση εσωτερικού κατοικίας στη Ζαγορά Άνδρου (W. Hoerfner, Ιστορία της Κατοικίας 5000-500 π.Χ., Θεσσαλονίκη 2005)

Σχέδιο κάτοψης της κατοικίας στη Ζαγορά Άνδρου

Συχνά σε χαμηλές εξέδρες, που εφάπτονταν στους τοίχους τοποθετούνταν αγγεία και άλλα σκεύη. Η τοίχοι κατασκευάζονται από μικρές πέτρες ή από στοιβαγμένους αργούς λίθους. Από το τέλος του 7ου αιώνα οι πέτρες γίνονται μεγαλύτερες και γρήγορα εμφανίζεται πολυγωνική τοιχοδομία. Από τον 6ο αι. π.Χ. η τεχνική της οικοδόμησης γίνεται εξ ολοκλήρου με λίθους. Σύμφωνα με αρχαϊκά πήλινα ομοιώματα σπιτιών οι στέγες ήσαν επίπεδες ή αμφικλινείς (δύρριχτες) (εικ. 26). Οι επικλινείς στέγες με τα κεραμίδια επινοήθηκαν περίπου το 700 π.Χ. και χρησιμοποιήθηκαν κατά κανόνα στους ναούς.

εικόνα 26: Ερέτρια. Σχεδιαστική αναπαράσταση κτηρίων του 8^{ου} αι. π.Χ. (Αλ.Μαζαράκης-Αινιάν, Αρχιτεκτονική και κοινωνία στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους, Περιοδικό Αρχαιολογία, τεύχος 112, 2009)

Ένα πήλινο ομοίωμα αρχαϊκού σπιτιού από το Αργος έχει οξεία επικλινή στέγη και φέρει εξωτερικά πολύχρωμη γραμμική διακόσμηση, που μοιάζει με την κεραμική της εποχής εκείνης (εικ. 27). Σύμφωνα με αυτό το ομοίωμα καθώς και με άλλα πήλινα ομοιώματα εκείνης της εποχής, οι κατοικίες του 7ου αι. π.Χ. ήταν επιχρισμένες και βαμμένες με διάφορα χρώματα. Η εξωτερική πολύχρωμη διακόσμηση αποτελεί από τους αρχαϊκούς χρόνους σημαντικό στοιχείο για την αισθητική ανάδειξη των οικοδομημάτων σε όλη την εξελικτική πορεία της Αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής.

εικόνα 27: Πήλινα ομοιώματα κτηρίων 8^{ου} αι. π.Χ. α) Ηραίου Αργους, β) Ηραίου Περαχώρας. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (Αλ. Μαζαράκης-Αινιάν, Αρχιτεκτονική και κοινωνία στους πρώιμους ιστορικούς χρόνους, Περιοδικό Αρχαιολογία, τεύχος 112, 2009)

Στην πρόιμη Αρχαϊκή περίοδο η εικόνα της πόλης διαγράφεται με την ανασκαφή της Σμύρνης στην Ιωνία⁴ (εικ.28).

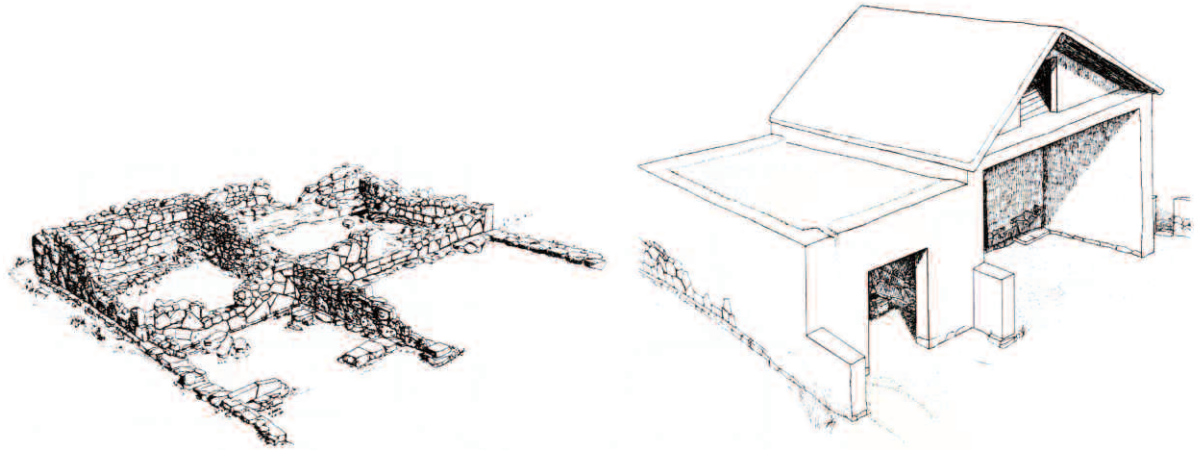

εικόνα 28: Σμύρνη. Σχεδιαστική αναπαράσταση πρόιμης αρχαϊκής πόλης (Αλέξανδρος Μαζαράκης-Αινιάν, Αρχιτεκτονική και κοινωνία στους πρόιμους ιστορικούς χρόνους, Περιοδικό Αρχαιολογία, τεύχος 112, 2009)

Στην πόλη αυτή η δόμηση δεν είναι ακανόνιστη αλλά αποτελείται από επάλ-
ληλες σειρές από ορθογώνια οικοδομήματα πολλά από τα οποία παρουσιάζουν στον
τύπο του «μεγάρου», με προθάλαμο με δύο κίονες, που στηρίζουν τη στέγη στην πλευ-
ρά της εισόδου και ένα κυρίως δωμάτιο.

⁴ E. Akurgal, Ait Smyrna I, Wohngeschichten und Athena-tempe, Ankara, 1983, 31

Ένας άλλος τύπος σπιτιού είναι το δίχωρο σπίτι με δύο δωμάτια το ένα δίπλα στο άλλο από τα οποία το ένα έχει εστία, που αποδεικνύει ότι το δωμάτιο αυτό ήταν ο κύριος χώρος καθημερινής χρήσης, που ονομαζόταν « οίκος» (εικ.29).

εικόνα 29: Σμύρνη. Κατάλοιπα αρχαϊκής κατοικίας και σχεδιαστική της αποκατάσταση (W. Hoerfner, Ιστορία της Κατοικίας 5000-500 π.Χ., Θεσσαλονίκη 2005)

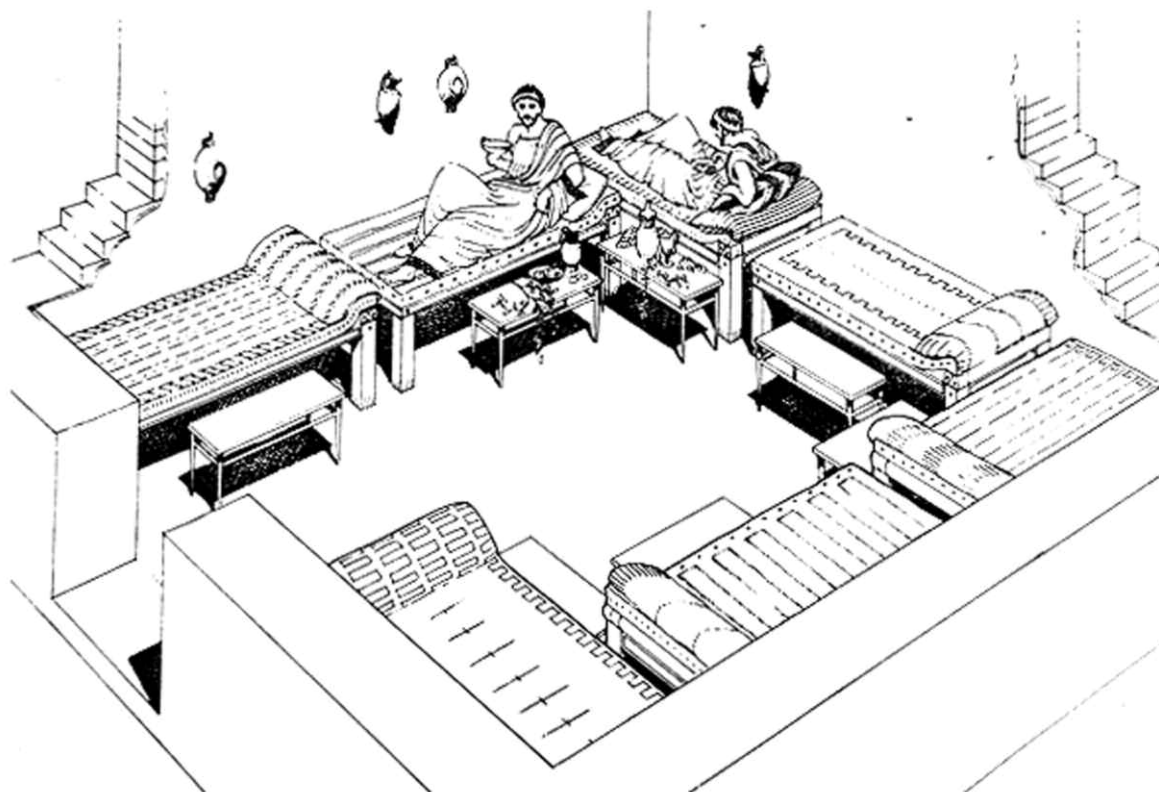
Στη Σμύρνη επίσης αποκαλύφθηκε και μία ηγεμονικού τύπου κατοικία με κεντρική αυλή και σειρά δωμάτων γύρω από αυτήν (εικ.30), που παρουσιάζει ομοιότητες με την οικία του Οδυσσέα, σύμφωνα με την περιγραφή του Ομήρου⁵.

εικόνα 30: Σμύρνη. Κάτοψη μεγάλης αρχαϊκής κατοικίας με άνδρωνα (W. Hoerfner, Ιστορία της Κατοικίας 5000-500 π.Χ., Θεσσαλονίκη 2005)

⁵ Οδύσσεια, ρ.264 κ.ε

Ένα μεγάλο δωμάτιο θεωρήθηκε ότι αποτελούσε «ανδρώνα», χώρο συμποσίου, διότι βρέθηκαν σ' αυτό εννέα ανάκλιτρα σε επαφή με τους τοίχους, που παραπέμπουν σε παραστάσεις αρχαίων συμποσίων. Εκεί βρέθηκε μια όμορφη πήλινη οινοχόη, που σχετίζεται και αυτή με τη χρήση του δωματίου. Γύρω στο 700 π.Χ. εμφανίζονται στην Ιωνία δωμάτια συμποσίου με αποκλειστική χρήση για τους άνδρες οι «ανδρώνες» με τα πρώτα ανάκλιτρα. Παραστάσεις σε αγγεία εικονίζουν άνδρες να γευματίζουν ξαπλωμένοι σε ανάκλιτρα, στηριζόμενοι στο αριστερό τους χέρι ενώ με το δεξί κρατούν στο στόμα το κύπελλο του κρασιού (εικ.31). Τα ανάκλιτρα δεν πρέπει να ταυτίζονται με τα κρεβάτια παρ' ότι είχαν ένα επενδεδυμένο τμήμα για το κεφάλι σαν μαξιλάρι. Αποτελούσαν αναπαυτικά πολυτελή καθίσματα με ανατολική προέλευση και ήσαν γνωστά από τους πολιτισμούς της Μεσοποταμίας και της Αιγύπτου⁶. Σύμφωνα με τους αρχαίους συγγραφείς (Ξενοφώντα, Πλάτωνα και Πλούταρχο), μόνο οι άνδρες συμμετείχαν στα συμπόσια και όχι οι γυναίκες και τα παιδιά.

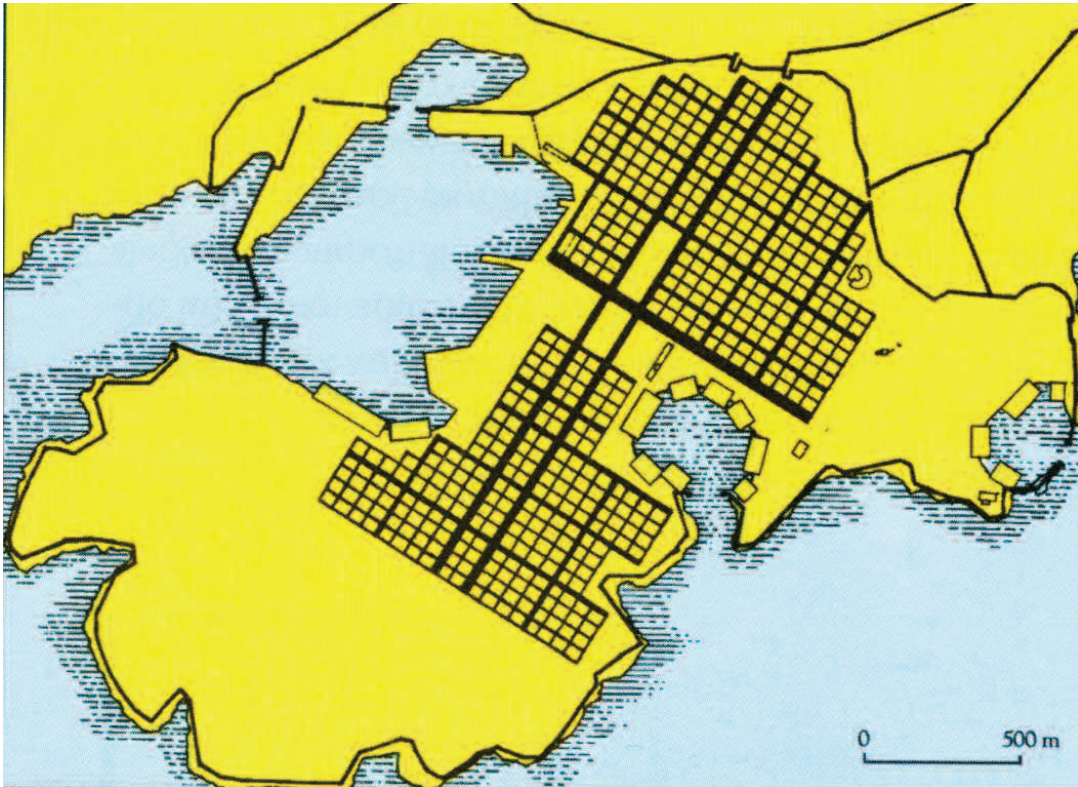

εικόνα 31: Αγορά Αθηνών, νότια στοά. Σχεδιαστική αναπαράσταση χώρου συμποσίων (Ελένη Walter-Καρόδη. Το Ελληνικό Σπίτι, Αθήνα 1996)

⁶ A.Scharff-A.Moortgat, *Ägypten und Vorderasien im Altertum*, Bruckmann, München, 1952, 374

ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

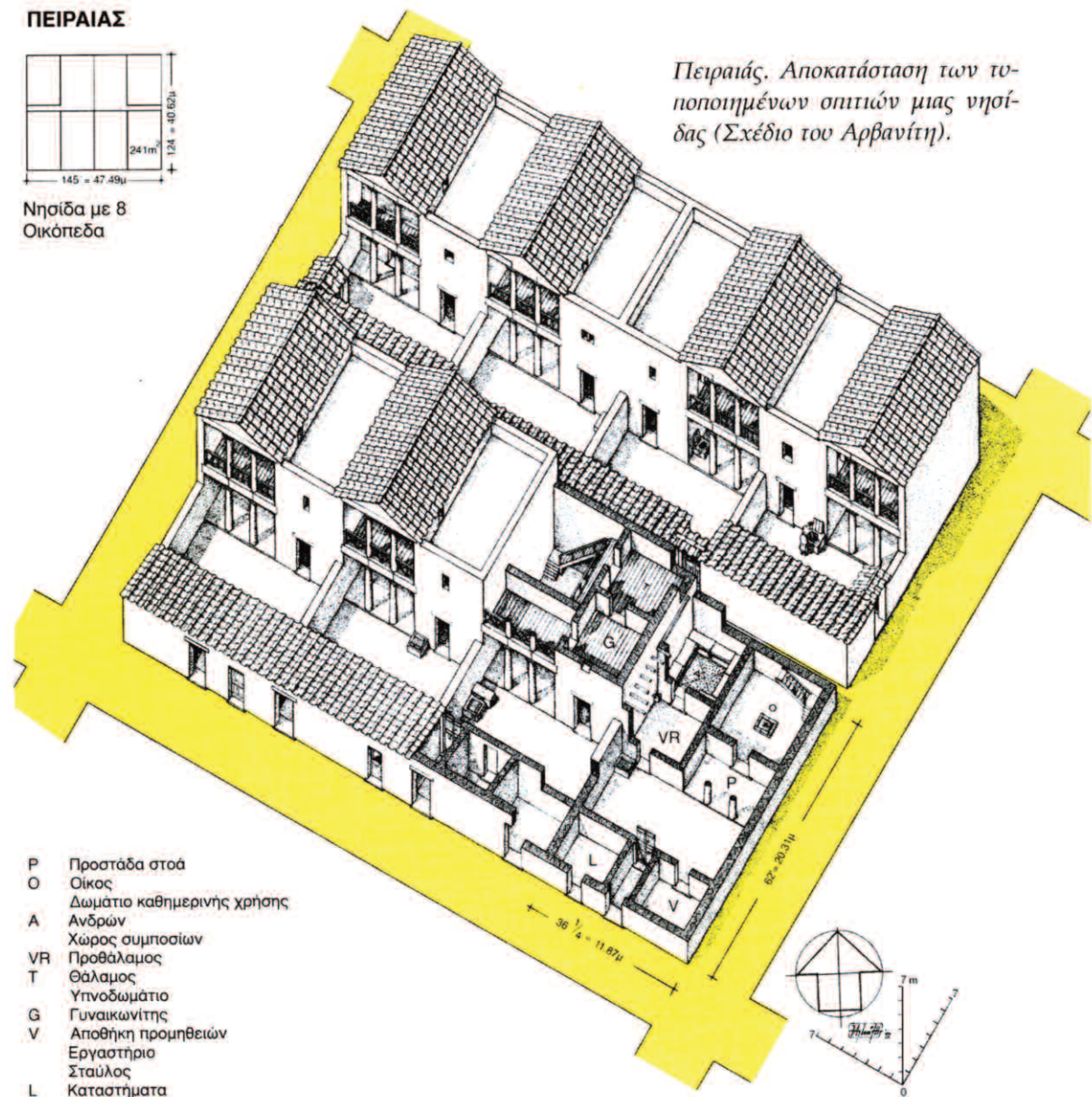
Στην κλασική εποχή (5ος-4ος αι. π.Χ.) οι πόλεις αυξάνονται πληθυσμιακά, αναπτύσσονται σε μεγάλες πολεοδομικές ενότητες και αποκτούν πολεοδομικό σχέδιο για την καλύτερη κατανομή του χώρου, την ανάπτυξη και την εξυπηρέτηση των κατοίκων. Το πολεοδομικό σχέδιο, που επικράτησε στα κλασικά χρόνια, αποτελεί ένα σύστημα κάθετα διασταυρούμενων δρόμων. Ο Αριστοτέλης αποδίδει τη δημιουργία αυτού του σχεδίου στον Ιππόδαμο το Μιλήσιο, αρχιτέκτονα και φιλόσοφο, του οποίου χαρακτηριστικά έργα αποτελούν τα πολεοδομικά σχέδια της Μιλήτου και του Πειραιά (εικ. 32).

εικόνα 32: Πειραιάς, επίνειο της Αθήνας, σχεδιασμένο από τον Ιππόδαμο τον Μιλήσιο μετά το 480 π.Χ.
(W. Hornfner, Ιστορία της Κατοικίας 5000-500 π.Χ., Θεσσαλονίκη 2005)

Το εντυπωσιακό είναι ότι με το Ιπποδάμειο πολεοδομικό σχέδιο δημιουργείται μια τυποποιημένη κατοίκηση σε σπίτια, που βρίσκονται στη σειρά και παρουσιάζουν ένα τύπο κοινό για όλους τους πολίτες σε κάθε περιοχή της πόλης. Προβληματίσε το γεγονός ότι τόσο πολλά σπίτια θα έπρεπε να έχουν ο ίδιο μέγεθος δεδομένου ότι λόγω του μεγέθους του οικοπέδου θα έπρεπε να έχουν και την ίδια περίπου μορφή.

Η πανομοιότυπη μορφή και το μέγεθος των σπιτιών του Πειραιά επιβεβαιώνεται και από τα ανασκαφικά δεδομένα (εικ. 33).

εικόνα 33: Πειραιάς, Σχεδιαστική αναπαράσταση κατοικιών κλασσικής εποχής (W. Hoerfner, Ιστορία της Κατοικίας 5000-500 π.Χ., Θεσσαλονίκη 2005)

Τα δωμάτια συγκέντρωσης των ανδρών, οι ανδρώνες, έφεραν επίχρισμα στον τοίχο με διακόσμηση. Την ομοιότητα αυτή των σπιτιών του Πειραιά, του 5ου π.Χ. αι. θα πρέπει να την υπαγόρευε η νομοθεσία του Κλεισθένη, που θέσπισε την ολιγάρκεια στον τρόπο διαβίωσης. Ο Πειραιάς υπαγόταν διοικητικά στην Αθήνα και δεν διέθετε δικό του κέντρο διοίκησης. Τα οικόπεδα της περιοχής είχαν μέγεθος 240 τ.μ. Τα κυριότερα δωμάτια του ισογείου ήσαν ο οίκος και ο ανδρώνας. Το μέγεθος του ανδρώνας είχε προβλεφθεί για την τοποθέτηση επτά ανακλίντρων τοποθετημένων περιμετρικά

στους τοίχους (εικ. 30). Ο οίκος αποτελούσε δωμάτιο καθημερινής χρήσης με εστία στο κέντρο, γύρω από την οποία η οικογένεια καθόταν και γευμάτιζε (εικ. 24). Στο βάθος του οίκου υπήρχαν δύο μικρά βοηθητικά δωμάτια, που εμφανίζονται όχι μόνο στον Πειραιά αλλά και στα σπίτια και άλλων πόλεων (εικ. 34).

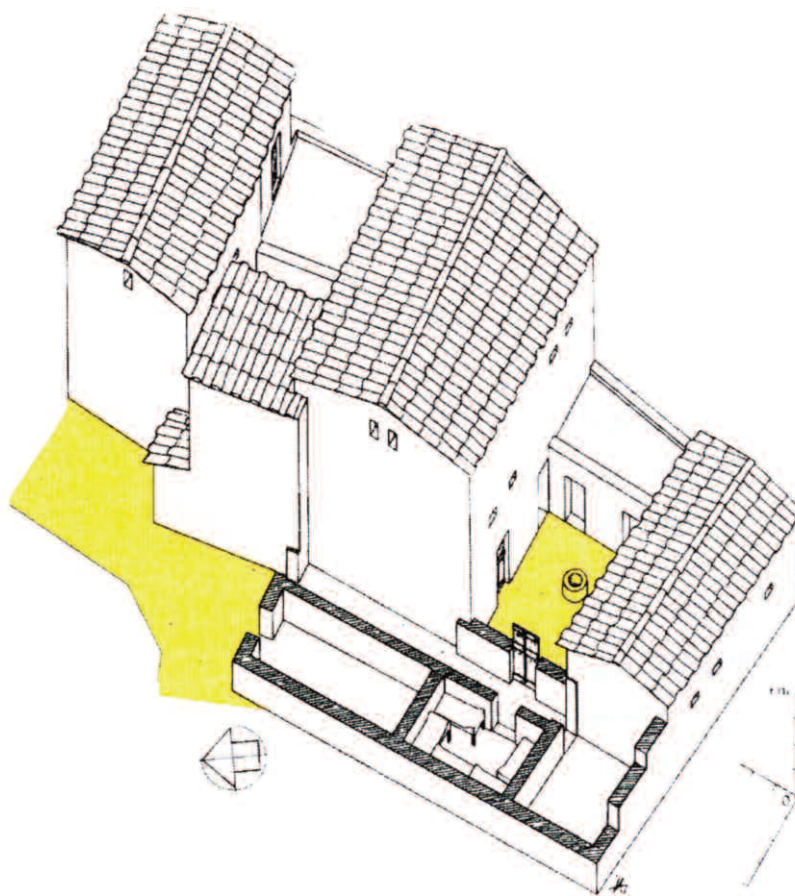
εικόνα 33: Πειραιάς.
Κάτοψη τυπικής κατοικίας της Κλασικής εποχής
(W. Hoerfner, Ιστορία της Κατοικίας 5000-500 π.Χ., Θεσσαλονίκη 2005)

Το ένα από αυτά θα πρέπει να ήταν λουτρό, δεδομένου ότι ένας μικρός πήλινος λουτήρας βρισκόταν στη μία γωνία. Ο γυναικωνίτης βρισκόταν στον επάνω όροφο, πάνω από τον ανδρώνα. Τα δωμάτια των σπιτιών του Πειραιά έβλεπαν σε μια αυλή, ενώ η κύρια είσοδος βρισκόταν στην άκρη του δρόμου και περιστοιχιζόταν από δύο μικρά δωμάτια με διάφορες χρήσεις (καταστήματα, στάβλοι αλόγων, υπνοδωμάτια δούλων, ή αποθήκες για προμήθειες) (εικ.32). Από τα σπίτια του Πειραιά σώζεται μόνο το ισόγειο και σε μερικές περιπτώσεις το θεμέλιο πάνω στο οποίο στηρίζονταν οι πλινθόκτιστοι τοίχοι.

Σε μια όμως πόλη της Σικελίας, που κτίστηκε με Ιπποδάμειο σύστημα μετά από ολοκληρωτική καταστροφή τον 5ο αι. π.Χ., διαπιστώθηκε ότι στα ισομεγέθη τετράγωνα οικόπεδα ο τρόπος οικοδόμησης ήταν διαφορετικός. Ο κάθε πολίτης έκτιζε το σπίτι της αρεσκείας του και σύμφωνα με τις ανάγκες του.

Ανάμεσα στις πόλεις που κτίστηκαν με το Ιπποδάμειο σύστημα ο Πειραιάς είχε εξελιχθεί σε μια από τις ωραιότερες πόλεις με ωραίες πλατείες και δρόμους και θα μπορούσε να λεχθεί ότι η επιστήμη της Πολεοδομίας αποτελεί επίτευγμα του 5ου αι. π.Χ, με βάση την μέχρι τότε παράδοση και το έργο του Ιπποδάμου.

Από τα ανασκαφικά δεδομένα προκύπτουν οι κατόψεις πολλών σπιτιών της Αθήνας της Κλασσικής εποχής. Το αίθριο δηλ. η αυλή κατέχει κεντρική θέση και περιβάλλεται ολόγυρα από δωμάτια (εικ. 35).

εικόνα 35: Αθήνα, Σχεδιαστική αναπαράσταση κατοικιών της Κλασσικής εποχής (W. Hoerfner, Ιστορία της Κατοικίας 5000-500 π.Χ., Θεσσαλονίκη 2005)

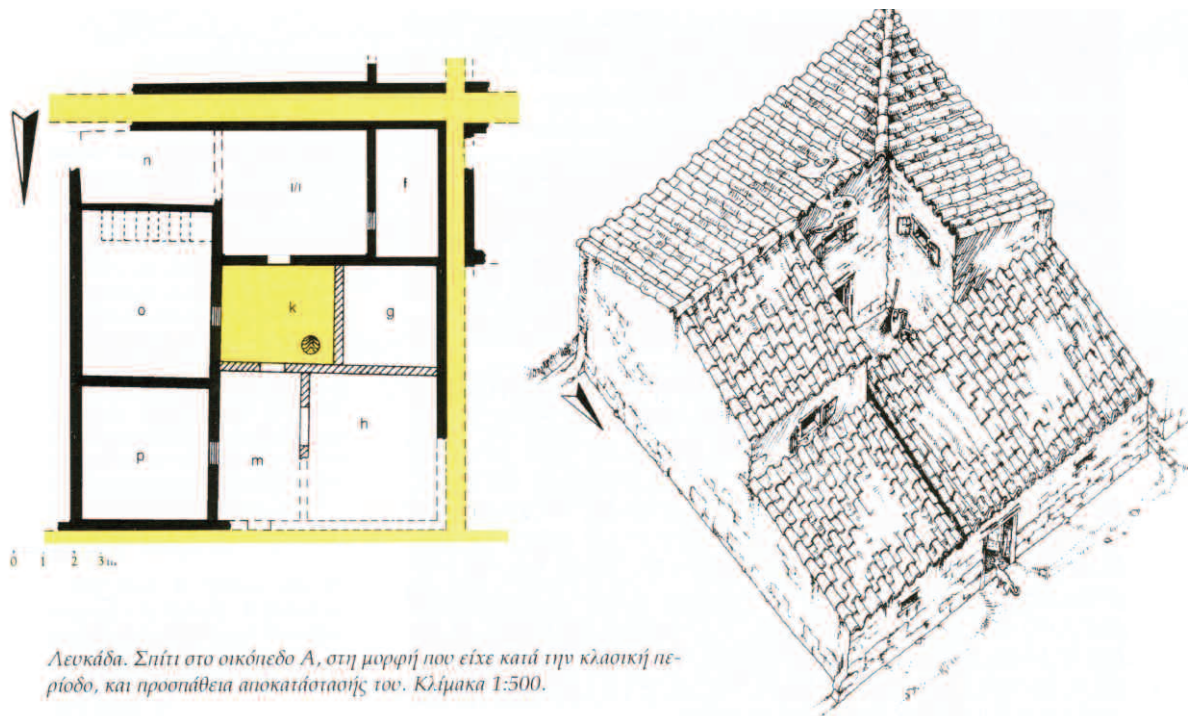
Σπανίζουν τα περισσότερο πολυτελή σπίτια, στα οποία η αυλή περιβάλλεται από σειρά κιόνων, το περιστύλιο. Τα κυριότερα δωμάτια ήσαν ο «οίκος» (εικ. 24), το δωμάτιο καθημερινής χρήσης της οικογένειας με την εστία και ο «ανδρώνας» (εικ. 30) το δωμάτιο συγκέντρωσης των ανδρών και των συμποσίων με τα ανάκλιτρα το-

ποθετημένα κατά μήκος των τοίχων. Οι ανδρώνες συνήθως διέθεταν δικό τους προθάλαμο για να παραμένει ανενόχλητη η υπόλοιπη οικογένεια από τους θαμώνες του. Κάποια ισόγεια δωμάτια με είσοδο από το δρόμο πρέπει να αποτελούσαν καταστήματα όπου πωλούσαν προϊόντα, που παράγονταν από τους ενοίκους του σπιτιού.

Για τα σπίτια χρησιμοποιούσαν ευτελή οικοδομικά υλικά και οι κατόψεις τους ήσαν απλές με τα δωμάτια πάντα οργανωμένα γύρω από το αίθριο, δηλ την εσωτερική αυλή. Τα παράθυρα στα σπίτια πρέπει να ήσαν μικρά, απλά και ψηλά τοποθετημένα. Τα περισσότερα ανοίγματα ήσαν εσωτερικά προς την αυλή: πόρτες, παράθυρα ή διπλοπαράθυρα.

Ως τα τέλη του 5ου αι. π.Χ. στα σπίτια αυτά υπήρχαν βόθροι, που ήσαν κτιστοί ορθογώνιοι λάκκοι, σκαμμένοι στην αυλή ή και δίπλα στο σπίτι, στο δρόμο. Από τον 4ο αιώνα κατασκευάστηκαν αποχετευτικοί αγωγοί και αχρηστεύθηκαν αυτοί οι βόθροι.

Εκτός των τειχών σε αγροτικές περιοχές τα σπίτια ήσαν μικρότερα με κεντρική αυλή δηλ. αίθριο στο κέντρο, που περιβαλλόταν από δωμάτια (εικ. 36).

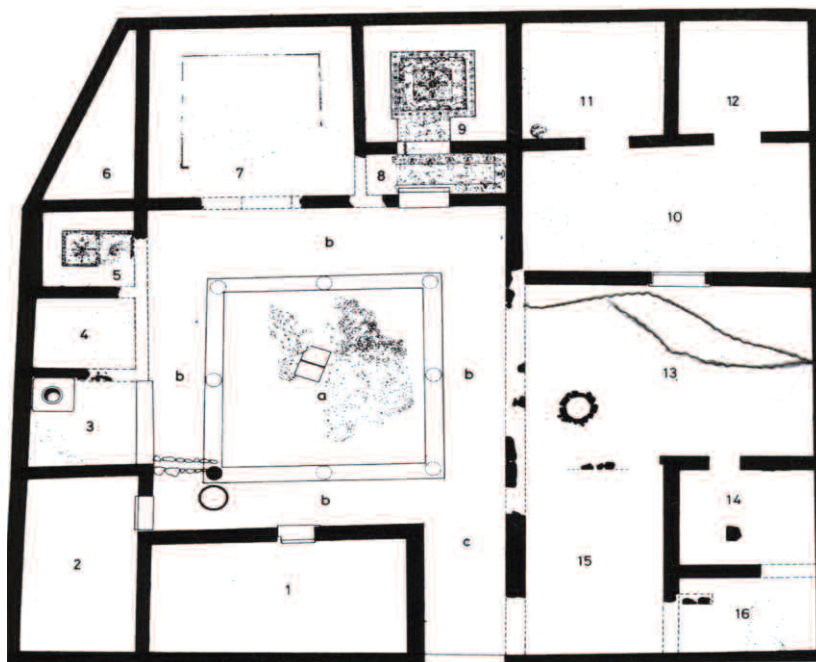
Λευκάδα. Σπίτι στο οικόπεδο Α, στη μορφή που είχε κατά την κλασική περίοδο, και προσπάθεια αποκατάστασής του. Κλίμακα 1:500.

εικόνα 36: Λευκάδα. Κατοικία της Κλασικής εποχής. Κάτοψη και σχεδιαστική αναπαράσταση (W. Hoerfner, Ιστορία της Κατοικίας 5000-500 π.Χ., Θεσσαλονίκη 2005)

Γενικά τα σπίτια του 5^{ου} αι. ήσαν απέρριπτα, ανεξάρτητα από την κοινωνική θέση του ιδιοκτήτη τους. Αυτό τονίζει και ο Δημοσθένης⁷ όταν αναφέρεται στην παλαιά δόξα των Αθηναίων, οι οποίοι ενώ κόσμησαν την πόλη τους με λαμπρά δημόσια κτήρια, ναούς και αναθήματα, τα σπίτια του Μιλτιάδη, του Αριστείδη και των μεγάλων ανδρών δεν ξεχώριζαν από τα σπίτια των γειτόνων τους, γιατί όλοι αυτοί κατά το μεγάλο ρήτορα δεν ασχολήθηκαν με την πολιτική με σκοπό να πλουτίσουν. Τα λόγια του Δημοσθένη δεν αποτελούν ρητορικό σχήμα⁸. Πράγματι σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα στην Αθήνα του 5ου αι. δεν υπάρχουν σπίτια, που να μαρτυρούν τη δύναμη και τον πλούτο του ιδιοκτήτη. Όχι πως δεν υπήρχαν πλούσιοι και φτωχοί, αλλά οι πλούσιοι δεν ξεχώριζαν με την ιδιαίτερη μορφή των ιδιωτικών σπιτιών τους αλλά με την κοινωνική προσφορά τους δηλ. τις λειτουργίες ή χορηγίες, όταν αναλάμβαναν να εξοπλίζουν καράβια, η να χρηματοδοτούν θεατρικές παραστάσεις και να πληρώνουν τα εισιτήρια των απόρων πολιτών «τα θεωρικά».

Κατά το 4ο αιώνα π.Χ. τα ελληνικά σπίτια γίνονται πολυτελέστερα. Η αυλή αποκτά περιστύλιο, δηλ. περιμετρική κιονοστοιχία σε μίμηση των δημοσίων κτηρίων. Τα πλούσια σπίτια ξεχωρίζουν από τα απλά μικρά φτωχικά, που βέβαια ήσαν πολύ περισσότερα με μικρές αυλές και λίγα δωμάτια.

Ένα πολυτελές σπίτι του 4ου αι. π.Χ. σώζεται στην Ερέτρια (εικ. 37).

εικόνα 37: Ερέτρια. Πολυτελής κατοικία του 4ου αι. π.Χ.
(Ελένη Walter-Καρύδη, Το Ελληνικό Σπίτι, Αθήνα 1996)

⁷ Δημοσθένης Ε' Ολυμπιακός 25 κ.ε.

⁸ E. Walter-Καρύδη, Το Ελληνικό Σπίτι, Αθήνα 1996,2

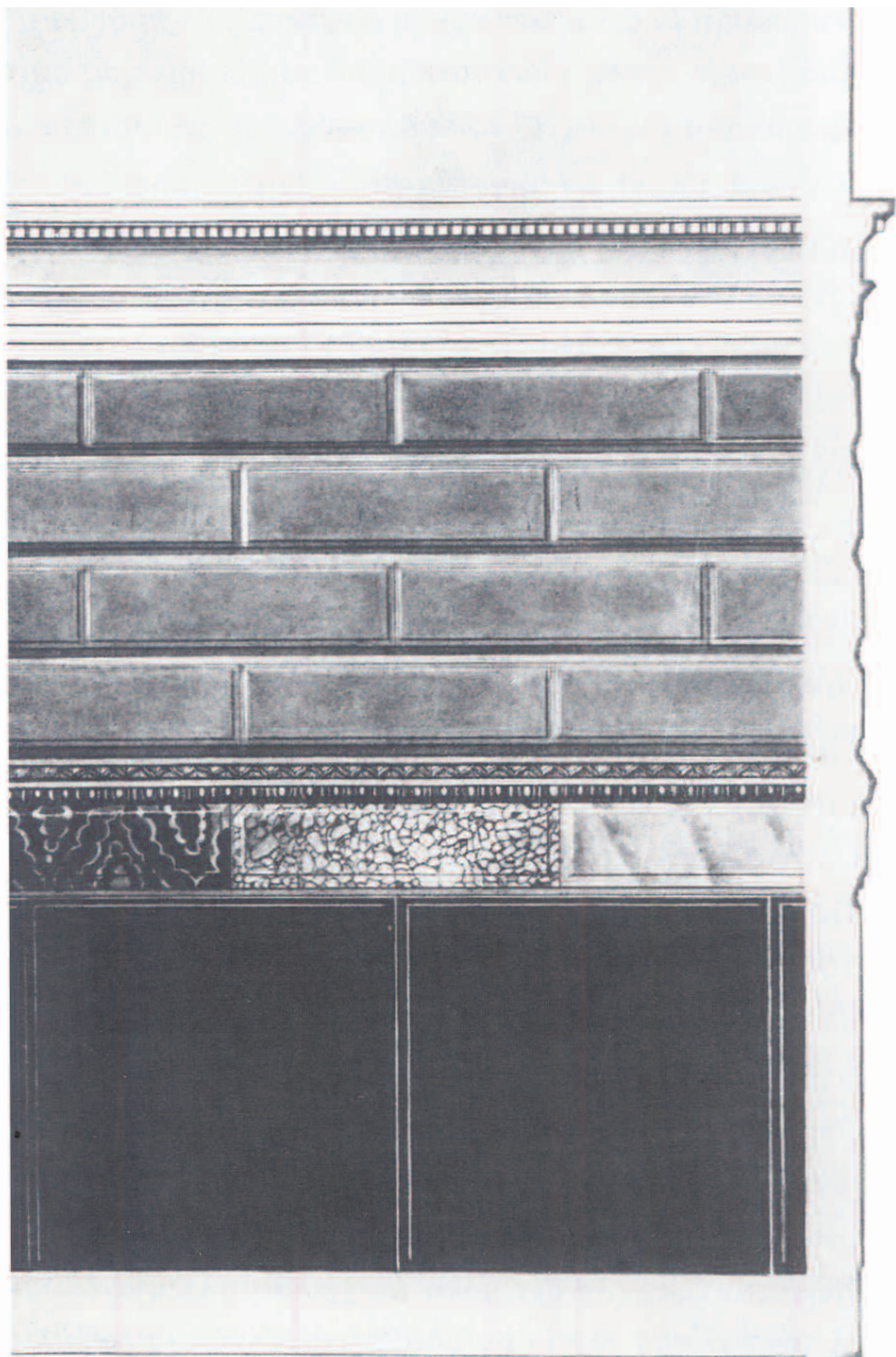
Τα δωμάτια περιβάλλουν μια περίστυλη στοά και τα κυριότερα από αυτά είναι προσανατολισμένα προς το νοτιά ώστε να είναι ζεστά και φωτεινά το χειμώνα και δροσερά το καλοκαίρι. Στο σπίτι αυτό της Ερέτριας υπήρχαν τέσσερις ανδρώνες με σειρές από ανάκλιτρα κατά μήκος των τοίχων. Τα δωμάτια αυτά αποτελούσαν αίθουσες συμποσίων, στα οποία δεν έπαιρναν μέρος γυναίκες γι' αυτό ονομάζονταν ανδρώνες. Οι τοίχοι των ανδρώνων του σπιτιού της Ερέτριας έφεραν πολύχρωμη διακόσμηση και τα δάπεδά τους κοσμούσαν ωραία μωσαϊκά. Πολυτελή σπίτια με μωσαϊκά και περιστύλιο σώζονται στη Δήλο, που αποτελούσε εμπορικό και θρησκευτικό κέντρο της εποχής.

Η αλλαγή στον τομέα της ιδιωτικής κατοικίας με την κατασκευή πολυτελών κατοικιών κατά τον 4ο αι. π.Χ. σχετίζεται με τις κοινωνικοοικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Υπάρχει μια κοινωνική διαφοροποίηση. Αν δεν ήταν δυνατόν να αναγνωρίσει κανείς το σπίτι του Μιλτιάδη τώρα είναι φανερό ποιος ανήκει στους ισχυρούς της εποχής.

Κύριο χαρακτηριστικό των πλούσιων κατοικιών ήταν το αίθριο με το περιστύλιο, που ήταν μια αυλή τετράγωνη ή μακρόστενη, πλακοστρωμένη με περιμετρική κιονοστοιχία. Στο αίθριο υπήρχε ένας βωμός για την οικιακή λατρεία. Διακοσμητικοί κήποι με δέντρα και φυτά στο αίθριο δημιουργήθηκαν αργότερα κατά τους ύστερους ελληνιστικούς χρόνους. Το αίθριο και τους ανδρώνες χρησιμοποιούσε ο κύριος του σπιτιού για την κοινωνική του ζωή, το συμπόσιο, το γλέντι, τις συζητήσεις. Αποκορύφωμα αυτών των συναθροίσεων είναι οι επιστημονικές-φιλοσοφικές συνδιαλέξεις σαν αυτές που περιγράφει ο Πλάτων. Πολλοί πλατωνικοί διάλογοι διαδραματίζονται σε αθηναϊκά σπίτια: η Πολιτεία στο σπίτι του Κεφάλου, το Συμπόσιο στο σπίτι του Αγάθωνα, ο Πρωταγόρας στο σπίτι του πλούσιου Αθηναίου Καλλία.

Η διακόσμηση των τοίχων, που αποδίδει συνήθως τις σειρές των λιθόπλινθων του τοίχου, αποτελείται από επίθετο κονίαμα, που λειτουργεί σαν ανάγλυφο και καλύπτεται με χρώμα. Το κύριο θέμα της διακόσμησης ήταν ο κτισμένος με λιθόπλινθους τοίχος και αυτό είναι εύλογο γιατί οι τοίχοι των ιδιωτικών σπιτιών είχαν συνήθως λίθινη βάση και από πάνω ήσαν κτισμένοι με φθηνά υλικά, ωμές πηλοπλίνθους ή μικρές πέτρες, ενώ οι ναοί και τα δημόσια κτήρια ήσαν κτισμένα με λιθόπλινθους. Η διακόσμηση στους τοίχους των ιδιωτικών κατοικιών στο κάτω μέρος αναπαριστούσε τους μαρμάρινους ορθοστάτες και πάνω από αυτούς απέδιδε τις ισοδομικά κτισμένες σειρές των λιθοπλίνθων των τοίχων.

Σκοπός της διακόσμησης αυτής ήταν να αποδώσει ζωγραφικά την τοιχοδομία της μνημειώδους αρχιτεκτονικής στους τοίχους των ιδιωτικών κατοικιών. Χρησιμοποιούνται κάποιες φορές και διακοσμητικά θέματα στους τοίχους των κατοικιών όπως τα τρίγλυφα, οι μετώπες ή οι ανάγλυφοι κίονες από κονίαμα για να προσδώσουν μεγαλύτερη επισημότητα στο οικοδόμημα.

εικόνα 38:

Όπως προαναφέρθηκε ο Δημοσθένης κατά τον 4^ο αιώνα π.Χ. κατηγόρησε τους Αθηναίους δημόσιους άνδρες για την πολυτέλεια των σπιτιών τους, που έφθασαν σε σημείο να ανεγείρουν σπίτια ανώτερα από τα δημόσια κτήρια⁹. Οπωσδήποτε υπήρχαν όρια ανάμεσα στα σπίτια και τα δημόσια κτήρια, τα οποία κανείς δεν τα ξεπερνούσε. Στις ιδιωτικές κατοικίες δεν υπήρχαν τοιχογραφίες με τη μνημειακή ζωγραφική, που κοσμούσε τις στοές και τα δημόσια κτήρια. Τα έργα αυτά της μεγάλης ζωγραφικής δυστυχώς δεν έχουν σωθεί, αλλά αναφέρονται από τους αρχαίους συγγραφείς έργα μεγάλων ζωγράφων, όπως ο Πολύγνωτος, ο Ζεύξις ή ο Παρράσιος, που κοσμούσαν δημόσια κτήρια, όπως την αίθουσα των Προπυλαίων στην Ακρόπολη, την Ποικίλη Στοά ή τη Λέσχη των Κνιδίων¹⁰. Κάποια ιδέα της μεγάλης αρχαίας ελληνικής ζωγραφικής μας δίνουν οι τοιχογραφίες του 4^{ου} αι. π.Χ., που βρέθηκαν στους βασιλικούς μακεδονικούς τάφους της Βεργίνας, όπου σώθηκαν σημαντικά έργα της μεγάλης ελληνικής ζωγραφικής με θέματα από τη μυθολογία ή τη ζωή των Μακεδόνων βασιλέων.

Αντίθετα στα ιδιωτικά σπίτια η διακόσμηση ήταν ανώνυμη και δεν μπορεί να χαρακτηριστεί σαν τοιχογραφία. Υπάρχει μαρτυρία ότι ο Αλκιβιάδης απαιτούσε να έχει το σπίτι του ζωγραφική διακόσμηση και έκλεισε με τη βία μέσα σ' αυτό το ζωγράφο Αγάθαρχο, αφήνοντάς τον ελεύθερο αφού είχε εκτελέσει την επιθυμία του¹¹. Το γεγονός που μαρτυρεί τον ιδιαίτερο χαρακτήρα μιας από τις μεγαλύτερες προσωπικότητες της αρχαιότητας.

Σχετικά με τα μωσαϊκά είμαστε καλύτερα πληροφορημένοι σε σχέση με την υπόλοιπη διακόσμηση της κατοικίας, γιατί τα δάπεδα είναι τα συνηθέστερα κατάλοιπα των κτηρίων, που αποκαλύπτει η αρχαιολογική σκαπάνη. Και παλαιότερα υπήρχαν στην Ελλάδα δάπεδα από βότσαλα αλλά μόνο στο τέλος του 5^{ου} αι. εμφανίζονται μωσαϊκά με παραστάσεις και στα δημόσια κτήρια και στις κατοικίες, που κοσμούν συνήθως το αίθριο και τους ανδρώνες δηλ. τις αίθουσες συμποσίων.

⁹ Δημοσθένης, Κατά Αριστοκράτους XXIII, 206-208

¹⁰ Πausανίας 10, 25-36

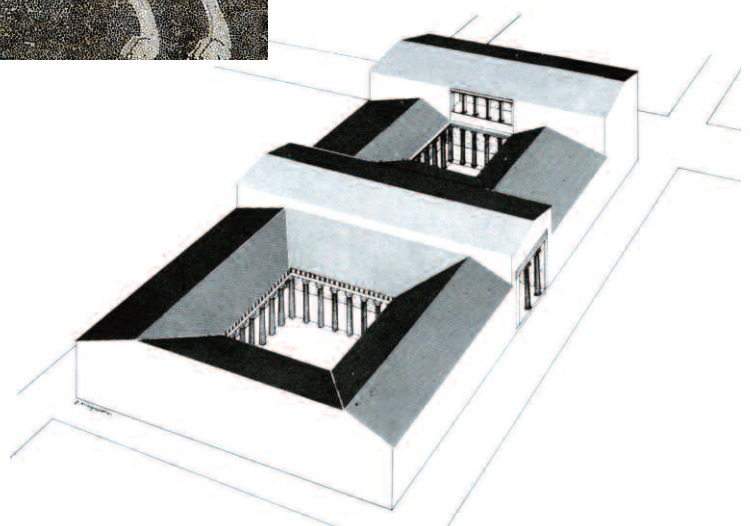
¹¹ Πλούταρχος Αλκιβιάδης 16,5

ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Κατά την Ελληνιστική περίοδο κτίστηκαν πολλές πόλεις. Πολλές από αυτές κτίστηκαν από τον Αλέξανδρο και άλλες από τους διαδόχους του, για την εδραίωση της κυριαρχίας τους στην επικράτειά τους. Κατά την περίοδο αυτή υπήρξε μεγάλη οικοδομική δραστηριότητα, που αντικατοπτρίζεται στις κατοικίες. Ιδιαίτερα πλούσια σπίτια έχουν αποκαλυφθεί στην Πέλλα, πρωτεύουσα του Μακεδονικού κράτους, που φαίνεται ότι ήταν η πιο λαμπρή πόλη του ύστερου 4ου αι. π.Χ. στην κυρίως Ελλάδα. Δύο λαμπρές κατοικίες των χρόνων 330-320 π.Χ. ονομάζονται από τα θέματα των μωσαϊκών τους «οικία του Διονύσου» (3.160 τ.μ.) (εικ.39) όπου εικονίζεται ο Διόνυσος να ιππεύει πάνθηρα και «οικία της αρπαγής της Ελένης» (2350 τ.μ.). (εικ.40) όπου εικονίζεται η αρπαγή της Ελένης από τον Θησέα. Στην τελευταία υπήρχαν τρεις ανδρώνες.

εικόνα 39: Πέλλα. Ψηφιδωτό δάπεδο με παράσταση κνηγιού ελαφιού, από την οικία της αρπαγής της Ελένης (Έκδοση Υπουργείου Πολιτισμού, 2004)

*εικόνα 40: Πέλλα. Οικία του Διονύσου
Σχεδιαστική αναπαράσταση
(Ελένη Walter-Καρύδη
Το Ελληνικό Σπίτι, Αθήνα 1996)*

Σ' έναν από αυτούς υπήρχε το περίφημο μωσαϊκό με το κυνήγι του ελαφιού (εικ.41) και την υπογραφή του καλλιτέχνη «Γνώσις εποίησεν». Στον ανδρώνα με το μωσαϊκό της αρπαγής της Ελένης υπήρχαν δεκαεννέα ανάκλιντρα. Σε τέτοια σπίτια προφανώς κατοικούσαν οι ισχυροί του μακεδονικού κράτους, οι εταίροι του βασιλιά. Τα συμπόσια εδώ ήσαν παροιμιώδη. Κάποιος κατηγορήσε τον ηγεμόνα των Αθηνών Δημήτριο Φαληρέα ότι ενώ επέβαλε λιτότητα στους Αθηναίους, ξεπερνούσε και τους Μακεδόνες με την πολυτέλεια των συμποσίων του¹².

εικόνα 41: Πέλλα. Ψηφιδωτό δάπεδο με παράσταση κυνηγιού ελαφιού, από την οικία της αρπαγής της Ελένης (Έκδοση Υπουργείου Πολιτισμού, 2004)

εικόνα 42: Πέλλα. Ψηφιδωτό δάπεδο με παράσταση της αρπαγής της Ελένης από τον Θησέα (Έκδοση Υπουργείου Πολιτισμού, 2004)

¹² Αθηναίος, Δειπνοσοφισταί IB'542D

Λαμπρή είναι η έγχρωμη διακόσμηση στους τοίχους των σπιτιών της Πέλλας του 3ου αι. π.Χ. (εικ.43) με ανάγλυφους κίονες από κονίαμα, γαλάζια τα μεταξύ τους διαστήματα και ερυθρές πλάκες (ορθοστάτες) ανάμεσα στους κίονες.

εικόνα 43: Πέλλα. Διακόσμηση τοίχων με έγχρωμα κονιάματα (Έκδοση Υπουργείου Πολιτισμού, 2004)

Η χρήση των ζωγραφισμένων αρχιτεκτονικών στοιχείων αποτελεί ένα τρόπο για τον πλουτισμό της διακόσμησης των εσωτερικών τοίχων των σπιτιών.

Χρησιμοποιούνται επίσης για τη διακόσμηση των τοίχων και ανάγλυφες μορφές από επίθετο κονίαμα, όπως κεφαλές Μέδουσας ή πολεμιστών (εικ.44).

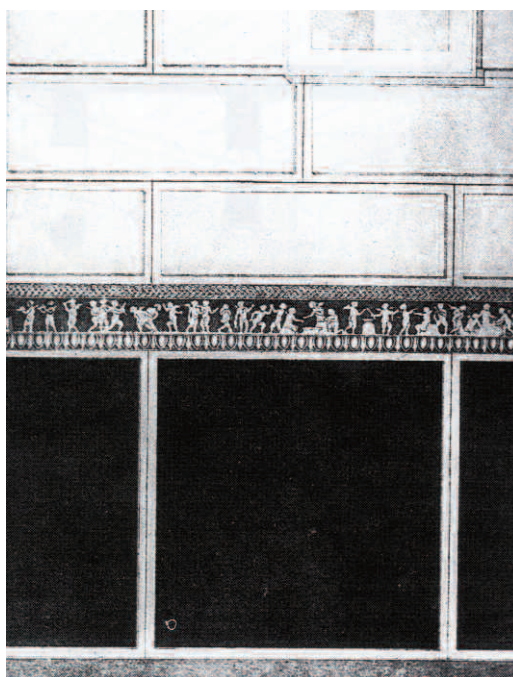
εικόνα 44: Ερέτρια. Ανάγλυφες μορφές από κονίαμα για την διακόσμηση των τοίχων κατοικιών (Ελένη Walter-Καρύδη. Το Ελληνικό Σπίτι, Αθήνα 1996)

Επίσης στους τοίχους των σπιτιών κρεμούσαν πίνακες ζωγραφικής σε πηλό ή άλλες ύλες, όπως εικονίζεται στην αγγειογραφία σε σκηνή χυτηρίου χάλκινων αγαλμάτων¹³ (εικ.45).

εικόνα 45: Αττικό αγγείο διακοσμημένο με παράσταση σκηνής χυτηρίου χάλκινων αγαλμάτων 5ου αι. π.Χ. (Ελένη Walter-Καρύδη, Το Ελληνικό Σπίτι, Αθήνα 1996)

Ολόκληρες ζωφόροι με ανάγλυφες μορφές από κονίαμα (εικ.46) κοσμούσαν τα σπίτια της Δήλου, όπως η ζωφόρος από το σπίτι των δελφινιών του 2ου αι. π.Χ.

εικόνα 46: Δήλος. Οικία των δελφινιών, με ζωγραφιστή και ανάγλυφη διακόσμηση στους τοίχους (Ελένη Walter-Καρύδη, Το Ελληνικό Σπίτι, Αθήνα 1996)

¹³ E. Walter-Καρύδη, Το Ελληνικό Σπίτι, Αθήνα 1996, 50, εικ.40

Δεν γνωρίζουμε από τα ανασκαφικά δεδομένα ποια ήταν η διακόσμηση της οροφής. Σε μια επιστολή του ζωγράφου Θεόφιλου του 3ου αι. π.Χ. αναφέρεται ότι στην Πτολεμαϊκή Αίγυπτο του 3ου αι. π.Χ. οι διακοσμήσεις της οροφής ήσαν συνηθισμένες. Και ο Πλάτωνας αναφέρεται στα «οροφής ποικίλματα»¹⁴, που θα πρέπει να απέδιδαν με επίθετο κονίαμα ή άλλα υλικά τα φατνώματα και τις δοκούς της στέγης των κτηρίων.

Εντυπωσιακά μνημεία τέχνης αποτελούν τα σπίτια της Δήλου της ελληνιστικής εποχής (3ος-2ος αι. π.Χ.). Οι λαμπρές περιστύλες αυλές (εικ. 47) με τα μωσαϊκά αλλά και η ζωγραφική διακόσμηση των τοίχων μαρτυρούν την πολυτέλεια, που χαρακτηρίζει τις κατοικίες της ύστερης ελληνικής αρχαιότητας.

εικόνα 47: Δήλος. Περιτύλιο οικίας με ψηφιδωτό δάπεδο, ελληνιστικής εποχής 3ου-2ου αι. π.Χ.
(J. Charboneaux, R. Martin, F. Villard Grèce Hellénistique, London 1973)

Ο πλούτος του νησιού βασιζόταν στο εμπόριο. Από το 2ο αιώνα π.Χ. στη Δήλο εγκαθίστανται πλούσιοι Αθηναίοι, που οικοδομούν πλούσια σπίτια με πολλά δωμάτια και αίθριο με περιστύλιο. Τα περισσότερα σπίτια ήσαν ισόγεια αλλά υπάρχουν και

¹⁴ Πλάτων, Πολιτεία 529B

περιπτώσεις σπιτιών με πολλούς ορόφους, όπως το σπίτι του Ερμή, που σώζεται σε τρεις ορόφους (εικ.48). Το σχέδιο των ορόφων ήταν αντίστοιχο με αυτό του ισογείου. Υπήρχε σύστημα αποχετευτικών αγωγών (εικ.49), με τους οποίους ήσαν συνδεδεμένα όλα τα σπίτια. Κάτω από το αίθριο υπήρχε δεξαμενή με επίχρισμα από υδραυλικό κονίαμα. Το δάπεδο του αιθρίου κοσμούσε μωσαϊκό. Θα πρέπει να αναφερθεί η θαυμάσια πολύχρωμη εσωτερική διακόσμηση των σπιτιών με κονίαμα, που απέδιδε τη λιθοδομή και σε κάποιες περιπτώσεις σχημάτιζε ζωφόρους με διακοσμητικά θέματα και παραστάσεις (εικ.50).

*εικόνα 48: Δήλος. Οικία του Ερμή με σωζόμενη διώροφη κιονοστοιχία
(J. Charboneaux, R. Martin, F. Villard Grèce Hellénistique, London 1973)*

Τα σημαντικότερα σπίτια πήραν το όνομά τους από τα θέματα των λαμπρών μωσαϊκών, που τα κοσμούσαν. Τα σπουδαιότερα από αυτά ήσαν τα σπίτια του Διονύσου, της Τρίαινας, των Δελφίνων, των Τριτώνων.

Εντυπωσιάζουν τα μωσαϊκά του Διονύσου πάνω στη ράχη πάνθηρα (εικ. 51), των δελφινιών (εικ. 52), και τα διακοσμητικά θέματα από την οικία της Τρίαυνας (εικ. 53).

εικόνα 49: Δήλος. Αποχτευτικός αγωγός
(J. Charboneaux, R. Martin, F. Villard *Hellénistique*, London 1973)

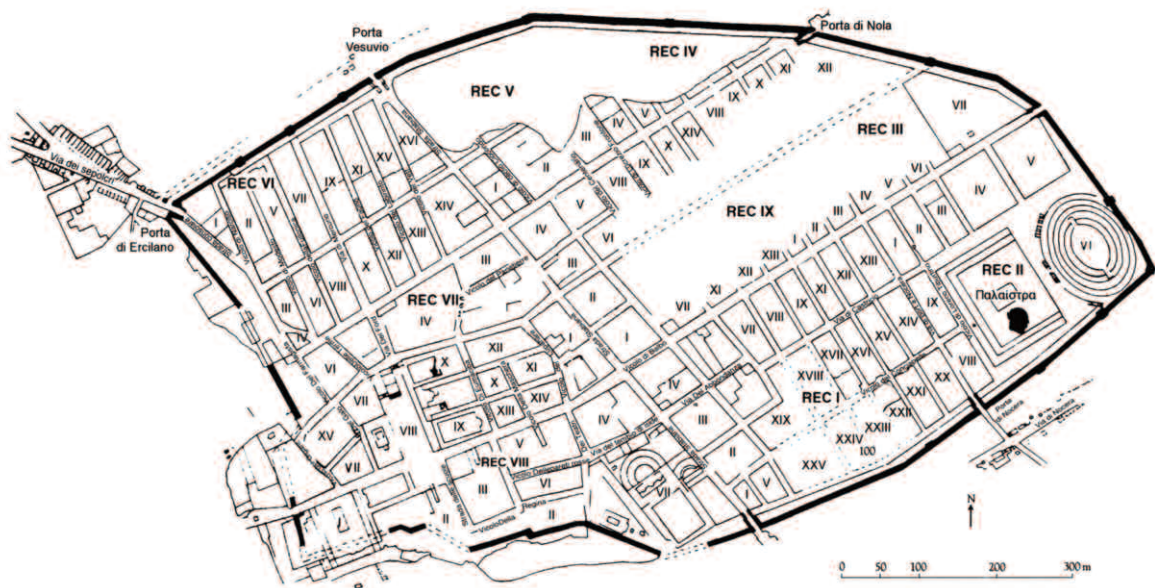

εικόνα 50: Δήλος. Οικία των προσοπειών. Ψηφιδωτό δάπεδο με τον Διόνυσο πάνω στη ράχη πάνθηρα
(J. Charboneaux, R. Martin, F. Villard *Grèce Hellénistique*, London 1973)

ΡΩΜΑΪΚΗ ΕΠΟΧΗ

Οι ελληνιστικές κατοικίες δημιούργησαν μια παράδοση, ως προς την πολυτέλεια της κατασκευής που έφθασε στο απόγειό της κατά τη Ρωμαϊκή εποχή, η οποία χαρακτηρίζεται από την ιδιαίτερα δαπανηρή διαβίωση των προνομιούχων κοινωνικών τάξεων.

Η Πομπηία, που καλύφθηκε από ηφαιστειακή τέφρα με την έκρηξη του ηφαιστείου του Βεζουβίου το 79 μ.Χ. διατήρησε σε άριστη κατάσταση την εικόνα της ζωής της πόλης εκείνης και ιδιαίτερα τις λαμπρές ρωμαϊκές κατοικίες της. Η πόλη ήταν πυκνοκατοικημένη, με δημόσια κτήρια, σημαντικό οδικό δίκτυο, πλατείες και συνοικίες πολυτελών κατοικιών. Βάσει του σωζόμενου οικοδομικού ιστού (εικ.51) προκύπτει ότι εκτός από τους εξαιρετικά πλούσιους πολίτες ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού ανήκε σε απλούς επαγγελματίες, ασήμαντους παραγωγούς αγροτικών προϊόντων και δούλους.

εικόνα 51: Α

Οι πολυτελείς κατοικίες της Πομπηίας εντυπωσιάζουν με τη μεγαλοπρεπή εμφάνιση και την πλούσια εσωτερική διακόσμηση από τοιχογραφίες, αγάλματα και ψηφιδωτά. Βάσει του ελληνιστικού προτύπου, που ακολούθησαν πιστά οι Ρωμαίοι, τα δωμάτια των κατοικιών περιβάλλουν την κεντρική περίστυλη αυλή, δηλαδή το αίθριο. Γραπτές πηγές μας πληροφορούν για τη ραγδαία εξέλιξη εξάπλωσης της πολυτελούς διαρρύθμισης στα σπίτια των Ρωμαίων συγκλητικών στις αρχές του 1ου αιώνα π.Χ., σε μια χρονική περίοδο, που είναι σημαντική για την ιστορία της Πομπηίας.

Εκτός του πλούτου, που συγκέντρωνε η πόλη σαν εμπορικό κέντρο, είχαν εγκατασταθεί σ' αυτή και Ρωμαίοι αξιωματούχοι. Παλαιότερα η πόλη αυτή ήταν ανεξάρτητη, όμως το 89 π.Χ. την κατέλαβαν τα ρωμαϊκά στρατεύματα, της αποδόθηκε ο τίτλος της αποικίας και βρέθηκε κάτω από την άμεση επιρροή της Ρώμης με επίσημη γλώσσα τη λατινική.

Μία από τις πλουσιότερες κατοικίες της Πομπηίας είναι η οικία¹⁵ του Φαύνου (εικ.52), που καταλαμβάνει ολόκληρο οικοδομικό τετράγωνο, με αίθρια, αίθουσες συμποσίων, και κήπους, που περιβάλλονται από κιονοστοιχίες.

*εικόνα 52: Πομπηία. Οικία του Φαύνου. Αίθριο με ψηφιδωτό δάπεδο
(W. Hoepfner, Ιστορία της Κατοικίας 5000-500 π.Χ., Θεσσαλονίκη 2005)*

Η οικία αυτή χτίστηκε κατά τον 2ο αιώνα π.Χ. και στην αρχή είχε περιορισμένη έκταση με σειρά δωματίων γύρο από το αίθριο. Αργότερα όμως με αλληπάλληλες προσθήκες απέκτησε μεγάλη έκταση και κατά την καταστροφή του 79 μ.Χ. κάλυπτε έκταση 3000 τ.μ.

¹⁵ W. Hoepfner, Ιστορία της Κατοικίας, Θεσσαλονίκη 2005,674

Στην πολυτελή αυτή κατοικία βρέθηκε το περίφημο ψηφιδωτό του Αλέξανδρου με την παράσταση της μάχης στην Ισσό (εικ.53). Το μοναδικό αυτό έργο ως προς το θέμα και την τεχνοτροπία πρέπει να μιμείται κάποιο ελληνικό πρότυπο. Μέχρι τον 1ο αιώνα π.Χ. τα μωσαϊκά κάλυπταν μόνο τα δάπεδα. Αργότερα άρχισαν να κοσμούν και τους τοίχους των ρωμαϊκών κατοικιών.

εικόνα 53: Πομπηία. Οικία του Φαύνου. Το περίφημο ψηφιδωτό με παράσταση της μάχης στην Ισσό. Εικονίζεται ο Αλέξανδρος και ο Δαρείος. Μουσείο Νεαπόλεως (J. Charboneaux, R. Martin, F. Villard Grèce Hellénistique, London 1973)

Η οικία των Βεττίων στην Πομπηία αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα των σπιτιών της εύπορης εμπορικής τάξης (εικ.54).

εικόνα 54: Πομπηία. Οικία των Βεττίων. Απολήξεις υδροροών και λεκάνες για συλλογή ύδατος στο περιστύλιο (J. Charboneaux, R. Martin, F. Villard Grèce Hellénistique, London 1973)

Η οικία αυτή με αίθριο και περιστύλιο, ωραία ζωγραφικά έργα, εσωτερικούς κήπους, κρήνες, μαρμάρινα και χάλκινα γλυπτά, δεν αποτελεί τυπικό δείγμα της εποχής. Υπήρχαν και πολλές μικρές οικίες, που τις χρησιμοποιούσαν και σαν καταστήματα. Οι ανασκαφείς προσπαθούν να διασώσουν όλες τις όψεις της αρχαίας ζωής. Εξάλλου οι οικίες των φτωχών παρέχουν τόσες πληροφορίες όσες και των πλουσίων και δίνουν τη δυνατότητα για ανασύνθεση των κτισμάτων και έρευνα του τρόπου κατασκευής τους.

Η ρωμαϊκή κατοικία παρά τον πλούτο στη διακόσμηση και τα μεγαλύτερα μεγέθη των κτισμάτων ακολουθεί πιστά τα ελληνικά πρότυπα τόσο στη δομή όσο και στην επιλογή των θεμάτων για τη διακόσμηση των εσωτερικών και των εξωτερικών χώρων.

Την εικόνα μιας ελληνορωμαϊκής συνοικίας με πλούσιες κατοικίες του 1^{ου} αιώνα μ.Χ., σαν εκείνες της Πομπηίας προβάλλει μια τοιχογραφία της εποχής εκείνης (εικ.55), που αποκάλυψε η αρχαιολογική σκαπάνη στην πόλη Μποσκορεάλε της Ιταλίας¹⁶, κοντά στην Πομπηία. Είναι θαυμαστή η σύνθεση με τις προσόψεις των κατοικιών, τις θύρες και την εξωτερική τους Διακόσμηση, που αναπαριστούν την εικόνα μιας συνοικίας της ύστερης ελληνικής αρχαιότητας.

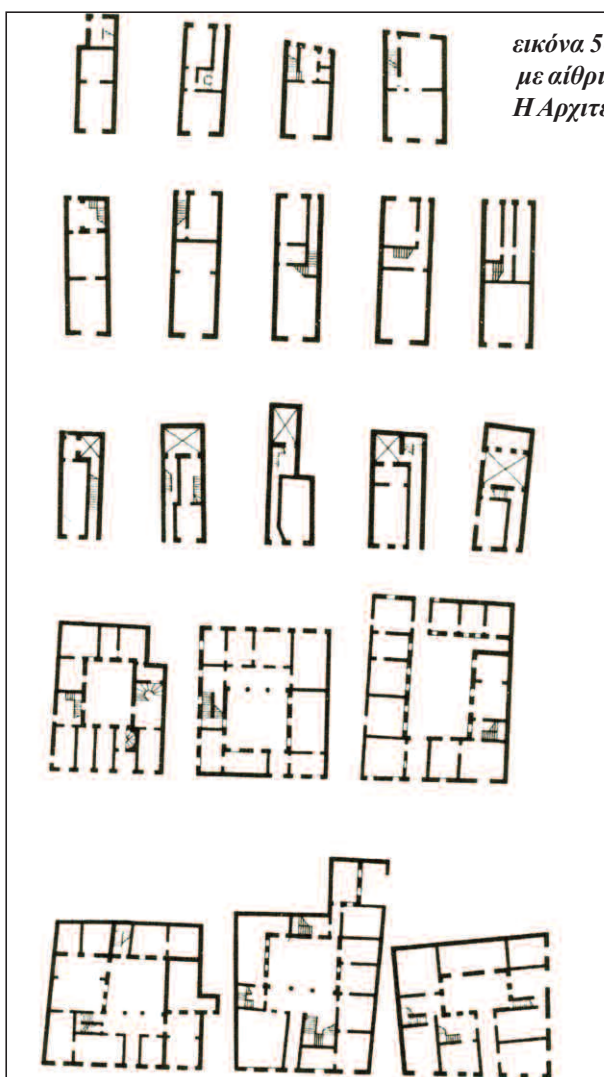

*εικόνα 55: Μποσκορεάλε της Ιταλίας, κοντά στην Πομπηία.
Τοιχογραφία με παράσταση ελληνορωμαϊκής συνοικίας με πλούσιες κατοικίες 1ου αι. μ.Χ.
(J. Charboneaux, R. Martin, F. Villard Grèce Hellénistique, London 1973)*

¹⁶ όπ.π., 475

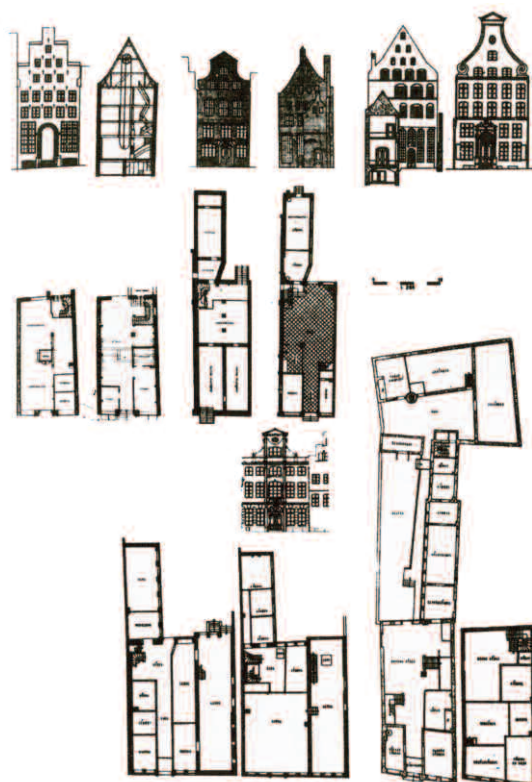
Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΗΣ ΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η εξελικτική πορεία από την αρχαία ελληνική κατοικία μέχρι τα μέγαρα της Αναγέννησης, την κατοικία με αίθριο των νεοκλασικών πόλεων της Ευρώπης και το γοθτικό μέγαρο εστιάζεται σε δύο θεμελιώδεις μορφές: στην κατοικία γύρω από το αίθριο (εικ.56) και στη συμπαγή κατοικία¹⁷ (εικ.57). Στην κατοικία γύρω από αίθριο κύριο σημείο αναφοράς αποτελεί το αίθριο και είναι δευτερεύον στοιχείο ο τρόπος με τον οποίο κατανέμονται διάφοροι χώροι γύρω από αυτό. Η συμπαγής κατοικία αποτελεί το γοθτικό τύπο κατοικίας των ευρωπαϊκών μεσαιωνικών πόλεων με την επιβλητική πρόσοψη, που αποβλέπει στην προβολή του οικοδομήματος στο δρόμο, που υποκαθιστά κατά το Μεσαίωνα το αίθριο σαν χώρο αναψυχής των κτισμάτων.

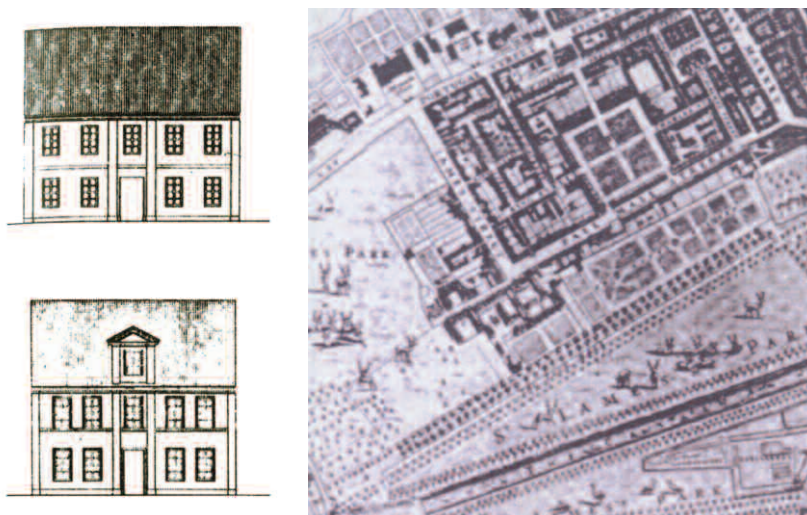
εικόνα 56: Παβία συμπαγείς κατοικίες και κατοικίες με αίθριο (Α. Μονεστιρόλι, Η Αρχιτεκτονική της Πραγματικότητας, Αθήνα 2009)

εικόνα 57: Συμπαγείς κατοικίες της Ευρώπης. Προσόψεις και Κατόψεις (Α. Μονεστιρόλι, Η Αρχιτεκτονική της Πραγματικότητας, Αθήνα 2009)

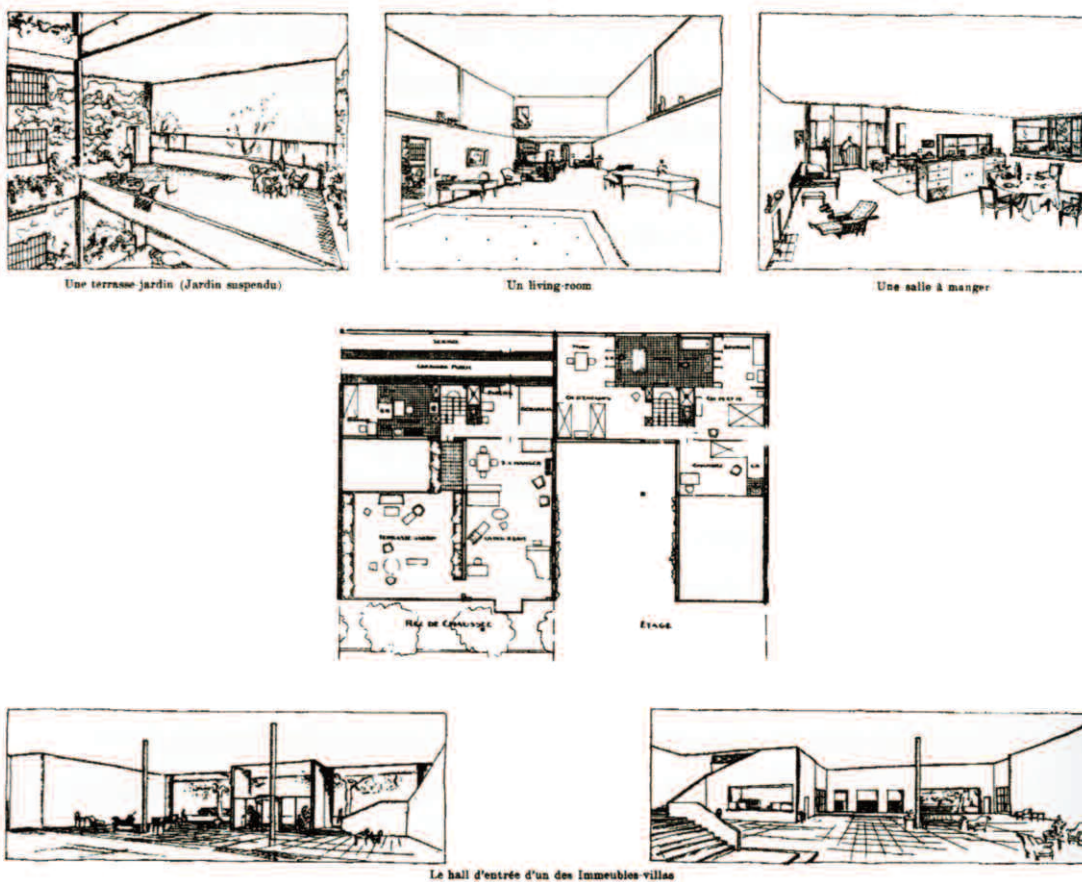

¹⁷ Α. Μονεστιρόλι, Η αρχιτεκτονική της πραγματικότητας, Αθήνα 2009, 67

Ο τύπος της κατοικίας με αίθριο είναι μια από τις μορφές με τη μεγαλύτερη συνέχεια στην Ιστορία της Αρχιτεκτονικής. Τα οικοδομικά τετράγωνα των ευρωπαϊκών πόλεων γύρω από ένα αίθριο (εικ.58), οι βιενέζικες αυλές (höfe) και τα οικοδομήματα του Λε Κορμπυζιέ αναπαράγουν τον τύπο της κατοικίας με αίθριο (εικ.59).

εικόνα 58: Λονδίνο 1722 (Α. Μονεστιρόλι, Η Αρχιτεκτονική της Πραγματικότητας, Αθήνα 2009)

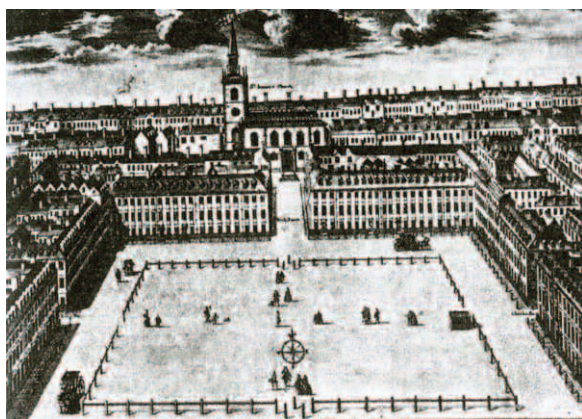

εικόνα 59: Κατοικίες με αίθριο, έργα του Λε Κορμπυζιέ (Α. Μονεστιρόλι, Η Αρχιτεκτονική της Πραγματικότητας, Αθήνα 2009)

Σύνολα από συμπαγείς κατοικίες της Ευρώπης, που καλύπτουν οικοδομικά τετράγωνα πολλές φορές περιβάλλουν ένα εσωτερικό αίθριο στο κέντρο του τετραγώνου. Με τη δημιουργία του εσωτερικού αιθρίου στις ευρωπαϊκές πόλεις εξασφαλίζεται η επαφή με το φυσικό περιβάλλον. Τα οικοδομικά τετράγωνα με τις σειρές συμπαγών ευρωπαϊκών σπιτιών γύρω από ένα αίθριο αποτελούν τη βασική ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ενότητα. Επομένως σε όλη την Ευρώπη από το Μεσαίωνα μέχρι σήμερα αποτελούν κανόνα τα μεγάλα κοινά για περισσότερες κατοικίες αίθρια.

Το ίδιο μοντέλο των κατά παράταξιν οικιών με κοινό αίθριο επαναλαμβάνεται και στις αμερικανικές πόλεις. Γενικά ο τύπος του αιθρίου στο επίκεντρο των κτηριακών συγκροτημάτων κυριαρχεί και στα δημόσια κτήρια καθώς και στα ανάκτορα σε όλο τον κόσμο από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Η δημιουργία πλατειών είναι καθοριστική για τον πολεοδομικό σχεδιασμό των πόλεων στην αρχαιότητα αλλά και σήμερα. Η πλατεία στην ουσία είναι ένα σύστημα οικοδομικών τετραγώνων γύρω από ένα αίθριο. Οι πλατείες των ευρωπαϊκών πόλεων είναι σαφές ότι αναπαράγουν σε μεγάλη διάσταση την μορφή του εσωτερικού αιθρίου, δεδομένου ότι περικλείονται από μια συνεχή σειρά μεγάλων συμπαγών κτηρίων, όπως η Saint James Square ή η Leicester Square (εικ.60) του Λονδίνου και η κεντρική πλατεία της Charleville στο Παρίσι (εικ.61). Το ίδιο μοντέλο των πλατειών τύπου γιγάντιου αιθρίου, που περιβάλλεται από συνεχή σειρά κτηρίων αναπαράγεται και στις πόλεις της Αμερικής του 19ου αιώνα.

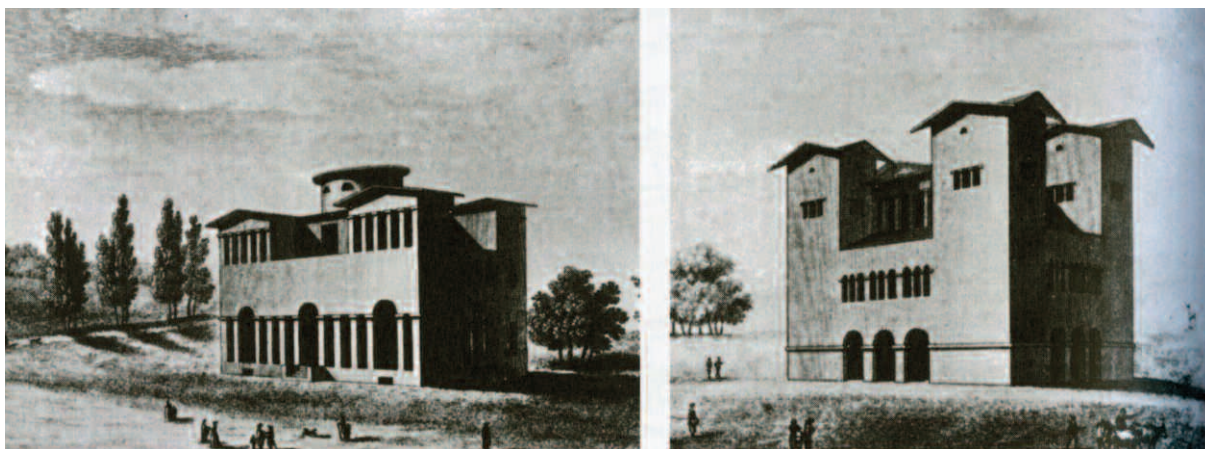

*εικόνα 60: Λονδίνο. St James Square 1722
(Α. Μονεστιρόλι, Η Αρχιτεκτονική
της Πραγματικότητας, Αθήνα 2009)*

*εικόνα 61: Παρίσι. Charleville
(Α. Μονεστιρόλι, Η Αρχιτεκτονική
της Πραγματικότητας, Αθήνα 2009)*

Στον τύπο της πυκνά δομημένης πόλης αντιτίθεται ο γάλλος αρχιτέκτονας του 18^{ου} αιώνα Λεντού, οποίος ήταν υπέρμαχος του μετασχηματισμού της πόλης και της διασποράς της στην ύπαιθρο. Αντί της πυκνοκατοικημένης πόλης ο Λεντού προτείνει τη διεσπαρμένη στη φύση πόλη, στην οποία ο τύπος της κατοικίας που επικρατεί είναι η πανταχόθεν ελεύθερη ατομική κατοικία σε άμεση επαφή με τη φύση (εικ.62) Ο Λεντού όπως οι αρχαίοι καθορίζει την οικία αυτόνομα, αναζητώντας τα δικά της χαρακτηριστικά. Από την εποχή του μέχρι σήμερα κυριαρχεί η αντίθεση μεταξύ της πυκνοδομημένης και της διάσπαρτης πόλης. Στο 18^ο αιώνα στον τομέα της αρχιτεκτονικής επικρατούν τα δύο ρεύματα: του διαφωτισμού και του ακαδημαϊκού νεοκλασικισμού. Οι αρχιτέκτονες του διαφωτισμού στοχεύουν στην ένταξη της κατοίκησης στη φύση και χρησιμοποιούν τις κλασσικές φόρμες σαν εργαλείο, ενώ οι νεοκλασικιστές στοχεύουν στην αναβίωση των κλασσικών μορφών της αρχαιότητας. Για τους νεοκλασικιστές η αρχαία αρχιτεκτονική είναι ένα μορφικό σύνολο τέλει και αναλλοίωτο και χαρακτηρίζεται σύμφωνα με το Βιτρούβιο από συμμετρία, ευρυθμία και αρμονία¹⁸.

εικόνα 62: Γαλλία. Εξοχικές κατοικίες. Σχέδια του αρχιτέκτονα Λεντού (Α. Μονεστιρόλι, Η Αρχιτεκτονική της Πραγματικότητας, Αθήνα 2009)

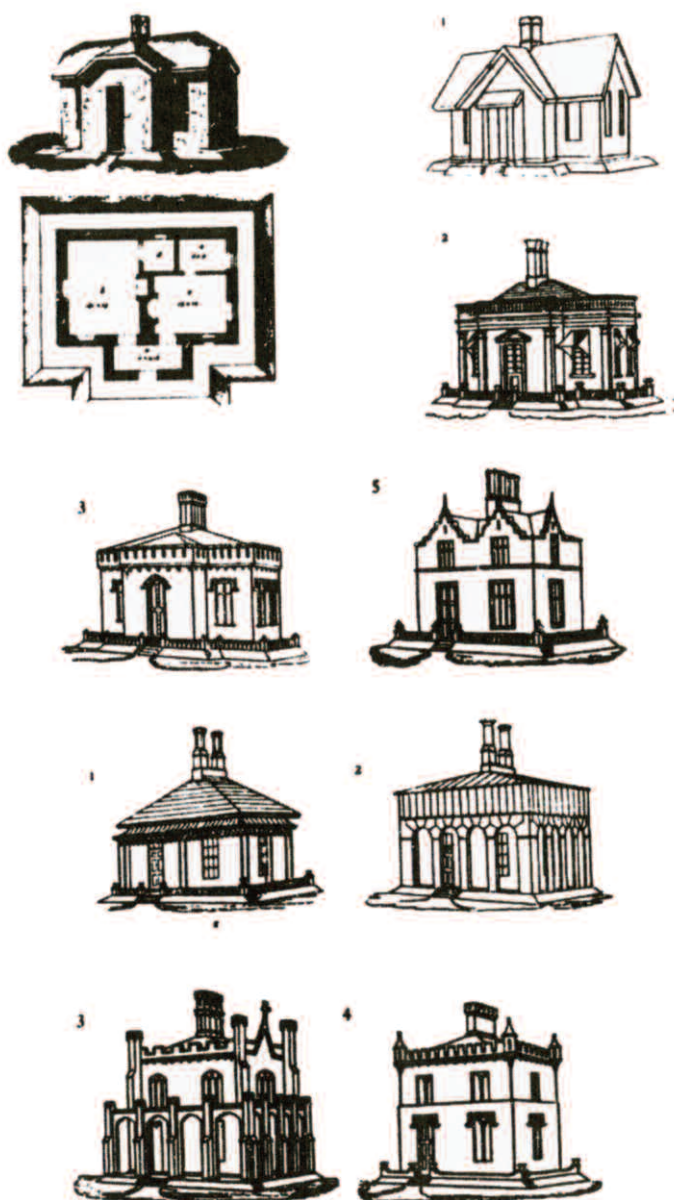
Το όραμα της εποχής του Διαφωτισμού, που επηρέασε τους αρχιτέκτονες και του 19^{ου} αιώνα απέβλεπε στην δημιουργία με γνώμονα το κάλλος αλλά και την ουσία, δεδομένου ότι στο κάλλος μπορούμε να φθάσουμε ακολουθώντας την οδό της αλήθειας. Αυτή η οδός απαιτεί να μη στεκόμαστε στις εξωτερικές εντυπώσεις και στα συναισθήματα αλλά να διακρίνουμε την ουσία από την επίφαση¹⁹.

¹⁸ Vitruvius, De Architectura

¹⁹ Α. Μονεστιρόλι, όπ.π., 180

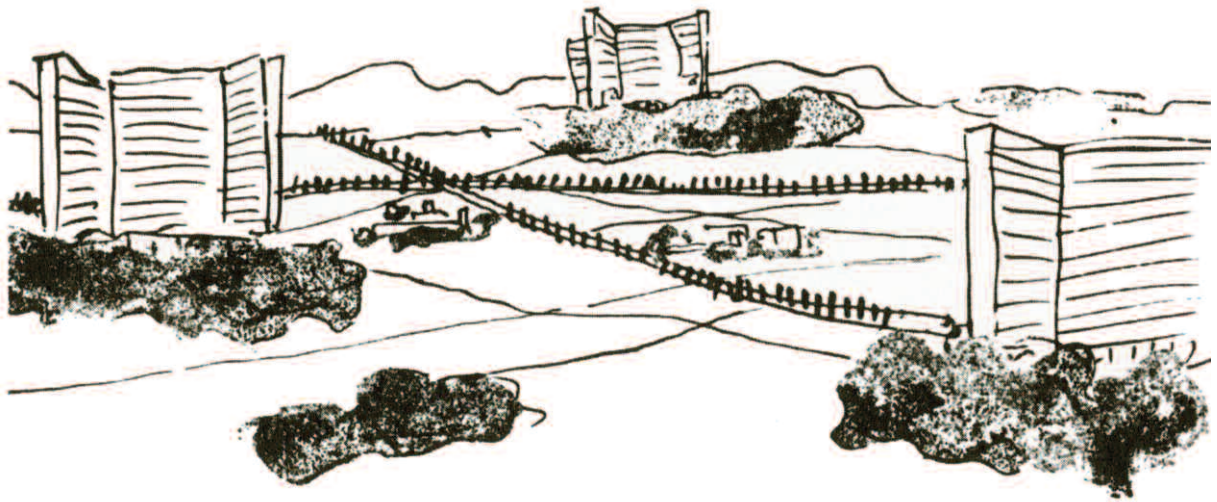
Αυτή η αλληλουχία μεταξύ παράδοσης και ανανέωσης θα επηρεάσει καθοριστικά την αρχιτεκτονική πραγματικότητα στους επόμενους αιώνες. Η αρχιτεκτονική της αρχαιότητας αποτελεί πάντοτε αντικείμενο του πιο μεγάλου θαυμασμού των αρχιτεκτόνων αλλά και μία αφετηρία για να οικοδομηθεί η νέα αρχιτεκτονική. Στον τομέα της κατοικίας η αναζήτηση εστιάζεται στην ανταπόκριση της κατοικίας στα χαρακτηριστικά των κατοίκων της.

Στην πόλη του 19^{ου} αιώνα καθορίζονται τρεις μορφές κατοικιών: η κατοικία με κήπο, η κατοικία στη δενδρόφυτη λεωφόρο και η κατοικία στην αυλή, που ανταποκρίνονται αντίστοιχα στις τρεις κοινωνικές τάξεις στη μεγαλοαστική, την αστική και την εργατική τάξη (εικ.63).

εικόνα 63: Λονδίνο 1833. Τύποι κατοικιών
(Α. Μονεστιρόλι, Η Αρχιτεκτονική της Πραγματικότητας, Αθήνα 2009)

Στις αρχές του 20ου αιώνα διαμορφώνονται διάφορες αντιλήψεις για την ορθολογική οικοδόμηση της πόλης υψηλής πυκνότητας, μεταξύ των οποίων διατυπώνεται η άποψη του Le Corbusier για μια πόλη 3.000.000 κατοίκων. Τα κύρια στοιχεία της πόλης αυτής είναι τρία, οι ουρανοξύστες, οι κατοικίες, και οι επαύλεις. Η έρευνα του Le Corbusier αναπτύσσεται μεταξύ δυο σταθερών σημείων :να επιτύχει μια υψηλή συγκέντρωση ανθρώπινων δραστηριοτήτων και να εναρμονίσει την οικοδόμηση της κατοικίας σε σταθερή σχέση με τη φύση (εικ.64). Κυριαρχούν τα αίθρια και οι αυλές σαν παραδοσιακά αρχιτεκτονικά στοιχεία.

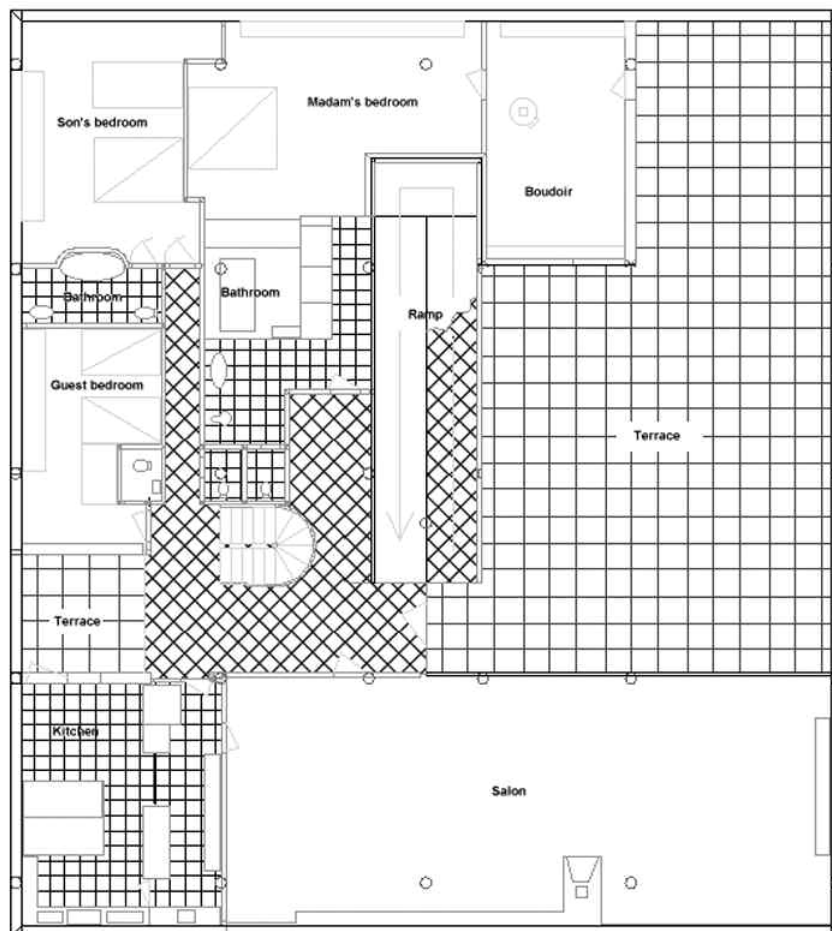

*εικόνα 64: Γαλλία. Πολεοδόμηση της πόλης Ελοκούρ από τον Le Corbusier
(Α. Μονεστιρόλι, Η Αρχιτεκτονική της Πραγματικότητας, Αθήνα 2009*

εικόνα 65: Le Corbusier, Κατοικία Savoy

Τα πέντε σημεία της αρχιτεκτονικής του Le Corbusier είναι 1) η δημιουργία της pilotis με μια σειρά κιονοστοιχίας στο ανοικτό ισόγειο, το οποίο μπορεί να προβάλει αισθητικά το κτήριο και να εξυπηρετήσει διάφορες ανάγκες όπως οι θέσεις στάθμευσης των αυτοκινήτων. 2) Η ανοικτή πρόσοψη απαλλαγμένη από φέροντες τοίχους. 3) Οι ανοικτοί εσωτερικοί χώροι, οι οποίοι διαμορφώνονται ανάλογα με τις ανάγκες και σύμφωνα με την αισθητική αντίληψη του αρχιτέκτονα. 4) τα μεγάλα συνεχή παράθυρα που δημιουργούν μια ανοικτή φωτεινή ζώνη, που συνδέει το κτήριο με το περιβάλλον και 5) η δημιουργία κήπου στην ταράτσα του κτηρίου “roof garden”. Το αριστούργημα μεταξύ των πρώτων κατοικιών του Le Corbusier ήταν η κατοικία Savoy στο Poissy (εικ.65,66), κοντά στο Παρίσι, που κατασκευάστηκε μεταξύ 1928 και 1930. Το σχέδιο της βίλλας είναι ένα σχεδόν καθαρό τετράγωνο, με τους καθημερινούς χώρους στον πάνω όροφο, που στηρίζεται σε λεπτές κολόνες.

εικόνα 66: Le Corbusier, Κάτοψη του Α' ορόφου της κατοικίας Savoy

Δημιουργείται μια έρευνα για τα χαρακτηριστικά της κατοικίας. Ο Βολφ προτείνει για το κέντρο της πόλης τη δημιουργία οικοδομικών τετραγώνων γύρω από ένα αίθριο. Παράλληλα προβλέπεται η διαμόρφωση της πόλης ως κηπούπολης με αχανείς χώρους πρασίνου, η επέκταση της κατοίκησης προς τα προάστια και υιοθετείται η πανταχόθεν ελεύθερη μονοκατοικία. Βασικό στοιχείο για τη δημιουργία των κατοικιών είναι το αίθριο, που αναγνωρίζεται ότι έχει τεράστια σημασία. Η διάταξη της κατοικίας στο έδαφος καθορίζεται από τη σχέση της με τον ήλιο. Επίσης προβλέπεται κατά μήκος του δρόμου σειρά παραλλήλων κατοικιών με χώρους πρασίνου μεταξύ τους.

Ο προσανατολισμός, η θέση δηλαδή της κατοικίας σε σχέση με την κίνηση του ήλιου, η ύπαρξη ικανού ιδιωτικού πρασίνου και αστικού πρασίνου και η κάλυψη των στοιχειωδών λειτουργιών της πολιτισμένης ζωής αποτελούν τους καθοριστικούς παράγοντες στην εξέλιξη της κατοικίας στον 20ο αιώνα. Ο Le Corbusier στον ορισμό της μονάδας ομοιόμορφου μεγέθους καθορίζει την αρχή της οικοδόμησης της πόλης. Μία από αυτές τις μονάδες είναι η μονάδα κατοικίας. Η κατοικία μπορεί να προσλάβει δύο μορφές: εκείνη της πανταχόθεν ελεύθερης κατοικίας και εκείνη του μεγάλου κτηρίου, που είναι οργανωμένο με μεγάλους κοινόχρηστους χώρους εξυπηρέτησης. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα μεγάλα συγκροτήματα κτηρίων, που αφήνουν μεγάλους ελεύθερους χώρους πρασίνου. Στην περιφέρεια των πόλεων αναπτύσσονται, οι κηπουπόλεις με τις πανταχόθεν ελεύθερες κατοικίες (εικ.65). Ο Le Corbusier βασίζεται στο πράσινο, ως συνεχή χώρο, τον καθορισμό του περιβάλλοντος της κατοικίας, στο εσωτερικό του οποίου εντάσσονται τα μεγάλα αίθρια κατοίκησης οι κατοικίες με μορφή πύργου σηματοδοτούν τη δόμηση.

Ένας μεγάλος αρχιτέκτονας του 20ου αιώνα ο Χίλμπερτςαίμερ στην προσπάθειά του να επιβάλει νέους νόμους στη δόμηση στρέφεται στις αρχαίες πόλεις και στους νόμους οικοδόμησής τους. Στη μελέτη του για τις πόλεις της ιστορίας προσπαθεί να αποσπάσει το μυστικό τους. Τα σχέδια των αρχαίων πόλεων, οι διαστάσεις τους, η εσωτερική τους οργάνωση αποτελούν αντικείμενο μελέτης. Από αυτή τη μελέτη προκύπτει μια διαδικασία, που αρμόζει στην κατοικία και στην ιστορία της. Εξάλλου στην εξέλιξη της αρχιτεκτονικής από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα τα δύο σημεία αναφοράς υπήρξαν η φύση και η ιστορία. Η σταθερή αναφορά σ' αυτούς τους δύο όρους καθόρισε τον τρόπο της εξέλιξης της γνώσης στην αρχιτεκτονική. Η σκέψη των καλλιτεχνών του 20ου αιώνα χαρακτηρίζεται από τη βούληση να ερμηνεύσουν

τη φύση και να αποδώσουν μέσα από τις μορφές, που δημιουργούν, αυτή την ερμηνεία. Αυτή είναι η τάση των μοντέρνων αρχιτεκτόνων, όπως του Λόος, που αποσυνθέτει τα μέρη μιας κατοικίας και τα επανασυνθέτει σε μια ενότητα σαν αποτέλεσμα της γνώσης, που έχει αποκτήσει γι' αυτήν (εικ.64).

Την ταυτότητα της κατοικίας μέσα απ' την ταυτότητα και των ανθρώπων που την κατοικούν, προσπαθούν να δώσουν ο Λόος, ο Λε Κορμπυζιέ και ο Mies van der Rohe, που οικοδομούν κατ' αναλογία με τη φύση στα πλαίσια των δυνατοτήτων της τεχνικής, επιχειρώντας να συνδέσουν στενά τις μορφές με τη ζωή. Ουσιαστικά το έργο των καλύτερων αρχιτεκτόνων του μοντέρνου κινήματος καθορίζεται από τον τρόπο κατανόησης της σχέσης της φύσης με την ιστορία. Η αναλογία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής με τη φύση και η σχέση της με την ιστορία την τοποθετούν στα ίχνη της κλασικής παράδοσης της αρχιτεκτονικής²⁰.

Στις μέρες μας διαφαίνεται αυτή η πορεία της μοντέρνας αρχιτεκτονικής, που κατακτά το χώρο με απλές γραμμές αλλά παράλληλα χρησιμοποιεί στοιχεία της αρχαίας ελληνικής κατοικίας. Αίθρια με περιστύλια θυμίζουν τις πλούσιες κατοικίες της ύστερης ελληνικής αρχαιότητας (εικ.66).

εικόνα 66: Αίθρια και περιστύλια σε σύγχρονες κατοικίες (Paige Rense, *Private Views*, New York 2007)

²⁰ Α. Μονεστιρόλι, όπ.π.. 233-235

Δενδροφυτευμένα αίθρια παραπέμπουν κήπους της Πομπηίας (εικ.67).

εικόνα 67: Δενδροφυτευμένα αίθρια σε σύγχρονες κατοικίες (Paige Rense, *Private Views*, New York 2007)

Ακόμη και ο Λευκός οίκος στην Αμερική με τη λαμπρή είσοδο με το ιωνικό πρόπυλο θυμίζει τις κατοικίες της Δήλου (εικ.68). Στην πορεία της αρχιτεκτονικής αναζήτησης ο ελληνικός πολιτισμός δεν θα πάψει να αποτελεί σημείο αναφοράς.

εικόνα 68: Λευκός Οίκος Washington (Paige Rense, *Private Views*, New York 2007)

Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΝΕΩΤΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ

Στην Ελλάδα η επιτυχία του απελευθερωτικού αγώνα έδρασε σαν καταλύτης για την επικράτηση του νεοκλασικισμού, που εμπλουτίστηκε λόγω χώρου και με αυθεντικά στοιχεία της κλασικής αρχαιότητας. Υιοθετήθηκε το νεοκλασικό σπίτι, που δημιουργούσε την αίσθηση της ελληνικότητας εξωτερικά και τόνιζε την οικονομική επιφάνεια του ιδιοκτήτη (εικ. 70).

*εικόνα 70: Νεοκλασικό κτήριο στην Αθήνα, στην οδό Πειραιώς 59
(Σ. Σκοπελίτης, Νεοκλασικά σπίτια της Αθήνας και του Πειραιά, Αθήνα 1975)*

Οι νεοκλασικές μεγαλοπρεπείς κατοικίες παρουσιάζουν πολλά κοινά στοιχεία με τα πολυτελή οικοδομήματα της κλασικής αρχαιότητας και ιδιαίτερα των περιόδων της Ελληνιστικής και της μετέπειτα Ρωμαϊκής εποχής.

Κυριαρχούν τα περιστύλια (εικ.71), τα διακοσμημένα γείσα (εικ.72), τα αετώματα στις στέγες (εικ.73), τα αίθρια (εικ.74), τα δάπεδα τα διακοσμημένα με μωσαϊκά (εικ.75) ή καλυμμένα με πλακίδια με γραμμικά αρχαιοπρεπή θέματα. Εντυπωσιάζουν οι οροφές με την ανάγλυφη ή ζωγραφική διακόσμηση από την κλασική θεματογραφία (εικ.76).

εικόνα 71: Νεοκλασικό κτήριο στην Αθήνα, στις οδούς Λασκαρίδου και Φιλαρέτου στην Καλλιθέα (Σ. Σκοπελίτης, Νεοκλασικά σπίτια της Αθήνας και του Πειραιά, Αθήνα 1975)

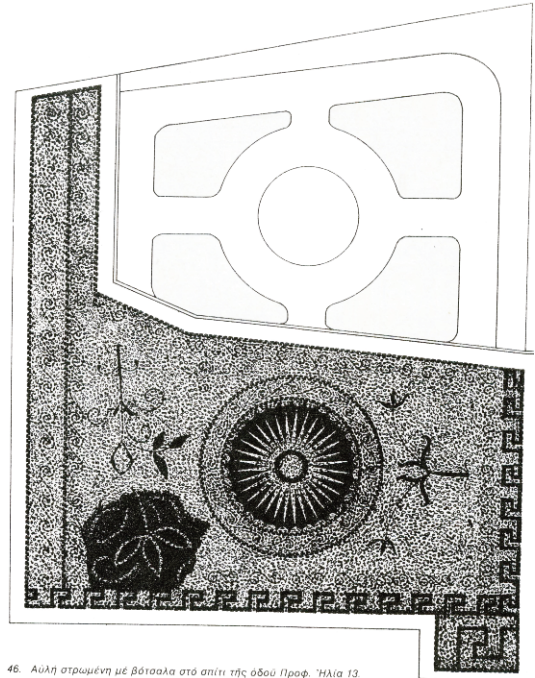
εικόνα 72: Νεοκλασικό κτήριο στην Αθήνα, στην περιοχή του Κεραμεικού (Σ. Σκοπελίτης, Νεοκλασικά σπίτια της Αθήνας και του Πειραιά, Αθήνα 1975)

εικόνα 73: Αέτωμα νεοκλασικής αθηναϊκής οικίας, περιοχής Κεραμεικού (Σ. Σκοπελίτης, Νεοκλασικά σπίτια της Αθήνας και του Πειραιά, Αθήνα 1975)

*εικόνα 74: Πνευματικό Κέντρο Δήμου Αθηναίων,
στην οδό Ακαδημίας
(Σ. Σκοπελίτης, Νεοκλασικά σπίτια της Αθήνας
και του Πειραιά, Αθήνα 1975)*

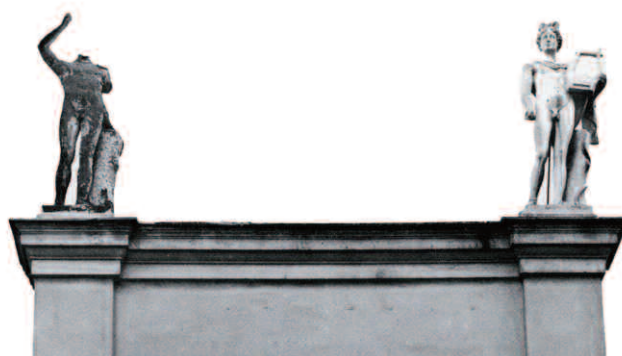
46. Αυλή στρωμένη με βότσαλα στο σπίτι της οδού Προφ. Ήλια 13

*εικόνα 75: Αυλή στρωμένη με βότσαλα σε οικία
της οδού Προφήτη Ηλία 13 στη Θεσσαλονίκη
(Ιορδάνης Δημακόπουλος,
Ανθολογία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής,
Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Αθήνα 1981)*

*εικόνα 76: Λεπτομέρεια οροφής καφενείου στον Πειραιά, κτήριο Τσίλερ
(Σ. Σκοπελίτης, Νεοκλασικά σπίτια της Αθήνας και του Πειραιά, Αθήνα 1975)*

Τα αγάλματα στις προσόψεις (εικ. 77) θυμίζουν τις βίλλες της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας, ενώ οι σφίγγες και οι πήγασοι (εικ. 78) αναπαράγουν θέματα της ελληνικής μυθολογίας.

εικόνα 77: Αγάλματα σε προσόψεις κτηρίων με μυθικά θέματα. Αθήνα, περιοχή Θησείου (Σ. Σκοπελίτης, Νεοκλασσικά σπίτια της Αθήνας και του Πειραιά, Αθήνα 1975)

εικόνα 78: Αγάλματα σε προσόψεις κτηρίων με μυθικά θέματα. Αθήνα, περιοχή Θησείου (Σ. Σκοπελίτης, Νεοκλασσικά σπίτια της Αθήνας και του Πειραιά, Αθήνα 1975)

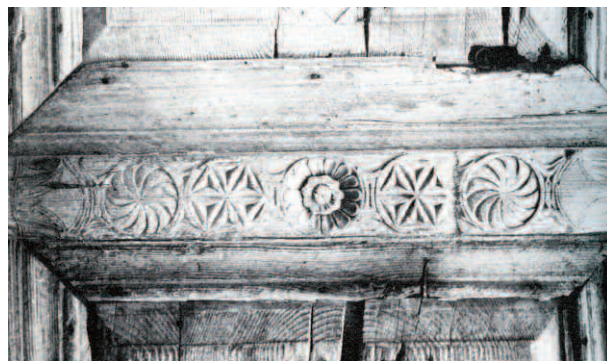
Τα σπίτια των λιγότερο εύπορων ιδιοκτητών παρουσιάζονται πιο εκλαϊκευμένα σύμφωνα με τις δυνατότητες των λαϊκών μαστόρων, που αναλαμβάνουν όμως να αποδώσουν τις κλασικές φόρμες πολλές φορές με πενιχρά μέσα. Στις περιπτώσεις αυτές οι τεχνίτες αντικαθιστούν τα βαρεία μαρμάρινα μέλη με γύψινες κατασκευές ή κεραμικά κοσμήματα, απλουστεύοντας την πολυδάπανες κατασκευές της νεοκλασικής αρχιτεκτονικής σύμφωνα και με τα διαθέσιμα μέσα (εικ.79). Εδώ χρησιμοποιούνται τα ξυλοκατασκευασμένα περιστύλια, οι κλειστές αυλές ως αίθρια, αετώματα (εικ.80) και γείσα (εικ.81) γύψινα ή ξύλινα, δάπεδα με πλακίδια με κλασικά μοτίβα.

εικόνα 79: Νεοκλασικό σπίτι στο Ναύπλιο (Ιορδάνης Δημακόπουλος, Ανθολογία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Αθήνα 1981)

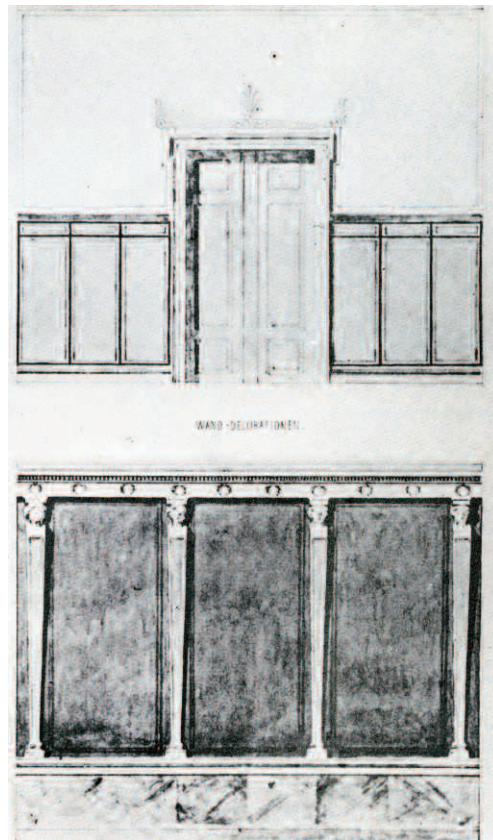

εικόνα 80: Η οικία του Τρικούπη στην Κηφισιά (Σ. Σκοπελίτης, Νεοκλασικά σπίτια της Αθήνας και του Πειραιά, Αθήνα 1975)

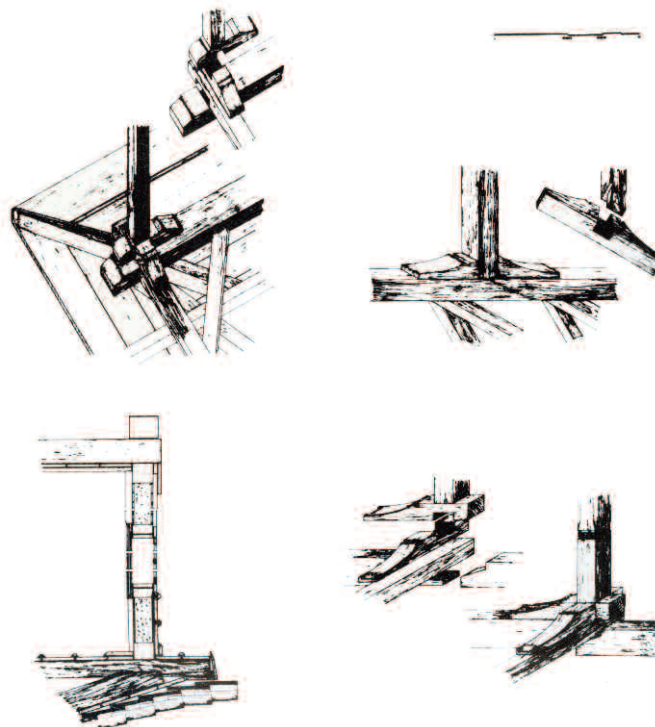

εικόνα 81: Ξυλόγλυπτο αρμοκάλοπτρο σε εξώπορτα σπιτιού στα Χανιά (Ιορδάνης Δημακόπουλος, Ανθολογία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Αθήνα 1981)

Στους τοίχους η διακόσμηση με λαδομπογιά μιμείται στα κατώτερα τμήματα την ορθομαρμάρωση (basamento) (εικ.82). Οι οροφές είναι διακοσμημένες με ξύλινα ή γύψινα φατνώματα (εικ.83).

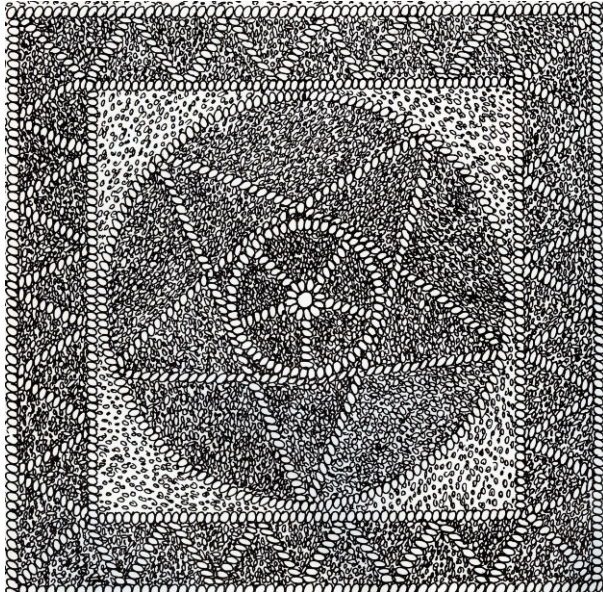

εικόνα 82: Διακόσμηση εσωτερικών τοίχων. Σχέδιο Ερνέστου Τσίλερ (Ιορδάνης Δημακόπουλος, Ανθολογία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Αθήνα 1981)

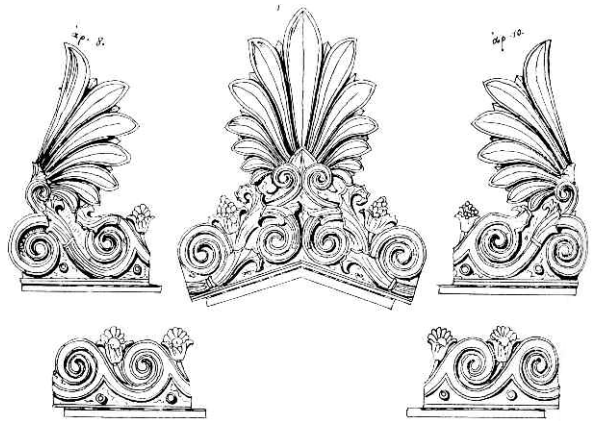

εικόνα 83: Ξυλοδεσιές και στέγη. Χαλκιδική, Μονή Ζωγράφου (Ιορδάνης Δημακόπουλος, Ανθολογία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Αθήνα 1981)

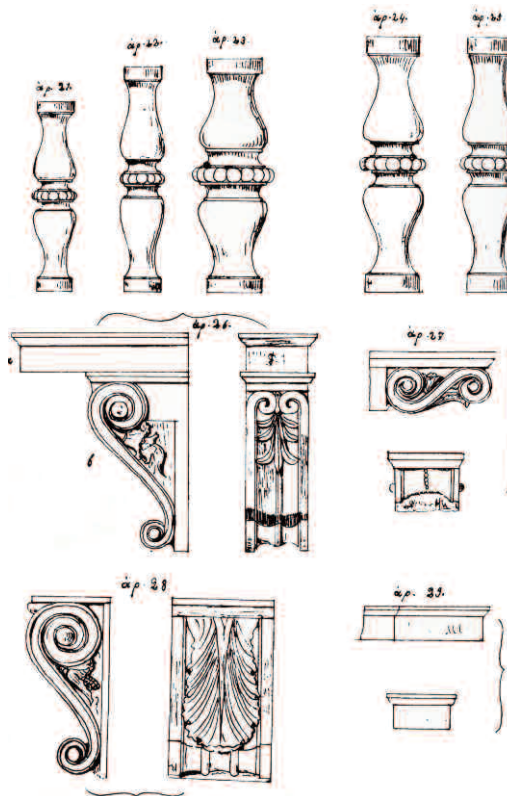
Θα πρέπει να αναφερθούν τα δάπεδα από βότσαλα με γραμμικά θέματα ή κλασικά μοτίβα (εικ. 84). Χαρακτηριστικά είναι τα ακροκέραμα (εικ.85), τα κιονόκρανα τα επίκρανα πάνω στις παραστάδες και οι χαμηλές κιονοστοιχίες από πηλό (εικ.86) αντί του μαρμάρου, που χρησιμοποιείται για τα στοιχεία αυτά στα νεοκλασικά αρχοντικά

εικόνα 84: Επίστρωση από βότσαλα σε αυλή σπιτιού, στην οδό Μεγάλου Αλεξάνδρου 42 στη Βέροια (Ιορδάνης Δημακόπουλος, Ανθολογία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Αθήνα 1981)

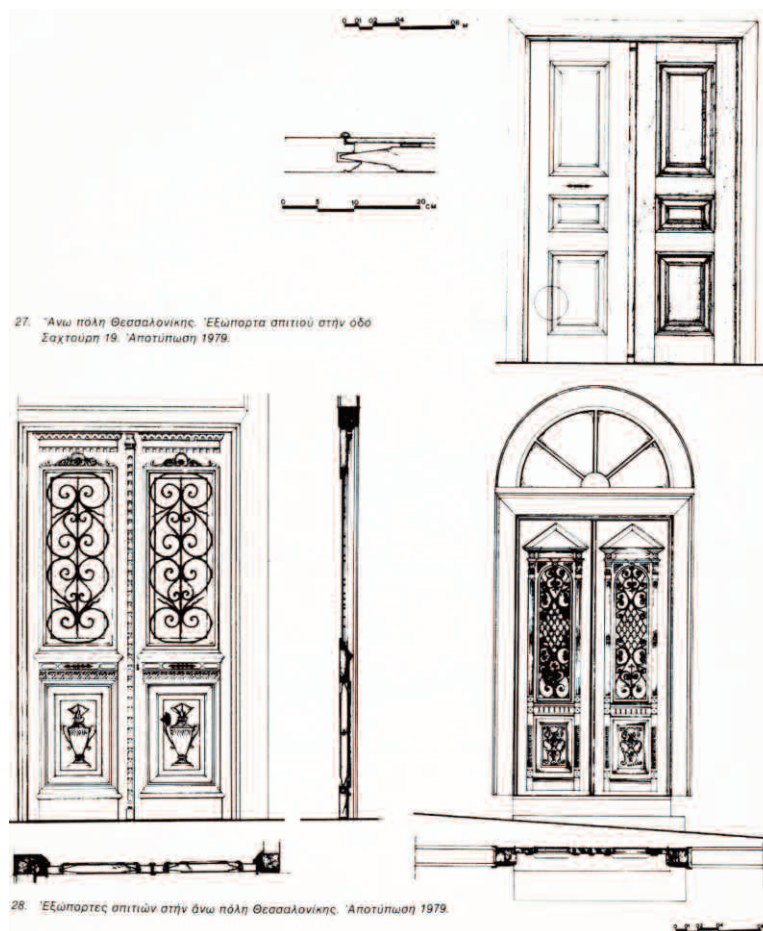

εικόνα 85: Ακρωτήρια, ακροκέραμα και διακοσμητικά στέγης (Ιορδάνης Δημακόπουλος, Ανθολογία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Αθήνα 1981)

εικόνα 86: Κιονόκρανα και επίκρανα πάνω σε κίονες και χαμηλές παραστάδες και χαμηλές πήλινες κιονοστοιχίες (Ιορδάνης Δημακόπουλος, Ανθολογία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Αθήνα 1981)

Ακόμη και οι σιδεριές και τα κάγκελα των μπαλκονιών αναπαράγουν κλασσικά διακοσμητικά μοτίβα (εικ.87). Είναι εντυπωσιακή η αποδοχή του νεοκλασσικού ρυθμού σε τόσο μεγάλη έκταση, παρά τη διαφοροποίηση των μορφών και την ποικιλία των εκφραστικών μέσων, από όλα τα κοινωνικά στρώματα του ελληνικού λαού. Δυστυχώς η μετέπειτα άναρχη δόμηση και η έλλειψη σεβασμού προς την παράδοση από το κράτος και τους κατασκευαστές κατέστρεψε την εικόνα των παραδοσιακών οικισμών των ελληνικών πόλεων του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

εικόνα 87: Εξώπορτες σπιτιών στην Άνω Πόλη Θεσσαλονίκης (Ιορδάνης Δημακόπουλος, Ανθολογία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Αθήνα 1981)

Η δομή και η λειτουργία της αρχαίας ελληνικής κατοικίας επιβιώνει και στη σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική, που χρησιμοποιεί τις κλασσικές φόρμες αλλά και τη διάρθρωση των αρχαίων οικοδομημάτων σαν τις πλέον δοκιμασμένες λύσεις για το καλύτερο λειτουργικό και αισθητικό αποτέλεσμα.

Χαρακτηριστικό οικοδόμημα του συρμού αυτού αποτελεί το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη, έργο του Κυριάκου Κρόκου το οποίο κατασκευάστηκε μεταξύ των ετών 1989 - 1993 (εικ.88). Το κτίριο, λιτό και απέριττο, με υλικά μοντέρνα που διακρίνονται για τους εξαιρετικά επεξεργασμένους συνδυασμούς

και την υψηλή ποιότητα κατασκευής τους, συνδυάζει στοιχεία του μοντερνισμού και της ελληνικής αρχιτεκτονικής παράδοσης. Θεωρείται ένα από τα καλύτερα έργα δημόσιας αρχιτεκτονικής που δημιουργήθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες στην Ελλάδα. Απέσπασε ειδική διάκριση από διεθνή επιτροπή στον διαγωνισμό «Βραβεία 2000» του Ελληνικού Ινστιτούτου Αρχιτεκτονικής και το 2001 κηρύχθηκε από το Υπουργείο Πολιτισμού «ιστορικό διατηρητέο μνημείο» και έργο τέχνης.

εικόνα 88: Κ. Κρόκος, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη

Σε κατοικίες, επαύλεις, ξενοδοχεία αλλά και σε δημόσια κτήρια κυριαρχούν πολλές φορές τα αίθρια, οι εσωτερικές περίστυλες αυλές, τα πρόπυλα, τα διακοσμημένα γείσα, τα αετώματα, αλλά και ο διάκοσμος των δαπέδων, των τοίχων και των οροφών με κλασσικά θέματα της ελληνικής αρχαιότητας. Πολλές φορές τα υλικά αλλάζουν αλλά τα θέματα παραμένουν τα ίδια.

Οι κιονοστοιχίες γίνονται με μπετόν ή από μέταλλο (εικ.89). Τα αίθρια πλουτίζονται από περιμετρικά μεταλλικά περιστύλια και αποτελούν βασικό χώρο συγκέντρωσης και αναψυχής των κατοίκων (εικ. 90).

εικόνα 89: Αίθρια και περιστύλια σε σύγχρονες κατοικίες, Αρχιτεκτονική μελέτη Δ. Ησαΐας-Τ. Παπαϊωάννου (Περιοδικό ΚΤΙΡΙΟ 2009, Σύγχρονη Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Αστικές μονοκατοικίες Νο 2)

εικόνα 90: Αίθριο σε σύγχρονη κατοικία, Αρχιτεκτονική μελέτη Γ. Σταματάκης-Κ. Καρανίκου (Περιοδικό ΚΤΙΡΙΟ 2009, Σύγχρονη Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Αστικές μονοκατοικίες Νο 2)

Αλλά και τα ξενοδοχεία και τα δημόσια κτήρια παρουσιάζουν ως προς τη δομή τους πολλά δομικά και διακοσμητικά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής κατοικίας. Εδώ τα αίθρια είναι μεγαλοπρεπέστερα με περιστύλια και ασπίδες (εικ. 91). Τα δάπεδα φέρουν λαμπρή διακόσμηση με λαμπρά μωσαϊκά με κλασσικά θέματα (εικ.92).

εικόνα 91: Αίθριο ξενοδοχείου, Aldemar Olympian Village στον Πύργο Ηλείας, Αρχιτεκτονική μελέτη Ι. Τσίμα (Περιοδικό ΚΤΙΡΙΟ 2005, Σύγχρονη Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Ξενοδοχεία)

εικόνα 92: Μωσαϊκά δάπεδα ξενοδοχείου με κλασσικά θέματα. Ξενοδοχείο Mykonos Grand, Αρχιτεκτονική μελέτη Σ. Χριστόπουλου-Η. Νανοπούλου (Περιοδικό ΚΤΙΡΙΟ 2005, Σύγχρονη Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Ξενοδοχεία)

Ψηφιδωτά, που καλύπτουν τα δάπεδα των αιθρίων παραπέμπουν στα δάπεδα των κατοικιών της Δήλου (εικ.93). Σε κάποιες περιπτώσεις τα δάπεδα με τα ψηφιδωτά καλύπτονται από κυκλικά στέγαστρα (εικ. 94).

εικόνα 93: Αίθριο ξενοδοχείου Casa Delphino στα Χανιά, Αρχιτεκτονική μελέτη Β. Λαμπρινού (Περιοδικό ΚΤΙΡΙΟ 2005, Σύγχρονη Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Ξενοδοχεία)

εικόνα 94: Ψηφιδωτό δάπεδο κάτω από κυκλικό στέγαστρο, στο ξενοδοχείο Lindian Village στη Ρόδο Αρχιτεκτονική μελέτη Ε. Στεφάνου-Σ. Ιωακειμίδης (Περιοδικό ΚΤΙΡΙΟ 2005, Σύγχρονη Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Ξενοδοχεία)

Αλλά και οι οροφές των μεγάλων αυτών κτηρίων αναπαράγουν κάποιες φορές την πλούσια διακόσμηση των οροφών των νεοκλασσικών κτηρίων (95). Φαίνεται ότι και η σύγχρονη ελληνική αρχιτεκτονική αντλεί θέματα και μορφές από την αρχαιοελληνική παράδοση.

*εικόνα 95: Οροφή ζωγραφισμένη με κλασσικά θέματα στο ξενοδοχείο The Peninsula στο Λασίθι
Αρχιτεκτονική μελέτη Σ. Κοκοτού
(Περιοδικό ΚΤΙΡΙΟ 2005, Σύγχρονη Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Ξενοδοχεία)*

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η κατοικία διαγράφει από την Νεολιθική εποχή μέχρι σήμερα μια εξελικτική πορεία, στην οποία διακρίνονται κοινά βασικά στοιχεία. Στην πορεία αυτή σημαντικό ρόλο παίζει η αρχαία ελληνική κατοικία, η εικόνα της οποίας μας παραδίδεται από τα αρχαιολογικά δεδομένα αλλά και από αναφορές των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων. Η αρχαία ελληνική κατοικία εξελίσσεται σταδιακά από το μικρό κτίσμα με ένα ή δύο δωμάτια της Νεολιθικής εποχής σε περισσότερο σύνθετη κατασκευή με κύρια δωμάτια και βοηθητικούς χώρους. Κατά την Κλασική εποχή η ελληνική κατοικία είναι απλή, ενώ τα δημόσια κτήρια παρουσιάζουν μεγάλη λαμπρότητα. Την απλότητα της κατοικίας των και των επιφανών πολιτών της Κλασικής Αθήνας τονίζει και ο Δημοσθένης σαν δείγμα της εντιμότητάς τους, γιατί προσέφεραν τις υπηρεσίες τους χωρίς να αποβλέπουν στο προσωπικό συμφέρον.

Από τον 4ο αι. π.Χ. η ελληνική κατοικία γίνεται πολυτελέστερη με τα σπουδαιότερα δείγματα στην Πέλλα και στη Δήλο, με τις πλούσιες κατοικίες με περιστύλια, λαμπρά μωσαϊκά και εσωτερική διακόσμηση. Την πολυτέλεια αυτή μιμούνται και οι Ρωμαίοι, οι οποίοι αντιγράφουν τον τύπο της ελληνικής κατοικίας με τη μεγαλύτερη λαμπρότητα και τον πλούτο που χαρακτηρίζει τις ρωμαϊκές επαύλεις.

Τον τύπο της ελληνικής κατοικίας θα μιμηθεί και η ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ιδιαίτερα κατά την Αναγέννηση, όταν αναβιώνουν οι κλασικές μορφές σε όλους τους τομείς. Αλλά και αργότερα στην περίοδο του Διαφωτισμού κατά τον 18ο αιώνα τα χαρακτηριστικά δομικά στοιχεία της ελληνικής κατοικίας όπως το αίθριο, τα περιστύλια και ο διάκοσμος εντάσσονται όχι μόνο στις κατοικίες αλλά και στα δημόσια κτήρια, στα ανάκτορα και στις πλατείες, που προσλαμβάνουν και αυτές τη μορφή μεγάλου αιθρίου στο κέντρο μιας συνεχούς σειράς κτηρίων. Η λαμπρότερη προβολή της μορφής και της δομής της αρχαίας ελληνικής κατοικίας πραγματοποιείται στην Νεοκλασική Αρχιτεκτονική του 19ου και του 20ου αιώνα, όταν τα δημόσια και τα ιδιωτικά κτήρια αναπαράγουν δομικά και αισθητικά στοιχεία της Αρχαίας Ελληνικής Αρχιτεκτονικής. Οι αρχιτέκτονες της εποχής εκείνης πολλές φορές χρησιμοποιούν την αρχαία ελληνική κατοικία σαν πρότυπο για το σχεδιασμό των έργων τους.

Στην Ελλάδα το ρεύμα του Νεοκλασικισμού δημιούργησε σπουδαία έργα τόσο στα δημόσια κτήρια όσο και στις ιδιωτικές κατοικίες, που διατηρούν πολλά δομικά και διακοσμητικά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής κατοικίας. Τα αίθρια, τα περιστύλια, οι διακοσμήσεις των οροφών, των και των δαπέδων παραπέμπουν στα έργα της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας στον τομέα της κατοικίας. Ακόμη και οι λαϊκές κατοικίες αντιγράφουν με ευτελή υλικά τη μορφή και τα διακοσμητικά στοιχεία των νεοκλασικών κτηρίων.

Στη μοντέρνα αρχιτεκτονική η αρχαία ελληνική κατοικία εξακολουθεί να εμπνέει και να δανείζει τις δομές και την αισθητική της σε πιο απλουστευμένη μορφή και να παρέχει λύσεις δοκιμασμένες από μια μακροχρόνια παράδοση. Παρά τις απλουστεύσεις των γραμμών με την επικράτηση του κυβισμού και της αφηρημένης τέχνης οι αρχιτέκτονες ακολουθούν τις αρχιτεκτονικές λύσεις, που παραδίδονται από την αρχαία ελληνική κατοικία και εντάσσουν πολλά στοιχεία τους στα έργα τους. Τα αίθρια κυριαρχούν για την καλύτερη οργάνωση των κτηρίων και την εξασφάλιση χώρου αναψυχής. Τα περιστύλια με μεταλλικές μερικές φορές κιονοστοιχίες αναδεικνύουν αισθητικά τα οικοδομήματα, ενώ ο εσωτερικός διάκοσμος αναπαράγει σχηματικά στοιχεία από την κλασική θεματογραφία.

Η παράδοση αυτή στον τομέα της κατοικίας επιβιώνει και στα σύγχρονα δημόσια και ιδιωτικά κτήρια στα ξενοδοχεία και στα εμπορικά συγκροτήματα σε όλο το σύγχρονο κόσμο. Μεγαλοπρεπή αίθρια με περιστύλια, δάπεδα με ψηφιδωτά, διακοσμημένες οροφές με αρχαιοελληνικά θέματα αναδεικνύουν αισθητικά τα κτήρια και παρέχουν λύσεις για την καλύτερη δομή και τη λειτουργία τους. Η επιβίωση τόσων στοιχείων της αρχαίας ελληνικής κατοικίας μαρτυρεί την αποδοχή τους από τη σύγχρονη αρχιτεκτονική γιατί οι δοκιμασμένες αυτές στο χρόνο μορφές αποτελούν έργα μεγάλου πολιτισμού και εξασφαλίζουν και σήμερα επιτυχημένες λύσεις για τη δομή, τη λειτουργία και την αισθητική ανάδειξη των κτηρίων.

Περίληψη

Η μελέτη αυτή της αρχαίας ελληνικής κατοικίας στοχεύει στο να αποδώσει την εικόνα της αλλά και την επιβίωση της δομής και της λειτουργίας της στη σύγχρονη αρχιτεκτονική πραγματικότητα, για την ανάδειξη της ιστορίας της και της συμβολής της στο σύγχρονο πολιτισμό.

Στην εξέλιξη της αρχιτεκτονικής και ιδιαίτερα στον τομέα της κατοικίας καθοριστικό ρόλο παίζει η αρχαία ελληνική κατοικία ως προς τη μορφή αλλά και ως προς τη δομή αλλά και τη λειτουργία της. Από τη Νεολιθική εποχή μέχρι σήμερα η αρχαία ελληνική κατοικία εξελίσσεται σταδιακά από το μικρό κτίσμα με ένα ή δύο δωμάτια σε περισσότερο σύνθετη κατασκευή με κύρια δωμάτια και βοηθητικούς χώρους. Σε κάθε πολιτιστική φάση μέσω της αρχιτεκτονικής προβάλλονται και οι κοινωνικές δομές, η πολιτιστική στάθμη αλλά και η νοοτροπία των κατοίκων στο συγκεκριμένο τόπο και χρόνο. Εντυπωσιάζει ο πλούτος των ανακτόρων, των επαύλεων και των πολυτελών κατοικιών της μινωϊκής και μυκηναϊκής εποχής, που μαρτυρούν υψηλής στάθμης πολιτισμό αλλά και ευημερία των κατοίκων λόγω των εμπορικών συναλλαγών και της εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγών πηγών κάθε περιοχής. Περισσότερο όμως εντυπωσιάζει η απλότητα των κατοικιών της Κλασικής Αθήνας του 5ου αι.π.Χ., όταν οι κατοικίες του Μιλτιάδη, του Αριστείδη και των μεγάλων ανδρών της εποχής δεν ξεχώριζαν από τις κατοικίες των γειτόνων τους, σύμφωνα με αναφορά του Δημοσθένη.

Όταν οι πόλεις αυξάνονται πληθυσμιακά αναπτύσσονται σε μεγάλες πολεοδομικές ενότητες και αποκτούν πολεοδομικό σχέδιο για την καλύτερη κατανομή του χώρου και την εξυπηρέτηση των κατοικιών. Το πολεοδομικό αυτό σχέδιο αποδίδεται από τον Αριστοτέλη στον Ιππόδαμο το Μιλήσιο, με κύρια παραδείγματα τα πολεοδομικά σχέδια της Μιλήτου και του Πειραιά. Το Ιπποδάμιο πολεοδομικό σχέδιο ακολουθείται σε όλη την πορεία της πολεοδομικής εξέλιξης των πόλεων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Από την Κλασική Εποχή μέχρι τους μετέπειτα χρόνους, κατά την Ελληνιστική εποχή αλλά και τη Ρωμαϊκή περίοδο, οι κατοικίες διατηρούν τα βασικά στοιχεία της κατοικίας της Κλασικής εποχής, το αίθριο στο κέντρο δηλ. την υπαίθρια εσωτερική αυλή με το περιστύλιο, τον ανδρώνα, το γυναικωνίτη και τους λοιπούς βοηθητικούς χώρους.

Υπάρχει όμως μία εξέλιξη από την απλότητα των κλασικών κατοικιών στην πολυτέλεια της ελληνιστικής και της Ρωμαϊκής κατοικίας.

Από τον 4ο αι.π.Χ. η ελληνική κατοικία γίνεται πολυτελέστερη με τα σπουδαιότερα δείγματα στην Πέλλα και στη Δήλο, με τις πλούσιες κατοικίες με περιστύλια, λαμπρά μωσαϊκά και εσωτερική διακόσμηση. Την πολυτέλεια αυτή μιμούνται και οι Ρωμαίοι, οι οποίοι αντιγράφουν τον τύπο της ελληνικής κατοικίας με τη μεγαλύτερη λαμπρότητα και τον πλούτο που χαρακτηρίζει τις ρωμαϊκές επαύλεις.

Τον τύπο της ελληνικής κατοικίας θα μιμηθεί και η ευρωπαϊκή αρχιτεκτονική ιδιαίτερα κατά την Αναγέννηση, όταν αναβιώνουν οι κλασικές μορφές σε όλους τους τομείς. Αλλά και αργότερα στην περίοδο του Διαφωτισμού κατά τον 18ο αιώνα τα χαρακτηριστικά δομικά στοιχεία της ελληνικής κατοικίας όπως το αίθριο, τα περιστύλια και ο διάκοσμος εντάσσονται όχι μόνο στις κατοικίες αλλά και στα δημόσια κτήρια, στα ανάκτορα και στις πλατείες, που προσλαμβάνουν και αυτές τη μορφή μεγάλου αιθρίου στο κέντρο μιας συνεχούς σειράς κτηρίων. Η λαμπρότερη προβολή της μορφής και της δομής της αρχαίας ελληνικής κατοικίας πραγματοποιείται στην Νεοκλασική Αρχιτεκτονική του 19ου και του 20ου αιώνα, όταν τα δημόσια και τα ιδιωτικά κτήρια αναπαράγουν δομικά και αισθητικά στοιχεία της Αρχαίας Ελληνικής Αρχιτεκτονικής.

Η εξέλιξη αυτή έδωσε πολλά στοιχεία τα οποία ακολουθεί η σύγχρονη αρχιτεκτονική στην Ελλάδα και σε όλο τον κόσμο. Τα αίθρια, τα ψηφιδωτά δάπεδα, οι διακοσμήσεις των οροφών των αρχαίων κατοικιών, καθώς και τα αρχιτεκτονικά ανάγλυφα με τα ελληνικά μυθολογικά θέματα εξακολουθούν να κοσμούν τις ιδιωτικές κατοικίες και τα δημόσια κτήρια στα οποία τα στοιχεία αυτά δίνουν αρχαιοελληνικό χαρακτήρα και ιδιαίτερη λαμπρότητα.

Η παράδοση αυτή στον τομέα της κατοικίας επιβιώνει και στα σύγχρονα δημόσια και ιδιωτικά κτήρια στα ξενοδοχεία και στα εμπορικά συγκροτήματα σε όλο το σύγχρονο κόσμο. Μεγαλοπρεπή αίθρια με περιστύλια, δάπεδα με ψηφιδωτά, διακοσμημένες οροφές με αρχαιοελληνικά θέματα αναδεικνύουν αισθητικά τα κτήρια και παρέχουν λύσεις για την καλύτερη δομή και τη λειτουργία τους. Η επιβίωση τόσων στοιχείων της αρχαίας ελληνικής κατοικίας μαρτυρεί την αποδοχή τους από τη σύγχρονη αρχιτεκτονική γιατί οι δοκιμασμένες αυτές στο χρόνο μορφές αποτελούν έργα μεγάλου πολιτισμού και εξασφαλίζουν και σήμερα επιτυχημένες λύσεις για τη δομή, τη λειτουργία και την αισθητική ανάδειξη των κτηρίων.

Summary

This study of the ancient Greek house aims to illustrate its various features and to present the survival of its structure and function in modern architecture in an effort to promote its history and contribution to modern culture. The ancient Greek house played a significant role in the development of architecture, particularly domestic architecture, in terms of form, structure, and function.

From the Neolithic period until today the ancient Greek house developed gradually from a small one or two-room structure into a more complex building with main and auxiliary rooms. The architecture of each period reflects the social structures, cultural development, and beliefs of its users at a particular place and time.

One is impressed by the opulence of the palaces, mansions, and luxurious villas of the Minoan and Mycenaean periods, which reflect a civilization of high standard and a prosperous population that profited from trade and the exploitation of each region's resources. Even more impressive is the simplicity of the houses of Classical Athens (fifth century BC), where, according to Demosthenes, the residences of Miltiades, Aristides, and other illustrious men could not be distinguished from those of their neighbours.

Towns gradually expanded into large, populous urban centres laid out according to a regular plan for a better distribution and use of space and to better serve the needs of their inhabitants. Aristotle attributes this city plan to Hippodamus of Miletus, with Miletus and Piraeus as primary examples. The Hippodamian urban plan was used throughout the history of the city in Greece and elsewhere.

In the Hellenistic and Roman periods, the house maintained the basic features of its Classical counterpart: the central peristyle courtyard, the andron (men's quarters), the gynaecium (women's quarters), and other auxiliary rooms. Classical simplicity, however, was replaced in the Hellenistic and Roman periods by luxury. From the fourth century BC onwards, the Greek house became increasingly lavish, as the examples from Pella and Delos with their peristyles, fine mosaics, and opulent decoration demonstrate. The Romans adopted this trend and introduced luxury into their houses, which are famous for their opulence and grandeur.

The Greek house influenced European architecture particularly in the Renaissance, which saw the revival of Classical form in all areas. Later, during the Enlightenment (eighteenth century), the characteristic features of the Greek house, such as the atrium, peristyle, and decoration were adopted not only in domestic architecture, but also in public buildings, palaces and squares, which took the form of a large atrium surrounded by continuous rows of buildings. However, the most important revival of the form and structure of the ancient Greek house took place in the Neoclassical architecture of the nineteenth and twentieth centuries, when public and private buildings reproduced structural and decorative features of ancient Greek architecture.

This development greatly influenced contemporary architecture in Greece and worldwide. The atria, mosaic floors, and first floor decorations of the ancient houses, as well as the architectural sculptures with Greek mythological subjects, continue to adorn private houses and public buildings lending particular splendour.

The domestic architecture's long tradition has influenced contemporary public and private buildings, hotels, and shopping centres around the world. Magnificent atria with peristyles, mosaic floors, ceilings decorated with ancient Greek subjects enhance a buildings' aesthetics and provide functional solutions. The survival of so many features of the ancient Greek house demonstrates their acceptance in contemporary architecture. Forms that have stood the test of time are works of great culture and today provide successful solutions for the structure, function, and aesthetic enhancement of buildings.

ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί
2. Ι. Δημακόπουλος, Ανθολογία της Ελληνικής Αρχιτεκτονικής, Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών, Αθήνα 1981
3. Δημοσθένης, Ε΄Ολυνθιακός
4. Δημοσθένης, Κατά Αριστοκράτους XXIII
5. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. Α, Εκδοτική Αθηνών, 1971
6. Α. Μαζαράκης-Αινιάν, Όμηρος και Αρχαιολογία, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000
7. Χ. Μπούρας, Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, Εκδόσεις Συμμετρία, Αθήνα 1999
8. Γ. Μυλωνάς, Πολύχρυσοι Μυκήναι, Εκδοτική Αθηνών, Αθήναι 1983
Παυσανίας Χ
9. Πλάτων, Πολιτεία
10. Πλούταρχος, Παράλληλοι Βίοι, Αλκιβιάδης
11. Γ. Σαρηγιάννης, Η Αρχαία Πόλη, Έκδοση του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, Αθήνα 2002
12. Σ. Σκοπελίτης, Νεοκλασικά Σπίτια της Αθήνας και του Πειραιά, Εκδόσεις Δωδώνη, Αθήνα 1975
13. Ε. Walter-Καρύδη, Το Ελληνικό Σπίτι, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, 1996

Ξενογλώσση ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. J. Charboneaux, R. Martin, F. Villard, Grèce Hellénistique, Thames and Hudson, London 1973
2. W. B. Dinsmoor, The Architecture of Ancient Greece Norton & Company New York 1975
3. W. Hoepfner, Ιστορία της Κατοικίας, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2005
4. A. Monestiroli, Η Αρχιτεκτονική της Πραγματικότητας, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2009
5. J. Percival, The Roman Villa. A Historical Introduction, 1976
6. P. Rense, Private Views, Inside the World's Greatest Homes, Abrams, New York, 2007
7. J. B. Ward-Perkins, From Classical Antiquity to the Middle Ages: Urban Public Building in Northern and Central Italy, A. D. 300-850 (1984)
8. Vitruvius, De Architectura

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ, τεύχος 112, Σεπτέμβριος 2009
2. Ελληνικές Κατασκευές, τεύχος 133, Δεκέμβριος 2008
3. ΚΤΙΡΙΟ 2005, Σύγχρονη Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Ξενοδοχεία
4. ΚΤΙΡΙΟ 2009, Σύγχρονη Αρχιτεκτονική στην Ελλάδα, Αστικές Μονοκατοικίες No2

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΟΣ ΤΟΠΟΣ

1. www.easypedia.gr
2. www.spitia.gr